A 89844/III.

Mss
2604

Ms 2604

Elő szó.

Ezen munkátska mint ~~szinte~~ szinje és tartalma mutattya semmi rendszeres, vagy sijstemás érdemre számot nem tarthat. Csak tö-redékes észre vételek ezek. Ollyanok, mint az utazonak egy két rövid emlittése azon vidékekről, mellyeken keresztül ment. Egy olly jo Ba-rátomnak, kinek a köz jo iránti tiszta szivéről rég van szerentsém meg győződve lenni, ~~élesztél~~ lépjek ezen cselélly vélemények, bár mily kse-rés életre.

A' közönséges nevelés a' millyen fontos, éppen ollyan nehéz mester-ség. Az emberi lelket minden fordulásaiban jol esmerni, és czélra vezetni tudni - a' gondolkozással párositott tapasztalásnak hosszas gyakorlatját kivánja meg. E' mellett a' Nemzetnek hajlandoságát, külső, belső tehettsé-gét, czélját, és körül mennyeit soha egy szem pillantásig sem kell szem elől el tévesztení. Egyébb Tudományokban, ha hiba esik, azt még egy ellen bizonyittással hellyre lehet hozni, de valamint a' Politicában, egy hibás elv sok esztendőknek kárát foglalhattya magában, éppen igy van a' közönséges Nevelés dolgával is. Azt nem reménylem, hogy egy jozan érzésü engemet itt a' kivánságok, és remények feszülcsé-gével vádoljon, mert mindenütt a' tapasztalás uttyán mentem, ~~mert~~ azon elonek, hogy a' Magyar ifjutol nem kell még annyit vár-ni, mint más nivelt Nemzet ifjátol, még félig sem kivánok ajtot nyitni - adassék csak mod, nyittassék meg az ut, éppen olly betsü-lettel áll meg a' maga hellyén, mint akár ki más -

Meg eshetik, hogy sok helyt gondolataim nem találkoznak ta-lám a' jo olvaso gondolatjával, de van egy Pont, mellyben mind a' ketten tudom meg edgyerünk, - Ez a' Pont pdig szent Pont, t.i. a' Haza gyermekeinek boldogsága, és édes Nemzetünknek aval egyben kötött virágrása - Ezen szent Pontnál tehát meg vagyunk békélve - -

Tartalma erem Munkácskának -

§. I. Mi okot kőszelernel minden jó haraft a köröns:séges Neve,
lés dolgában részt venni?

§. II. A' Haránban lévő Collegyomok alkotásának eredete - czél,
ja - jószékonyságа - arrobnak két részre, u. m. Akademiai, és
Gymnasiumi részre - Ezen alkotásnak haránk környül mén,
tnyével való meg edgyezése -

§ III A' Gymnasiumi részre, vagy az osztályok (: Classisok:)
tárgyai - a' nevelés első fiska - a' reálisbát, és humanistát
közt ornéllül lévő per - a' Classicai miveltség nagy befolyása,
az első nevelésben - Nemzetre háromlandó kár, annak el mellő,
zéséből -

§. IV. El rendelése a' Gymnasiumi osztályoknak, - tanulás tár,
gyai -

§ V. Ki vihetősége a' fellyebb emlitetteknek - Tanittok formálá,
sa - kéri könyvek - Pedagogárcha állása, - egy nagyon gon,
dos figyelmet érdemlő kérdés az állandó, vagy esztendei osz,
tály tanittokrol -

§ VI. A' Görög literatura, és annak naprol napra nevelandó be,
csesége - az ujjabb Classicai nyelvek közzül a' francia, és an,
goly Classicai miveltség gyarapitása Collegyomainkban -

§ VII. Három Esztendő szükséges a' Philosophiai facultás,
nak, három a' Theologiának, a' Papi gyakorlattal együtt -
két esztendő szükséges a' törvényes pályára -

§ VIII. A' szükséges kéri könyvek mentől könnyebbi, és men,
től hamarébbi elő állitása - az Irásbol való tanulásnak
meg szüntetése - Professor társak - nyomtato muhelyek -

Professo

Professori özvegyek, és árvák egyesülete - Conduit Lista
készittése -

§ IX. A' Professoroknak, mint köröns:séges Nevelőknek fontos
állása a' Társaságban - Collegyomi törvények - becsület
érzése meg kimellése - a' függés, mint a' társasági lét
tás ere - büntető elv - el tiltás körül való ügyelet - a' gyer,
ge tanulok meg különböztetése - forma reha -

§ X. A' szép Mesterségek körül a' Musikát, és rajzolást mi,
ért kell venni egy, mint a' nevelés el mulhatatlan eszközeit?

§ XI. A' Mechanicai Mesterségek meg tértése Collegyoma,
inkban, és ennél fogva gyarapittása egész Haránban -
egy Pium Desiderium -

§ XII A' magyar Nemzetség gyermekei nevelésében, különö,
sön mi csoda elvek kell szem előtt tartani?

§ XIII Polgári Oskolák.

§ XIV Falusi Oskolák -

§. I.

Kettős kötelesség szollittya fel az embert, hogy á mi-
ben tehettsége engedi, Nemzete gyermeikeinek nevelése körül mindent meg tegyen, mert soholt sem az Emberiségnek, sem á Hazának valaki érzékenyebb helyt nem szolgálhat. Szülőjektől el maradott szerentsétlen árvák, könnyes szemekkel néznek á Közönséges édes Anyára á Hazára – Jeli lélekkel felruházott talentumok, mellyek mint á Hegy gyomrában rejtett érez, még láttatlanok, várják á segedelmező kezet. A Jövendő, á Jelenkortol kéri azokat á hasznos embereket, kik mint hivatalbéli ~~emberek~~ tiszen, mint Vallás tanittok, jó orvosok és Nevelők, egykor á Nemzet fényét, betsülletét, és politikai életét fenn tartsák –

Ezen érzésekből ki indulva, tészem én is pappirosra egy néhány észre vételeimet, á szent Vallásunkon lévő Közönséges nevelésre nézve, szemem előtt tartván inkább azon tárgyakat, melyeket az időnek és Környülményeknek szükségei hoznak magokkal –

§. II.

Igen természetes az, hogy á honnat jött Vallásunk, onnat származzék az aval szorossan egyben kötött nevelés is. A Reformatio kezdetével á Genevai, és egy átalyában á Helvétiai oskolák mint egy fő példányul szolgáltak mindenütt á Reformatusok közt az oskolák alkotására nézve. Ezt az utat követték á Hollandusok, Németek, Scotusok, és á Magyar Réformatusok. –

A Jö.

A Jő el intézese ezen oskoláknak a volt, hogy mine-
utanna a gyenge gyermeki kor, az ugy nevezett Huma-
nitás tudományainak, t. i. a régi Klassikus nyelvek-
nek Javal szorosan öszve kötett tudományoknak; Histori-
nak, régiségeknek, Rhetorica és Poëzis theoreajanak, s
más elemi tudományoknak meg esmérkedésével eléggé el
készittetik, akkor a fövebb tudományokat, annyival több
haszonnal halgathassa. Innet jött az, hogy az Universitá-
sokban tanittatni szokott négy tehetségek közzül, u: m: Ph-
losophica, Theologica, Medica, és Juridica Facultasok köz-
zül kettő. a Theologica és Philosophica Facultás a Gym-
nasiumokkal egybe kaptsoltattak. Igy származtak az Aca-
demicum Gymnasiumok, vagy a mint mi hivjuk Kolegyo-
mok.

Ezeknek hasznа az egészre nézve meg mérhetlen volt,
mert nem kerülvén oly nagy költségben mint az Universi-
tások, könyen fel állithatok és mégis czélra vezetők vol-
tak. Egy néhány szives foltévő elégséges volt arra, hogy eg
illy Kolegyomnak alapját meg vesse. Igy lassanként csak
nem minden város látott egyet egyet a maga kebelében
emelkedni. Nem kellett a gyermekeket messze földre külde-
ni nagy költséggel, és igy a nevelésnek s tudományoknak
jo téleménye mint eg áldás ug terjedett mindenfelé.

A joltévőség meg nyitotta szivét és kezét és ugy szolva
a kinek semmije se volt is, mégis könnyen tanulhatott.
Sőtt minekutánna elé haladott, maga is tanitván a kis-
sebbeket, élelmet és egy kis vagyonkát is szerzett ez által
magának. Sőtt még ennél többet valamit, mert a lélek az ál-
tal egy ujj ki fejlődést kapott magának. A Tanittás és Tudo-
mány, de olyan a melyet nem Theoreából hanem gyakorlá-
bol lehet meg tanulni. A hol az Academicum Gymnasiu-
mok virágzo

virágzo állapotban vagynak; ott az Universitasok nem
létének hijánya, könyen tűrhető. Minthogy a külföldi
Protestansoknál három század le folyta alatt minden-
felé számas Universitasok emelkedtek. Szükségtelen lett az
Academicum Gymnasiumok mellett az emlitett két Fa-
cultas, és a Gymnasiumok, mint elő oskolaji az univer-
sitásoknak külön váltak, de anyival több figelem fordittа-
tott mindenütt azoknak tőhélletesitésére. A mi helyhez te-
tésünkre nézve, mivel Universitasaink nintsenek, ennél
egy jobb modját a közönséges intezeteknek nem igen
találhatnok, anyival is inkább, hog eg néhány esztendő
olta, az emlitett két Facultáshoz, minden Kolegyomaink-
ban hozzá járult a Juridica Facultas, és csak egedül a
Medica Facultas hibázik, a mellynek hiányát országunk
ki terjedéséhez képest, igen könyű külföldön is ki potolni.

Ezeket csak azért emlittém, hog azt az utat, mellyen
Oskoláink meg indultak, ne hadjuk el, könyen mivel az az or-
szág szükségéhez és Környülményéhez volt intézve, sőtt
a menyiben lehet, Kolegyomainknak mind azt a részét
melyet a Gymnasium teszi, mind pedig azt, a mi az
Academiai részt teszi, a jelenkorhoz mérve tőhéllete-
sittyük.

§. III.

A nevelésnek minden titka áll a kezdetből, mert
a hol a lélek egyszer a jo utat meg kapta, azután ha
akadályokis jönek közbe, nem oly könyen esik el, és
maga magát neveli. Ennél fogva a Klassisok ki for-
malásában és tanulása, a fel vigyázatnak és szorgalom-
nak, minden figyelmet meg kiványa. ~~mert~~ Ott készül

nem csak

csak a felsőbb lépcsőkre tiető tanuló, hanem ott kétkül
a jövendő Polgár, és a jövő emberi kezének alkotása.

A Jó Elv magából (kifejteni) a multhatlanul szükségesnek látom egy szerezzen az Ifjú magának minek előtte felsőbb lépcsőkre menne által, mentől klassikai és Mathematikai miveltségét! A kinek ez a kettő meg van az Életnek akármelyik nemében otthon van és akármi üres telik ki belőle, Pap, Garda, Katona, Állo bíro- Az Angoly Marinánál, Historiai emberek voltak eleitől fogva és vagynak mai is, kik a klassikat miveltségben, akármely Universitásbéli Professor mellet meg állhatnak. Itt a' log első kérdés a' mi elő fordul, az a' régi vitatkozás tárgya a' Humanisták és a' Realisták között, t.i. hogy a' nevelést a' klassikai Tudományokkan kellé inkább kezdeni vagy mai Realis tudományok tanulásával?

Ssekely bé nézésem szerint egyik a' másikat nem zekeritti ki, sőt éppen a' kettőt együtt kell vinni, a' léleknek annyi felől utat nyitni a' ki fejlődésre a' mint tsak lehet. Nem ellenzem a' klassika Litteraturának minden hasznát elő számlálni, mert attol egy jó gondolkozásu ember sem kételkedik, hanem azt mondom mégis, hogy ezt a' nevelésben mentől hamarább kell el kezdeni e, következendő okokból;

Egy tudománynak sintsen akkora kiterjedése mint ennek, tehát a' ki ebben valamire akar haladni, jókor kell hogy hozzá fogjon.

A Nevelésben egy közönségesen meg esmért alap igazság az, hogy a' gyermekben leg elsőbben a' jó ízlést kell ki fejtegetni, mert a' sop a' jóval atyafi- A jó Ízlés tehetsége sokkal hamarább fejlődik ki a' lélekben mintsem az esmélkedő és okoskodo tehetség, tehát a' tavasszi virágot hamarább is kell dajkálni mint sem a' nyári virágot. A jo Ízlés ki formálására, közönségesen tudva van, hogy egy jobb oskola nem lehet, mint a' klassika Litteraturának tanulása. Ezeknek ízeji a' Teremtő oskolájában tanultak, lettek eredetileg ömledez, és mint a' késsőbbi időknek sok kötelein től, hatai közzé szőrva.

Nem pedig csak úgy lehet nézni a' klassikai Litteraturát mint a' jo Ízlésnek, hanem egyszersmind mint a' jo erkölcsnek oskolaját is- Mert magában a' jo Ízlés ki fejlődése egy nagy lépés az Erkölcs útyában, és magának a' Nemzetnek is állapatjában semmi úgy be nem folyt, mint az Ízlésnek emelkedése vagy sökkenése- De erontkivül a' klassica Litteraturá tanulásával egyszersmind Historiát is tanul az Ifjú- Egy bé végzett egészszel tár maga előtt, melly minden kutanna az Időnek minden viszontagságait és ostromait ki állotta, utoljára mégis a' mulandóságnak fejet hajtott. Ott tűnnek fel előtte a' régi Jeg' leg rebb emberei, még pedig akkor mikor a' meg nem szomlott szivörömmel fog fel minden jót és nemest- Tapasztalásból tudjuk azt, hogy még az ujj nyelvek meg tanulásában, a' melly nemzet' nyelvét meg tanultyuk, azon Nemzetnek Történeti miveltsége bizonyos tekintetben, által folyt az ember' lelkébe is. Ez igen természetes okoknál fogva, mert a' nyelv' tudása által adja nékünk a' gondolatot, a' gondolat szüli az értést, és az érzés ébresztí az akarást. Ezen vérés igasságból indulván ki, ki nem kívánná, hogy gyermeke a' Romai rebb idő korából egy szersmind annak fényes lelkével is bírjon?

Nem

Nem ok nélkül neveztetik kál a 'Klassika Litteratura' tudománya egyszersmind a 'Humanitas' tudományának is- sőt azt mondom, hogy még a vallásos érzésis táplálást talál magának, mert mikor láttya azt az Ifjú Lélek hogy midőn még az ős, a'ki a'Mythologiai setétben borongott, nelly szük segedmok talaja a'kivűnek ezen érzését, a'magáét annyival inkább belsőlmi és tisztelni tudni- ja- Ennél fogva, a'Gymnasiumokra nézve ebben a'tekintetben akármenyit egyekezzen is az érdemes nevelő, még is mindég marad valami tenni való hátra. Ezeket értve, könnyen által láthatlya akárki, mely nagy igaza volt azon Angolnak, ki tőle midőn a'Münchemi Akademia 'messzi' tokrakja # kérdezte, mondja meg az Ur miben áll az Anyoly Nemzeti nagyságnak igazi alapja? azt felelte, nehogy azt gondolya az Ur, hogy ez a'mi sok pénzünkben áll. Az Angoly nemzeti Nagyságnak alapja áll annak Klassikai nevelésében-!

Wieland Tanárnak Hirschfeld

Nem azt tészik pedig ezen felhozott okaim, hogy a'nevelés minden időt csak ezek és csupán csak ezek fogalalyon el, hanem azt hogy ezek leg főbb képpen, mert a'gyermekkor leg alkalmatosabb a'nyelvek'tanulására- akkor a'mikor a'lélek a'szép'is tudományok'fel fogására még kevés tehetséggel bír.- ~~C~~.

~~C~~ Gyermekeink nem nelly Technologiát hijábon tanulnak, de a leg főbb a'mire legyen ni kell, az, ne hogy az a nevelésnek emberfejtetlen maradjon.

Mikelyt az idő engedi szükség hogy tanulyon a'gyermek Historiát, de ez a'Historia ne legyen csak csupa száraz Chronika, hanem érzéssel és példával tellyes tudomány, mert nem az a'kérdés itt, hogy mennyit, hanem, hogy mit és hogy? Ennél fogva jónak látnám, hogy az egésznek egy körönségest által látása után tanulya a'gyermek a'szép'ki kál Klassikus Nemzetnek ti:m: a'Görögnek és Romainak Histo-

Históriáját oly bővön a'millyen bővön csak lehet- Ezre eleg joutal mutatnak nékünk a'Nemet országi Gymnasiumok és azoknak kézi könyveik. Tanulyon a'Gyermek Mathesist qnihetyl idoje arra való, még pedig nem a'formulák'tudományát, mert a'képzőbbi időre tartozik, hanem a'menyiben lehet az Euclides után, és inkább inditó modon, mert semmi is a'lélek'eredetiségét és tisztaságát inkább kinem fejti mint mint ez.

A'Mathesissel légen egyben kötve az elemi physika, még pedig a'menyiben lehet a'szükségest experimentumokkal, mert evel kedvet kap a'fejlődő lélek magának és mikelyt anyi ereje lessz, maga is próbákat fog tenni, és a'hasznos experimentatorik számát, meg lehet, egyszer bővitteni.-

Ezen Gymnasiumi tudomanyok' sorához számlálom meg a'joran Kritikának arra nevezetes fajtáját az élesen szólásnak és Poézisnek theoreájáját; mert ez nem csak hogy az Itélésnek jó arányt ád, hanem egyszersmind arra a'Klassika Litteratura a'leg egyszerűbb és leg szebb példányokat adja, olly an példányokat, mellyekel mindenn száz mint az ifjú képző a'szemek képel mindenkor szem előtt tartott- Akora nézve a'kik egykor Templomban, vagy törvény hatóságok előtt körönségesen fognak beszélleni, vagy valamikor iroi palyára akarnak fel lépni el mulhatlanul szükséges ez- Nem is lehet a'felsőbb tudtokra halasztani ezt, mert akkorra is marad elég, akkor is több Tudományokkal vagy el van foglalva az Ifjú hogy egy tárgyra igen sok időt nem fordithat. A mit az emlitett gyermek korában

korában meg tanul állandóban meg marad – A felsőbb
Osztály csak tovább fejlik ki azt, a'mit a Gymnasiumi Classisok
el kezdenek.

Mindenek felett szükséges az ifjú embert még jókor a'pennavali dolgozásra szoktatni, mert a'nevelésnek mintsem semmi fővebb tőkeleteje mint az hogy a'gondolkodó erőt és az által az eredetiséget kifejtse. Ezt pedig semmivel könyebben és bizonyosabban elérni nem lehet, mint a'gyakori pennavali dolgozásal. A' ki tsupán csak emlékező tehetségét gyakorolja, el marad az állító tehetség kifejtésével – soha semlet belőle az az ember bé a'ki magát az Élet' log bővebb környül állásaiban fel tudja találni, vagy olyan a'ki csak a' Kollégiumban tud hasson bé, jó rendéleg tudja, hogy mi van az egész házban. A kiben az állító tehetség, nem kapta meg a'maga tehetségének mértékét, annak kasaelereben mindenkor hibázik az a'szép szellemi állandóság, melly ben egedül áll az embernek valóságos méltósága.

Jelenlegi állitásomnak bizonyitásául, hogy t.i. a'Classika Litteratura' tanulmányozása mivelése menyire bé folyt a'nemzet' virágzásában, és a'nemzet' állapotjába – a'tapasztalás a'leg bizonyosabb tanu – Nemzetünk' történetében alig van egy figyelemre méltóbb jelenés, mint az hogy Hunyadi Mátyás' idejében, azon idő alatt melly szépen kezdődik a'Magyarnál a'tudományok virágozni – Annak leg első emlője akkor bizonyosan a Classika Litteratura volt. Ámbár ugyan a'be következett politicai változások

változások miatt kevés ideig tartott ez a'boldog lét, de még is hagyott maga után annyi fényes hátsó, melly a'Magyarnál a'Reformatió' fel fogását könyüvé tette. Maga ez a'Reformatio is, a Classika Litteratura' tanulása gyujtotta meg az első fáklyát – Sőt mentől inkább virágzik valamely Nemzetnél a'Classika Litteratura, annyival inkább tekintetik azon Nemzet' Litteraturája is – Mind az olasznál, mind a'Franciánál a'nemzeti Litteratura aranykorja, arra az időre esik, mikor a'Classika Litteratura leg inkább virágzott. Ez igen is természetes, mert azt a'nyelvekbeli harmoniát és a'gondolatoknak azt a'fejlett fel értését, egyben fűzését sohol inkább nem lehet látni, mint ott. Az Angol ki olly nagy tisztelője ezen Tudománynak, eleggé bővenis meg nem tudta magyarázni, mert a'Historiai pennát, bizonyosan más nemzetek felett birja, és mint az élesen észlelte, mind a' Poeziset nézve az egyben hasonlását könyen ki állya a' régiekkel – A' Német Nemzet, melly az el mult század közepétől kezdve, annyi sok lépést és nagyot állitott elé Nemzeti Litteraturájában, és naponként mind odább halad, hogy főbbképp ennek köszönheti ezt – Ha kérdés alá jönne, nem tudom hogy Német országban az értelmi béli erőre melyik folyt be többet, a'Virágzó Universitásoké? vagy pedig inkább a'jól elrendelt Gymnasiumoké, melyekkel ez a'Nemzet, bátran lehet mondani, más okfelett dicsekedhetik.?

A' Francia Revolutió' kezdetével, az egymásból folyó háborúk szükségelé tévén a'Polytechnikai oskolákat, ezek minden ezen körön kivül lévő más tudományokat el nyomtak. A'Classika Litteratura meg tőkkerven, a'Nemzeti Litteraturának szemben tünő változást állott ki. Ezt észre vévén ezt később az értelmesebb Franciák igyekeznek

minden

mindenképpen helyre állittani és ezen tudomány ~~tudomány~~ szeretetét a Nemzetben ujjra fel éleszteni, de a mit több esztendők rontottak el, azt egy két esztendő nem állithattya könnyen helyre.

Tudom én azt az ellenvetést a mit nem egyszer hallottam, miért tanulyák? hiszem eleget tanulyák és meg se tudják – E ha igy volna is; tsak inkább a modot és a ki vitelt illeti nem pedig magát a tárgyat – Fegyezzük itt meg azt hogy annyi esztendők olta, hány jo Könyvet adtunk ifiaink kezébe, mellyekből a Romai Nyelv syntaxisát és felsőbb szépségeit anyai nyelven meg tanulhassák? Hány jo kézi könyvek nem jöttek ki ezen tzélra Német országon? Nem lehetne e? és melly kitsiben kerülne ezek közzül a jobbakat ~~fővebb~~ oskolai osztályaink szükségéhez alkalmaztatni? A második ellenvetés nem több erővel biz, t.i. mi hasznát vesszi mind ezeknek ha Mester ember, Gazda, Tisztarto vagy számtarto lesz? Igaz ugyan hogy nállunk, a szükséges kenyér meg nem kaphatása miatt, a Tanuloknak számasabb része ezen élet Nemeiher follyamodik, de nem lehet és nem is kell azért Kolegyamainkat ugy nézni, mint ezeknek Seminariumát, hanem mintegy tudományos intézetet, melly az emberi léleknek a lehetős leg nagobb kifejlődést akar adni. Egyébb aránt fel teszem hogy sok a szükségtől kénszeritetve félbenhádva a tudományos pályát Mesterségher vagy gazdagsághoz nyul, akkor sem vallya semmi kárát. Esmértem Mester embereket, kik a Rhetorikaig is felyebbis tanultak és mind az értelembéli épséggel, mind pedig Mesterségbéli ügyeséggel mindenütt meg kullömböztették magokat – Esmértem gazdagsági Tiszteket, kik számasabb esztendőket töltöttek a Kolegyombam és mind az ügyességben, mind pedig valamely ~~tá~~ talalmány fel fogásában és annak alkalmaztatásában, akar melyik pallérozott mezei gazdával

gazdával ki állották a paralellat –.

Nem lehet ennél fogva a polgári oskolákat kár nélkül egybe elegyitteni a Gymnasiumokkal, mert a ki egy töltéssel két czélra lő, igen természetes hogy egyiket se találya. A polgári oskolák jok ugyan és szükségesek, de ezek a léleknek semmi böv ki fejlődést nem adnak, hanem csak kezelőket (manipulaus) formálnak. Hazánknak állására nézve, leg jobbnak látnám azt, hogy a polgári oskolák mindenütt a trivialis oskolákkal kötessenek egybe, a hol nagyobb kiterjedéssel fognak bizonyoson bé folyni.

Volt az az idő a midőn a Klassika Litteratura tanulása tsupa száraz, és a lélekre nézve kevés bé hatosága Philologiává s üress grammatizálássá vált volta a mi a mult század utolso felében, az ugy nevezett Philantropistákat arra vette, hogy amannak ki rekesztéssével, encyclopediai esmeretekkel foglalták el az első neveles idejét, de a következés meg mutatta, hogy ha az első sem volt jo ez a mod sem ~~tu~~ kevébe káros; mert gondolkodo és solid tudosokat akarván formálni, tsak a felületeséget segitették elé – Amphora coepit institui et Urceus exivit.

A leg jobb ügyis el veszhet a rossz mod által. Érezzék csak jól mindenütt tudományos intézeteinkben a Romai Szonak azon éppen ide tartozo szavait, hogy ezen szok didicisse fideliter artes azt tészik, az ember ne tsak a fejének hanem a szivének is tanulyan, akkor bizonyoson a tzél nem hibázodik el, és a neveles meg fogja teremni a miveltség áldásait –.

§. IV.

Eddig elé kilentz osztály v. Klassis volt a Gymnasiumainkban – Ezek helyett én jonak látnám, hogy csak négy

négy fő osztály légyen, melly mindenik két két esztendőt foglalván magában, mind együtt ~~csak~~ nyoltz esztendőre menne az egészsz, a melly időt, elegendőnek tartok a Gymnasialis tudomanyok' bé végzésére. Fel téve azt hogy a gyermek 7. esztendősnél ifiabb ne légyen mikor fel vétetik, és egyébet ne tudjan, hanem irni és olvasni, nem lessz több 15. esztendősnél mikor a Gymnasiumat bé végzi és felsőbb Leszkék' halgatására menyen által – Ennél ifiantabban nem is lehetne ezt meg tenni.

Ezen négy fő osztályok lenének, Gramatika, Syntactica, Rhetorica, és Poetica, s egymásutánn igy következnének. I. első Gramatica; II. második Gramatica. III. első Sintactica. IV. Második Sintactica. V. Első Rhetorica. VI Második Rhetorica. VII Első Poetica. VIII. Második Poetica. A fő tárgyai lenének:

Romai és Német nyelv, a ki telhető leg jobb kiterjedésben. Az első négy esztendő elégséges lenne bizonyoson mind a két Nyelv technicai részét ki meritteni. Az utolso négy esztendő ha son lolag elég, belé vezetni az ifiu embert abba, a mi a Klassika Litteratura lelkét tészi t.i. a jelesebb Iroknak értése és érzése.

Más tárgy lenne a Geographia a minn a gyermeki ugy is erőssen kap – és a mi nélkül a Historiát nem is tanulhattya – Az első négy esztendő elégséges lenne arra, hogy mind az o mind az ujj Geographiaval meg esmérkedjék az ifiu.

Harmadik tárgy lenne a Mathesis. Ebből az első négy esztendő alatt el lehetne végezni, elemileg szolva az Aritmetikát és Planimetriát – A második négy esztendőben az Algebrat és Solidometriat, a szükséges mezei v. gyakorlati Geometriaval egyetemben.

Negyedik tárgy

Negyedik tárgy lenne az elemi Physica a mivel a négy utolso esztendő foglalatoskodnék. Ezt olly formálag kellene tanittani mint a Német országi Gymnasiumokban tanittyák, ugy mint nem tsak egy néhány minden napi tárgyat, hanem ~~mint~~ egészsz systhemában; Természet szerént hogy csak elemileg. Hogy ha egy jo kézi könyv van az Ifiu kezében és a szükségessebb experimentumok egyben vagynak kötve vélle, négy esztendő alatt csupán játékbol meg lehet tanulni.

Ötödik tárgy a Historia t.i. mind az emberiség, mind a Haza historiája – Az első négy esztendőben nem kellene egyébb hanem mind a kettőből tsak egy közönséges által nézést adni – Az utolso négy esztendőben a Görögök és Romaiak historiáját, a ki telhető ki terjedésben tanulni, hozzája mellékelve a szükséges régiségeket is – A Haza Historiájából elégséges lenne ezen utolso négy esztendőben az Erdély különös Historiáját bővebben tanulni – Ez is jo módjával tanitva, nem hogy fárasztó lenne, sőt kedves tudomány –.

A hatodik tárgy lenne a Rhetorica és Poezis Theoreaja. Erre nézve elég bőv utat mutattak nékünk a külföldi Nemzetek. De ne légyen ez, tsupa száraz szabályok Theoreaja, hanem légyen egyszersmind bé bizonyitva példákkal azon nyelvekből, mellyekben az Ifiunak valamely jártassága van. Evel egybe kellene kötni leg alább minden héten kétszer a pennábali gyakorlást nem tsak az Anyai nyelven, hanem a Romai és Német nyelven is –

Soknak tettzenek talám ezen tárgyak az első tekintetben, de fel téve azt hogy csak elemileg tanittatnak

és tsak

és csak nem ki maradhatlanok, és hogy az Ifjúságnak több mint $\frac{2}{3}$ ezt könyen el birja, akkor nem mondhatni hogy sok, és itt annál fogva az a' kérdés, áll elő, miként ki vihető.

§. V.

Minden dolog' ki vitele függ az Eszközöknek szeltarany ossá gából. Ennél fogva a' jennebbiek ki vitelére kellő kívántatik meg, a' Könyv és Tanitás.

Nem lehet eléggé fáfalni azt, hogy még mind eddig elé Ifjaink, hanem egészben is, de nagy részint, a' szükséges kézi könyvek nem léte miatt, sok nem mindent ízából tanultak, a' minél fogva ha az előmenetel lassu és a' szükségnek nem eléggé meg felelő volt, tellyességgel nem lehet csudálni.

De hogy lehessen mástéren szükséges kézi Könyveket ugy elő állitani, hogy a' mig a' tőzl el érődnék addig a' rendelés ne menyen feleslegességbe? Ha Pál is valamit, annak Péter mindjárt ellensége. Ez az emberi természettel gyengeségében van. Igy volt ez előtte is, s' bizonyosan igy lesz ezutánn is. Eddig el is az sok jónak akadálya volt.

Erre nézve jónak látnám azt, hogy a' Méltóságos Jó' Consistorium rendelyen, egy nem sok tagból álló bizottságot. A' jelenebb emlitett tárgyakra nézve főképp a' Német országi Gymnasiumokban, minden esztendőben jobbnál, jobb kézi Könyvek jönnek ki. Azon bizottság határozza meg azt, hogy azon kézi könyvek közzül mellyek a' behozhatók. Sőt hogy ez annyival könnyebben ki vihető légyen, vessék vállokra ezen bizottságba, a' minden Collégyomokban lévő érdemes Professorok nak. Akkor ugyan ezen bizottság jelelye ki azon Professorokat a' kik által az emlitett kézi könyvek anyai Nyelven oskoláink részére

részére alkalmaztatni kíványa. A' Méltóságos Jó' Consistorium' Jo tetszése vétetvén leg ottan teljesedésbe. A' nyomtatás' költsége ki vétetvén, az egésznek hasznát adják a' Fordittonak, a' mi mivel a' kézi könyvek közönséges lenne, bizonyosan szép jutalmot volna. Mind a' fordittásra, mind a' nyomtatásra pedig határoztatnék meg a' ki szabott idő pontjával nem csak az az akadály hárittatik el, hogy egyik Pro a' másik munkája ellen ki fogást nem tehet, hanem egyszersmind minden Collégyomokban a' nevelés és tanittás' módja Universalizálodik, és leg fellyebb három esztendő alatt minden szükséges könyvek készen lehetnek. Ezeknek ki nyomtatása is semmi költséggel nem fogja tehetni egyik Collégyomot is, mivel nagy olvasó közönsége lévén, bizonyosan és könyen el fog kelni.

A' második a' mi a' fellyebb emlitetteknek ki vitelére szükséges a' Classisok Tanitóinak jól el készittése és meg választása. A' Classis Tanitók meg választására nézve jónak látnám hogy azon Ifjak közzül a' felsőbb Lectiókat 6. esztendők le folyta alatt el végeztek illendő szigorusum deiben és azon tárgyakban, mellyek a' Classisokat illetik valamint eddig is sorosan meg vizsgáltatván, a' Professorok jó tetszése szerént külső szorgalmatos írásaik által neveztessenek ki.

A' Pedagogiumokra, hogy Classisokra felügyelő Professorok jónak látnám hogy mindenkor állandoul neveztessék ki és ebbe szabván a' közönséges alapokat, mellyekhez a' Reformatus Status a' maga gyermekei nevelése' körül meg tartván, a' többi Professorságnak, minden további bele elegyedéstől és akadályaitól szabaddá és mentté tétessék, mivel az egésznek ki vitele vagy fordul meg, és a' jó vagy rossz ki menetelétől

Isten és ember előtt egyedül csak ő felel Ifjú egy általyában, más dologban is társalmas, de semmiben sem ugy az, mint a' nevelésben, ha sokan elegyednek bele mivel dicsi a' maga bélátásait akarja létre hozni. E' meg jár tanuláskor alatt, de a végre hajtásban biztosság, egyformaság, és sebesség kivántatik—.

Hogy az osztályok' Praeceptorai annál jobban formálodjanak, jonak látnám, hogy azon Ifjak közt: a kik vigorosumra állanak, állittassék fel egy Pedagogicum seminarium, mellynek rövidben csak e' lenne intézete—.

Esztendővel a vigorosum előtt a' Pedagogusoka szolittya fel azokat, a' kik vigorosumra akarnának állani, és minden hónap elején egy órán utasittya őket, mit és miként kell tanulni. Hasonlolag a' hónap végén egy óra alatt vizsgálya meg hogy menyire mentek. Mikor el jött az esztendő a' lustrumok és a' Professorok jelen létében a' vigorosum történnyék a' Pedagogusoka által. Azt nem tartom jónak, hogy mindenik Professor a' maga tudományából külön készüljön, azon fennebb emlitett okoknál fogva, hogy csak a' Pedagogusoka felel az egésznek kimeneteléről és nem jo ha a' nevelés' dolgában sokan bele szólnak, mert az egyik a' maiseknak ujjyát könyen által vágh atja a' gyengeségből is, de bánszandékból is, és a' kárt az egészet fizeti, v. többnyire azok a' kik azt éppen nem érdemlik.

Sokszor hallottam kérdeni alá jönni, nem volna e' jobb állando Klassis Praeceptorokat tenni, hiszem mint ezt azhoz egy Ifju Deák? Ezt meg vallom a' maga következésében rend kivül károsnak tartanám Collegiumaink mostanni állásában—.

Fájdalom lenne az akkor a' Reformatus Statusra nézve ha az

ha a' közönséges nevelés ott állana, hogy egy Collegyom ne tudjon minden esztendőben nyolc olyan Ifjut elé állittani, — kit akármely Classisnak el tanittásra alkalmas ne lenne — De Collegyomaink' alkotása ugy van, hogy azokban Isten Tiszteletéből a' szegény Ifju nem csak, hogy csak nem ingyen tanul, hanem annak idejében Solgálattya által még érdemlet is valamit, Egyik egy jo orvos, más egy betsületes Pap lesz, más masutt vitt meg ezen kevés segedelemmel jovendő élte fundamentumát — Ez egy olyan Eli, melly nálluntkeppen a' közönséges Nevelés Elet erősiteni a' mit nem gyengiteni künk, hanem még erősitteniünk kell. Kinek betsülletére vagyon mindenképpen igyekszik hogy magát kitünteszi. Gondolyuk meg hát azt, hogy az állando praeceptorok' fel állitásával, minden esztendőben hány jo tehetségü Ifjunak vetetik ki kezéből a' további előmenetelnek eszköze! Gondolyuk meg és tegyük psychologiai szemlére, hogy ez által egyszersmint mekkorai lökkenne az igyekezetnek és Ifjui türnek rugoja! v. akkor mikor egy felöll, használni akarunk, más felöll mekkora kárt nem tennénk önnön magunknak—.

De más nevezetes oka is van ezen. Alig van egy Ifju ember ügyessedésére a' Collegyomokban egy nevezetesebb eszköz mint mikor esztendeig Klassis praeceptorsagot viselhet— Ott ő más egy kisded társaságnak a' feje — Annak előmenetéről ő felel. és mindent el követ hogy betsülletét fentarthassa— Bővebben belé jő az emberekkeli bánásba— gyakorlatból tanulya a' nevelésnek nehéz munkáját.

A Pedagogy

A' Pedagogiarchiáját, mostis tanitványi szempontból nézvén sokra függést tart. Ugy hogy a' ki a' dolgot közelebbről szemléli, az az esztendő végi fel a jó ifiuban a' többi nevelési esztendőknek Koronáját. Ezekből lehetnek idővel hasznos Professorok, és a' jó házatnál jo privat nevelők, t. m. a' liknek a' nevelésről más tapasztalásból gyüjt ismérelek van.

Nem mondom én azt, hogy mostis meg nem eshetik az, hogy egy egy Tedeontz méltatlanul kapja meg a' maga helyét, mert e mindenüttt meg történik a' hol emberek választanak- de avagy nem éppen ugy meg történhetik e ez, az állando Praeceptor tekintetben? Most annak csak esztendeig tartson kell, de a' ki állandoul van választva annak kára sok esztendőre terjedne. Az esztendeig Választott Praeceptor ujjtüzzel végzi ez rövid idő alatt a' maga hivatalát, de a' ki állandoul van téve, mivel bizonyos már Kenyerétől hamar meg lankad, és mivel közelebb érzi magát Professoraihoz, nem is fogja a' Pedagogiarchára nézve soka arra a' pontos függést tartani, a' mi el mulhatlanul szükséges.

Az esztendeig tett Praeceptor boldognak érzi magát egy ki Salariummal és a' tanitványaitol kapott kevés honoratiummal, de az állando praeceptornak több fizetés kell, a' mi Collegiomainkban meg nem birnának, vagy ha meg birnának ugyan avval más oldalrol sokkal többet segithetnének- Továbbá azt meg nem lehetne tiltani nékik hogy meg ne házasodjanak, mert annak még vekedelmesebb következései lehetnének, kevés jövedelemmel pedig csak hivatalyát Nyolczadja lenne czélnak folytatásához minden lelki erejét el vesztené, Görögországban a sok deven gyermekkeli bánásra békeség esküvés és Sympathia kivántatik. Ezt a' tüzest egy tüzes ifiu emberben kiványa meg esztendeig és a' Sympathiája meg van benne, minthogy magának nem reg lépjen ki azon idő korból- De ez a' tüzes és Sympathia esztendőnként kiül Julusjára könyen érzékenységbe és szamba nem vételbe mégyen által- A Gyermek nevelésben azis egy fő szükség, hogy a' tanitvány mentől többet legyen együtt tanitványaival, más pedig az állando Praeceptornak nem kell a' városon lakni; Ugyjára: az állando Praeceptorok fizetését vagy a' Collegium hordozná vagy a' Szülők. A' Collegiumok nem hordozhatnák, mert az egy Enyedi kivéve mindenüttt gyengén vagynak fizetve Professoraink. Ha a' Szülék fogják hordozni, akkor a' nevelés terhesedik- Az Enyedi Collegiumnak is annyi, akkor a' nevelés terhesedik- Az Enyedi Collegiumnak is annyi közelebbi szüksége van, hogy uj hivatalokat kára nélkül nem állithat- Más ebben a' tekintetben a' Német ország' állapotya mert ott a' nevezetesebb Gymnasiumokban mindenüttt Professorok tanitnak, kik a' Statustol vagynak fizetve...

Ezeket én csak azért irom, hogy a' ki mind a' Collegiumok belső állását, mind pedig hazánk' szükséges környülményeit jol tudja, és az állando Praeceptorságot egy be vett az Esztendeig tett Praeceptorsággal könyen meg itélheti melyik fedeig tett Praeceptorsággal könyen meg itélheti melyik fedeig tett Praeceptorsággal könyen meg itélheti melyik fölött van a' kár- Ne vállorda senki hát ezt igen könnyen, mert eggebüll ha hibazik az ember azt helyre lehet még hozni, de a' nevelésben tett hibák sok esztendőkig szivattyák meg..

§. VI.

Az emberiség' kifejlődése és a' lelki világosság éppen a' Nap' útjait követte, mert N. keleten kezdődvén, ugy haladott N. nyugott felé- A mennyire a' Historia emlékezik kétszer hatott vissza N. nyugot, N. Keletre egyszer N. Sándor idejében, a' mikor a' Görög müveltség Ázsiaba általmenvén, nagyon jotévő befolyással volt a' Keresztény Vallás terjedésére- A' második visszahatása volt Nyugotnak keletre a' Keresztes háborúk' idejében, a' mikor Nyugot, horda vitka magával a' N. keleti müveltséget Europaba-

A' ki a' lefolyt 60 esztendők' folytára figyelmez, tisztán látthatja

láthallya, hogy ezek alatt történt a harmadik vissza hatása N.
nyugotnak N. keletre Mineku[illegible]anna az emberiség kifej-
lődése el hatott a Szanedai erdőkig, onnan sebes léptekkel
meg[illegible]ért, és a melly utat négy ezer esztendő alatt tett, azon
vissza haladott 60 esztendő alatt. A Görög nemzet, hosszas
szenvedései után az Europai Emberiség sympathiája által
(melly őket mint egy gyötlevő egy kori nevelőjének arczáját egy
ajtósa) fel szabadult- A két olak országa olyan Nap derült
a milyet az elött fel száradal még remélleni sem mert. Fe-
szesemben Isten kegyelméből Hiliink Sorsosai által Protes-
tans Püspökség állott fel, és minekutánna az egy mást önként
tülő fo[illegible]adalmak le szendesednek, N. keletre még az embe-
tesedésnek szép nyomai vártakoznak és a görög mivelttség
az idők folytával a maga régi fogaiba minden jo remény-
ség szerint vissza állhat- Az utazásoknak barnulása mék
to sebessége az egy be töltetik sokkal könyebbé telte. Talán
egy elő a bizonyosa annak, hogy a Nemzetek is naponként
minél közelebb fognak egymás hoz lépni- Még ifjaink meg
fogják látogatni a Plátó kép hazáját és onnan rokon érzelek
kös fognak meg térni- Jerusalem nyitva lesz arok előtt
kik magokat a Papi szent életre szánnyák, és lemi fognak
bizonyosan olyanokat, a ki a melly tűzzel oda fel hevültek aval
fogják ide haza hirdetni a sio legszebb tudományát.

Ereket én nem egyébként hozám fel, hanem csak azért hog
a mostani Ifjuiember Nyoma végre észre azt a mit az idő tel-
ke és ön helyheztalesünk, kik olly közzel állunk N. keleth
meg kivan

A Görög Litteraturanak tanulása épper olly szükséges
volna Kolegyomainkban, mint a Romai Litteratura- Demivel
mind a kettőből egy szerre egy formán közönségesi termi nem
lehet és az utolso szánk nézete könyebbi szükségesebbé an-
nál fogva

annál fogva szükséges hogy azoknak szamára a kik a
Görög Litteraturában elő akarnak menni az ut könyit-
sépek. Tanultak oskoláinkban eddig elé is Görögöt de az
igazat meg valva igen kevés elő menetellel, mert nagy
részének nagy lévén kedve hozzája, nem csak hogy a tób-
binek a kadályára vált, hanem az által magának a tudo-
mányoknak szakintese is tőkként. Egy nyelvet pedig csak arról
tanulni, hogy szótár és Grammatica segedelmével egy kétki
tételt nagy bajjal meg magyarazzan, de a Klasikus Irokat
szabadon ne olvashassa és azon nyelvnek szépségétől is kin-
tsaitől meg fosztva legyen több minthsem el vesztett idő és fá-
radság-

A tanulásnak leg nagobb szorentsége áll az önkénte-
ségből, és annál fogva a tanitásnak is leg főbb titka ez
az önkéntséget az ifju emberben fel ébresteni és meg nyer-
ni- Ezeket előre botsátva a Görög Nyelv gyarapittására Kola-
gyomainkban jonak látnám azt hogy, a Görög Litteratura
Volegyomban
fokozatu ut mutatása alatt, lehet minden egy két olyan ifjut
formálni ki az ifjiabbakat tanittani alkalmas lesse- Never-
tesék ki hát egy illyen jo ifju Rektornak vagy al Tanitonak,
de olyan a kinek még hátra leg alább négy esztendeje van a
Kolegyomban- Ennek a hol mod van adatik annyi fizetés
mint egy Klasiu Praeceptornak, a mi annyival könyebben
meg eshetik, ha mint fentebb érintém a Klasiosok száma
Nyolczra szállittatik alá. A hol nem lehet mod adatik né-
hol[illegible]a szállittatik alá. A hol nem lehet mod adatik né-
gyolczra szállittatik alá. A hol nem lehet mod adatik né-
gyolczra szállittatik alá. A hol nem lehet mod adatik né-
gyolczra

minden kitelthető bizonyos segedelmet fog a többek felett nyerni,- De a hol az ember pályát nyit, szükseg a határ pontot is meg mutatni, hogy meddig kell futni. Ennél fogva jonak látnám, hogy határoztassék meg egy bizonyos olvaso könyv, a milyen Németországban böven elo jöt ki- p. o. ekáert a Jakobs olvaso könyonek elso kötetje, vagy akármely más illyen szerü, hogy azt a ki midön Deák lesz leg jobban érti, ez rigorosumot áll belolle a maga helyén, mindjárt alumniummal fog fel segittetni, és illyen adassék a három leg jobbnak-.

A' kik tehát magokat igy ajánlyák, de azzal a' feltétellel hogy többet vissza lépni nem szabad, azok a' Görög Nyelvi Praeseptol minden héten bizonyos számu órát hallgassanak, és a' maga idejében közönseges censurának adjanak. Ezen az utan lehetne remélleni, hogy minden esztendoben kettoll harmad, sot többnél nem lehetne nyerni, mivel az Ifju emberre semmi nem bir olly nagy behatással mint a' jo példa és Nemes versenkedés- Ámbár kevesnek tettnek ez, de meggy elég nagy nyeresség, mert egy Kolegyomi Generatio, melly rendesen 15 esztendo, adna a Hazának negyven vagyötven jo Görög Litteratort, a' mi a négy Kolegyomban 200-at a' mi a' Mostaniakor képest rendkivül sok. Ezen kivül a' Görög Nyelvet tanitto Praeseptorok készülnének a' jövo emberi Nyomnak hasznos Professorai a' Görög Litteraturanezve. A kivitelt tol függ minden.

Nevelésnek jöhet itt, hogy a' Kolegyomi nevelésben elo hozom a' Francia és Angol Nyelv tanulását, de nem lehet el mellozném, mind politikai, mind Litteraturai hasznára, mint azért hogy a' mostani miveltség Barometerje ezt szükségessé tette, mind pedig azért, hogy ezeknek tanulása olyanra nézve, ki más a' Deákban és Nemetben valamenyire jártas, olly könnyü, hogy

hogy a' többiekhez képest szinte lehet mondanom nem is Nyelv tanulás- Idegen Nyelv Mestereket tehát egy Kolegyomnak nintsen módja, de ha módja volnais, nintsen semmi haszon benne, mert azok nem tudják hogy kell a' magyar Ifju embert tanittani, és esztendoik alatt sem tudják végbe vinni vagy tselyesitteni azt, a' mit két, három holnap alatt végbe lehetne vinni- Más felol pedig az ujjabb Világ Nyelvek tanulása mégis el mulhatlanul szükséges- De nem kivannék itt félre értetni, mintha azt tenni az én szándékom, hogy az a' nevelésnek kösönseges tárgya lépen, mivel ez lehetetlen lenne, hanem csak azt akarom mondani, hogy egy jo tudományos intézetnek olyannak kell lenni, mellyben minden kitelheto mód lépen meg, a' miveltség szükségesebb eszközeire, és mikor ezt a' kivánt nagy eto nevelésével végezte vihetnék, mint mutatnak el, midön tökéletesen kivihetoe és az idoe' környyülményei azt kivánnyák-. 2

Ezer és több Ifju emberek közöll, a' menyi fel tevodik hogy egy Kolegyomban van, annyi sok szép talentumot ösztöntt ki az áldott Edes Anya a' Természet, hogy a' leg szorgalmatosabb nevelés is alig elégséges arroknak csak egy bizonyos részét is kifejteni- Annyi sok Ifju közöll választhat minden Kolegyom kettot, az említett két Nyelvre, Vagy Világ valamelyik fovárosában, a' hol lehet Nyelv Mestereket találni, egy néhány holnap el telése alatt meg lehetne annyira, hogy a' könyveket azon nyelven értsék csak segedelem vagy segedelem nem lehetoségében tanulás és párt fogolás kivántatnék az Ilyenekhez szamára. Midön annyira

annyira készültek, hogy másokat is tanithatnak, akkor nevezteſſenek ki al Tanitoknak, vagy ugy nevezett Praesesekseknek ezen Nyelvekben, de leg alábbis ollyanok, a kik háram vagy négy eſztendeig ülhetnek a Kolégsomban, és minden kitelhető Kolégsomi jo teteményekkel és meg betsültetéſſel jeleltéſſenek ki.

Szollitaſſanak fel minden oskolai eſztendő elején azok a kik ezen Nyelvben magokat a Különös orában gyakorolni akarják, a kár gyermekek a Rhetorica Claſſison felyül, a kár pedig Déákok, és használván amannak tanittását, minden eſztendő végével mutaſſanak egy közönséges Censurát, mind azért, hogy a Tanittonak betsületét nevelyék, mind azért hogy másoknak is jo példát adjanak. Meg eshetik hogy némely kor a tanitvány idöſſebb ember lenne a maga Tanittojanál, de ez nem ellenvetés, söt mind a két félnek egy formán betsületére szolgál. Az ember nem nagyra Vágásbol és oskolai hiuságbol tanul, hanem a maga tökéllettesedéséért. Tudom én azt hogy ebből a modbol nem telik a ki, hogy valaki azon emlitett nyelveknek a beszédét meg tanulya. De nemi ez most a fő Tzél, hanem az, hogy könyveket értsen azon a Nyelven, ezt pedig ezen az utan minden bizonnyal el lehet érni. A ki valamely Nyelvnek az Irvit érti, mikor a környül állása ugy jő, kevés idő kivántatik, hogy gyakorlásbol annak beszédjét is meg tanulya. A Jövebb házakhoz Kolegsomainkbol vétetvén a házi nevelők, mitsoda nagy haſſzon nem lenne, midőn azok mellett szükségtelenek

lenének a

lenének a költséges és meg is kevés hasznu idegen nyelv Mesterek. Mitsoda öröm nem lenne édes Hazánknak, midőn látná azt, hogy Kolegsomainkban, a hol annyi sok szép ész van, és hol ollysok szülöknek reménnye virágzik, a mivelt Europa minden gondolatyait értik. Mitsoda haſſzon lenne, magának az ifiu embernek, nem tsak azért hogy egy kintsel többet bir, hanem azért is, hogy az illyen ifiu, ha tsak egy páltzával is áll meg valahol, mindenütt a maga Kenyeret és betsületét meg tudja találni.

§. VII

Mikor a Tanulo a maga Gymnasiumat el végezte, örömmel siet hogy felsöbb letzkéket halgathassan és tanulya azon tudományokat melyek nékie egy kor hivatalt, betsülletet adnak. Valamint az igen feszitett kivánságok, ugy az igen nagy engedékenység káros az Ifiu embernek. Ennél fogva mikorra Déáknak vévődik fel szoroſſan meg lehet tölle kivánni, hogy bár közép szerüleg a Déák és Német Nyelveket értse, mert ezek nélkül, mivel jo könyveket nem olvashat, minden további tanulás sükeretlen. Az utolso eſztendőben valá meg akadás mind magának az Ifiunak, leverő, mind pedig a szülöknek igen keserü lenne. Az alsobb Klaſſisokban kell őket tehát addig tartoztatni és az elveszett eſztendőtt ujjra kezdetni, mig valamenyiben a remenységnek meg feletszen.

A mi Kolegsomaink mint felyebb érintém a Valoságre

valosagra aval különböznek az Universitaiaktol, hogy
a kolegyomokban csak három Facultas tanittatik, és
ezen kivül egyik Fakban is Diplomát és Doctori gradu
nem adhatnak. De ezen utolso nem is tartozik a dol-
log valosagára.—

Mivel a Philosophiai tudományok mindenek
eggyformán szükségesek, mellyen kezdődik ezeken a
felsőbb létzkék hallgatása— A Philosophica Facultás
részik, a sulajdonképpen valo Philosophia— Regi dis-
tzaluza és aval egybe kötött Mesterségek Theoreja.
—a Historiai tudományok, különösön az emberiség
Historiája, és a Statusok vagyis a Polgári alkotvá-
nyok kiterjedésének Historiája, a Politica— Mathe-
zis,— Physica,— Physico Mathematicai tudományok,
Mechanica— Astronomia stb.. Ezen számos tudomá
nyok, ha csak röviden tanitatnak is, mégis hogy
valami haszonat hadjanak magok után, leg alább is
három esztendő meg kivánnak. El végezvén három
esztendő alatt a Philosophiai pályát, akkor okolyanak
a mások példát hozza magával kéz fele u. m. a Jóvány
v. Theologiai pályára, de val a hozzá tétellel, hogy csak
azok vallashassanak szabadon a Nemes Nemzet kiskorú
nyos ki nézjék van az utasitás, hogy soha Papot nem
lépjenek— A szegénységes sorsuak soha sem tudhatván,
sok válnyajás, egyformán tanulyák mind a Nemes.
A Juristai pályára elég mind ez azaz két esztendő

allig fogla[illegible] valaha a közönséges nevelés
re ügyelő Ső. Egy házi Tanáts figyelmét egy kérdés
sáborzat és mélyebben, mint az, hogy lehetne a Ifjak
séget kézi könyveket elő állitani és az irás
ból való tanulást ritkittani? A könyv nélkül
való Tanulás szükséges, sőkeppen a Nyelvek ta-
nulásában, de Tudományos tárgyakban járat
lo; el ölí a gondolkodo erőt, és ebben a Tekin-
tetben meg a karakterben is különösön sokat
be jelly.— Igen természetes az, hogy abból
az élő tehetség gyenge, ott a karakter is kön-
nyen meg le barbarodhatik. Hogy oda lehetne
venne a Kollégyomi nevelést, hogy mikor az
ifju Deákká lesz, bár közép szerüleg tudjon
Németül és Deákul, mig a Professzornak ma-
ja lenne, hogy Anyai Nyelvben jo kézi
könyvet adjon, nem volna é jo hogy a Tanit
ó Tanitványnyinak egy Deák vagy Német
kézi könyvet adjon a kezében, a minéket
leg jobbnak tellyenek? Nem mondom én
azt hogy egy előre ez vagy nehézség akkal, nem
lenne egyben kötve— de a Dogmaticai Ny-
lus melybe vagynak irva a kézi könyveknin
den Nyelvben, könnyen érthető, ugy hogy a
ki egy jonyis belőllek meg értsen a többis is
könnyen

könnyen meg érthető. Jel téve már azt, hogy
maga minden valamire való Magyar Diák
érdi valamit nemetül és Deákul s a Professor
Magyarázatja is hozzája járul akkor bizonyo
son meg értené — Ha ez kivihető lenne mind
a Professor mind a Diák meg menekednek a
sok iratástól es a mi leg több az ifjú belejön
mind az idegen Nyelvek értésében mind pe
az olvasás szeretetében — Lennének minden
zonnyal, sőképp egy előre alyanok is a kik
egészszen el maradnának, de azoknak deki
lete nem érdemli meg, hogy a jobbaknak elő
mente fel áldoztassek —

Vagynak ugyan olyan Tudományok,
melyekre nem lehetne meg most a szükséges kö
könyvek elő állíttani, mint p:o: a Házai Jo
dony Tudományok, Azokban tehát, a mig Köny
nyomtathatik, az irás is meg engedtetik: —

Sok hely lehet egy ön összejövetel vagy Con
Cursus által Tevrik a Professort — Szinte jo
több helyt, a Jó Jelzűgy elébnek szabad vála
lása szerint. Nállunk a Concursus nem
könnyen kivihető, de nints is szükség rá
mikor a jó Egy házi Tanács szivén viseli
Házai nevelésnek sorsát — Bizonyosan

is egy

Bizonyosan egy Hivatal sem érdemesebben
mesebb meg választatott, mint a Professor,
ság, mert vehetne egy a következendő embe,
te Nyom sorsában ~~jobban~~ be nem folyhat
mint ő ~~a Professor~~. A mely Professor az
ifjú szeret, a mak nem csak gondolkodása
módját, hanem ~~annak~~ még külső mozdu
latait is fel veszi — Ha nem lud be folyni
a Professor tanitványi karakterében, an
nyival inkább, ha tapasztul foly be, ott a
neveles Czélya mereben van nevezve — nevez
hegesve. — Concursus ollyan is éppen ugy
meg esmerik a meg választás mint más-
képpen — Sőt a szemérmes szelid ember
a mivé enek lenni kell egy valodi Tudós
nak, sőbnyire mindenkor hátra maradna

Házánk három Jó Kollegyomainak
van már nyomtatás mü helye, a melyeket
szükség minél inkább gyarapitani és
szünetlen ép állapotban tartani, hogy a
Könyv nyomtatás legyen hová tovább
mentől könnyebb! Sokat fog be ez a
Nevelés dolgában, Nemzeti Literaturá
ban, egy szóval az egész Nemzet sorsában
ohajtani

Óhajtani lehetne, hogy az Udvarhelyi Kole-
gyomat és egy Jól tévők egyesülete, Nyom-
tato müvhelyel meg ajándekozna!
Egy kis sajtoravalo Nyomtatot könyen
fi lehet állittani leg jelyebb Szerzővál,
továl.

Mikor már a nyomtatás könnyebb lesz,
meg lehet kivanni minden uj Professor
Jel, hogy ki nevezésére utánn, leg jelyeb
negy esztendőre, a Jokjára tartozandola-
mely tudományra, ~~egy~~ könyvet adjon ki
vagy ha ugy tetszik már Nyelvből fordit
tsan.

Nagy szükség volna minden Kollegyomban a
szükségesebb Mathematikai és Physikai eszkö-
zeket, a hol mod van a Kollegyom fölvégén, a hol
erre mod nintsen Jol tevők ~~es~~ pénzbeni adako-
zásaikkal meg szerezni, mert a gyakorlatnak
/praxis/ látása, meg emlitsen a tudomanynak
használ, ~~megkönyebbitése a tereadés~~ kedvesebbé
tevő ajánlás ei,
~~amit~~ annakutánna az ifjuk meg kettőz-
tetett erővel és nagyobb szivvel jog tanulni.

Vagyon egy pont a jelvidék leszkik halgatá-
sában mely bár meg kiványnak tetsek is, de még
is sokak bé folyás és Janitó s Janitvány közöl
sokszori szeretetlenségnek és pandsznak oka

volt.

volt. Ez a Categoria vagy gradus meg adás — vagy
az ugy nevezett Conduct Lista keszittes. Ettől
függ az ifju embernek betsülete, alumnia-
nak s minden Kollegyami jo tétemenyek
meg nyerése — Meg kisrom énnel azt hogy a
Professor azt a magja leg jobb belátása sze-
rent adja, de nemely ifjuk még is sokszor
többet várva magával, vagy talám többet képzel-
ve, az igazság talansagval, szivre bajlástol érzem
kennytől panaszolkodik. Ebből a kutfőből szár-
mazik többnyire az, hogy az ifju oly könnyen
bajlik a tulajdon nevelőivel valo appro-
tura a mi magunkat a Professornak kedvet
lenség az ifjunak pedig ~~vala~~ vitta szerentsét
lenség.

Azon vezér igazságból indulvaki, hogy
mindég Igazgatóság jó szem ügyének
kell lennie, a békétlenek számát sokanem
szaporittani, hanem mindenüll a bal lelket
kevesitteni, és az önnkénynek ~~a minek~~
használásával sőt még gyenyáit is minden okot
ember kerülni, jónak látnám azt, hogy a
Professor jobb érzésü Janitsvány ai közöl
fel szedvén egy nébányat, ide minden
kor páratlan számmal, a több Janitsvá-
nyai

nyai

Tanitványai szeme látára irassa meg a Con-
duit Listát, de ugy hogy egyszersmind tudja másik
naka szorzatjait. Ott mindgyárt helyben végez-
számban, a mi változtatni valót bennek, vál-
oztasson, és közönségesen jól olvasván
adja Protocolumra. Az ifju ember, minden
órában egy mástal darabodván, legjobban
emléki tárgyát — Mikeczy a Conduit Lis-
tának több hibáit van, az igyekezet rug-
ja és egyszersmind szaparodik. Ennek az a
psychologiai haszna is lenne, hogy az
ifju ember annyival tovább tartsa fogva
tanulja a tárgyát, mivel sorában ily jon
fajon-bé jobb has, a minek a Kollegyom
jo tonusban nem kevés bé hatása van —
Más nevelő Intézetekben is használják ezt
a modot, és a tapasztalás hasznosnak len-
ni elleggé meg mutatta. Az Oskolai tanu
levelek vagy egy nevezett Comendátoriák ira-
sának ki mindenkor a Protocolumból, és ha
lehet adassék azoknak valami több külső díj,
mint sem a mint most, hogy leggen az mint
egy erköltsi diploma az ifju ember kezében,
melyre még öreg korában is örömmel tekin-
tsen

sen — E nem kerülne semmi költségbe, mert
azt az ifju önként és örömest meg adná —

Utolyára tessen ide a Sanitási Karnak egy régi
dohaj tárgyát a Professori árvák és özvegyekben
mi kevés pensiója iránt. A fizetés kevés, az ekk
módja és az el hivattatás nem olyan hogy a Pro-
fessor pénz gyüjtés utánnyában, de sokka Pro-
fessor is akar erre. Emlékezve, éppen azok-
nak, kik életeket a Haza gyermekeinek neve-
lésében töltették, gyermekei gyámoltalanul
maradnak el. Nagyon sajdalom, de igaz, egy ben
hasonlittás és össze vétel! Tudom én azt
hogy Kollegyomaink nagy részint szegények
és még a szükségesre sem jut — dohajdá-
nak, de egy ebből nem lehetnek —

Egy ör vagy hat emberből álló társaság,
egy ben tessen is valamit, az igen kevés
lehet, és a sokfele változandaság miatt ab-
ban sem lehet semmi bizonyost kimérni
jövendőre nézve — ⊕

Alkalmasnak a Magyar jo egy házi Janát
jó fel ügyelete és számoltatása alatt a Pesti
minden Ref. Kollegyomoknál levő Profes-
rok közt egy özveggyi egyesület. Fel tessem
hogy leggen ezen egyesületben 30 tag, és
mindenik esztendőnként adjon 20 váltó
forintot

⊕ Az effele társa-
ságok mentől szá-
mosabbak annál
bizonyosabbak
és annál könnyebb
a segedelem. Az
én Kekiby véleke-
désem, a dolgok
mostani állása
hoz képest ide
menyen ki #

forintot, és hogy könnyeben meg evhessék
kéd verseny. Ez évszen mindgyárt 600 váltó
forintot. Légyen azon 30 tagnak, a lehető
ség számittása szerint 6 özvegye, a mik
könyorgon nintsenek, és ha ez a pénz minden
esztendőben szerencsésen kiosztatik, százva
so forint jut egyiknek egyiknek.

Mellett illő hogy magoka koléggyom
és segélyeik ezen szent szándokával Min
ely szegény Kolléggyom, mely bár mi kevés
tőke pénzzel ezen szépra kine szakasztható
Ezen tőke pénzt lehetne idővel szaporittani,
most egy jo könyvnek ki adásával, majd egy
Concertel vagy egy ezen szépra tartandó és
meg hivandó vig vággal is egyéb ártatlan
ez közektől — Mellett bizonyosan kivesz
azt, hogy mikoris egy ilyen intézet életbe
hozatnek, találkoznának sokan jo lelkü emb
rek kik ez vagy amaz Kolléggyom mellé ezen
szépre kegyes alapitványokat tennének, ho
tőke pénzek szórad bére terjedne tsak azon
Kolléggyomra ki, a kit alapittattak. Remél
hogy ezen azután a jelövőbbet is oda értve
Lehetne minden Professori özvegynek mo
dére is mindgyárt 600 váltó forint pen

ziója —

penziója — Bár kevés, de még sok — Idővel
még többre is vihető — A Professorok ügy-
szegétől sok ki telhetik — Legyen meg ez,
ezen az utam, vagy ha más könnyebbet és
jobbat ajánl, azan, de tsak ugy lépje ki vilá-
gi; ha a Mlgs Jólegy kára Sanátus, kinek
Nemzete s Hallása dolga oly mélyen szivén
fekszik, s magáéva tévén ezt a' tárgyat, ma-
ga szerkeszteli ezen özvegyi egy évületet, és
a maga fel ügyelete alatt foly tattatja —
Egyébaránt, tsak magára hagyatva, mivel
az emberi gyengeség bajosan egyezik, soha
sem lesz semmi belőlle.

Ha ez Isten segedelmével valaha életre
jut hatna, mely nagy betsületére szolgálna
ez Nemzetünknek és Hallásunknek. — —
Mely örömest siettének legjobb ifjaink a
közönséges Nevelői tisztalak meg érdemlésé-
re. Nemjavul sokkal szorosabb lenne az egyben kötttetés
ez által nem tsak magok közt a Professorok közt,
hanem egyszersmind a Professorok és tanitvá-
nyok közt is; — és mely örömest meg halna a
Professor a maga hivatalának tellyesitésében!

§ IX.

Azon Hivatalok közt, melyeket egy szegény
sorsu ember érdeme és igyekezete ritkán meg

nyerhet

nyerhet, nem képzelek szebbet mint á Profes-
sorság — Már tsak el foglaltatási mely szép,
midőn az ő élete a Tudománynak és igazság-
nak van szentelve és annak mezéjén telik
el!

De éppen ilyen szép és nemes az ő el hivat-
tatása is — A szülők sirva válnak el, éltek
leg szebb kintsétől, gyermekeiktől, s réájok
bizzák. Az atyák és Anyák szeretek az ők szivé-
ben, mint egy gyujto pontban egyesül — Ők
a szülők képviselője, egyedül — a leg szebb kép-
viselőség a világon! — Láttyák a halhatatlan
lelket a maga tsirájában; de nem tsak lát-
tyák, hanem annak további ki fejlődését
magok segittik elé. Ha egy általunk ülte-
tett plántának örvendünk mikor nyilni
láttyuk, mitsoda öröme lehet egy Profes-
sornak, akkor, mikor a vélle dajkált lel-
két emberesedni szemleli! — A Professor
az emberi Nemzet leg épebb és még meg
nem romlott részével társalkodik — A jö-
vendő emberi Nyomnak jobb jobb emberei
az ő baráttyai, kik egykor még sirjára is
áldást mondanak — Az élet alsobb köré-

ben

-ben kinek jutott ennyi sok sziv gazdag-
ság örökségül mint egy jó Professornak?

Ne tartsa ezt senki álomnak és ne
mondja tsak üress de Damationak, mert a
jó Théorea, ha nem menyen jól ki, ott a
gyakorlat hibázik, és adkor ide illik virgilius
nak azon szava —

O, Feliees --- Si sua bona norint!

Adják meg a Professorok egymásnak azt
á mit a világ nékiek Hivatalok utánn meg
ád. t. i. azt a meg betsültetést, a mit egy
Tudományosan mivelt ember és hazai
gyermekeinek Nevelője meg érdemel, ki-
nek fáradtságát tsak egyedül a szeretet
jutalmaztathatya meg. Ne keressen egyik
Professor is a másik felett semmi Tudo-
mánybéli fölsőséget, mert soholt a Tudo-
mányos hiuság nints kévésbé a maga
helyén, mint a közönséges Nevelők közt.
Ne légyen semmi egyébb vetélkedés köz-
tök, hanem hogy melyik bizonyithattya
bé inkább a szeretetét á Haza gyermekei-
hez. Ezt az igyekezetet, minden jó ember

költsönösön

költsönéson betsülni szokta egyik a másik-
ban. Nem lehet ugyan a Sympáthiának
parantsalni, de annak igen, hogy a szerek-
lenség ne mennyen ki a maga köréből és
mindennek felett az ártatlan ifiu még tsak
ne is sejdittsen rolla. Ezt kiványa a Jérfiás
karakter, ezt kiványa mindenek felett a Haza
java!

Nem szollok ugyan semmit a Kolégyomok
fenn állo törvényei ellen, mert azok az idő
és környülmények szüleménnyei, de jonak
látnám azokat még és ahoz értő emberek által
ujy visgálat alá vétetni, és a mik szüksé-
gessebbek, a leg nagyobb rövidtseggel magya-
rul ki nyomtatni, hogy szüntelen légyenek
az az ifiuság szeme előtt — Ezen törvények
alkotásában tsak a vezér igazságokat lát-
nam szükségesnek ki tétetni, mert minden
Kolégyomnak a maga körében, külön állása
van, és egy okos elölljáro, mikor tudja a fő Arányt,
a többire nézt könnyen el találya magát.
Semmi sem bajasabb mint egy Nevelő inté-
zetet jol kormányozni. Száz erer hadi em-
ber, vezérje egy intésére arra mozdul a merre

kell

kell, de a tanulo ifiusággal nem lehet és
nem is kell igy bánni — itt minden fenyit-
ték a betsülleten épül, de éppen az a nagy
mesterség, evel a hatalmas érzéssel jol
bánni tudni. Minden testületet semmi
ugy nem hordoz mint az ugy nevezett to-
nus, vagy gondolkodás modja, mert ilyen
helyt a köz vélemény ellen-örje a rosznak.
E tehát az első lépés hogy a Nevelők ezt
a jo tonust meg adják, azt gyengitteni
ne engedjék, hanem szüntelen eleven-
ségben tartsák. E többet ér mint akár
hány törvény és akár mely nagy kemény-
ség —

Semmi sints szebb mint mikor az ifiu
embernek betsüllet érzek mint egy szelid
hajnal fejlődni kezd. Bizonyoson hajdon
nem néztek nagyobb örömmel a Vesta
Oltárán égő tiszta tüzre, mint a milyen-
nel néz, minden jo érzésü ember, az ifiu
lelkeknek ezen szép indulattyára. Min-
den szépet és jót ez Eletben tsak ettől
lehet várni. Más felől, hogy ha ez elrom-

lik

lik semmi több kárt nem tészen, – Nints egy
közönséges Nevelőnek kenyessebb fel adatya
mint a betsület érzést szüntelen táplálni,
más felöll meg in oltalmozni, ne hogy a sze-
rénység szép sugárát le törölvén magá-
ról, léha nagyra vágyásban és Tudományos
hiuságban mennyen által – Mert ha ez egy
szer meg van, leg ottan meg áll a tökéllete-
des uttyán. Magával meg van elégedve, má
sokkal soha sem. Jot tsak ott és azért tsinál
hogy máson lássák – Egy szoval: a Tudományos hi-
uság, a miveltség valóságos Cancerje mely
eleitől fogva sok nyomorékat tsinált – és
valamint ezen nyavalyának a kezdete az
Oskolákban van, ugy sokolt is inkább ezen
veszedelemnek meg akadályoztatására több
mód nints mint ott. Van a Kolégyomi tör-
vények között különösön egy a mit többek
fellett szükségesnek látnék ki jelelni, és
ez a Függés, (subordinatio). Nem azt a
Függést értem én itt mely az önn kénnyen
vagy pedig a terrorismusan fundálodik –
Az effele még káros, mert mint á meg fój-
tott

tott tüz mely nem alszik el, a hol szelet
kap magának annyival nagyobb veszede-
delemmel tör ki. E tehát meg a Függét-
lenséget elé segitti. ~~alapjaban~~ Alapulyan ez a füg-
gés a társásági kötelek méltoságának meg
gondolásán és érzésén – Alapulyan ez
a Függés a Nevelők iránt valo tisztele-
tem kik a szülék jelen nem létében azok-
nak képét viselik. Alapulyon ez a füg-
gés a Haza és Vállás javának meg gon-
dolásán, melyek szent tzélyokot másképp
el nem érhetik, hanem tsak ezen az utánn.
Egy szoval annál virágzobb mindenbizon-
nyal minden Kolégyom á mennyivel
ez a Függés inkább ~~kezdett~~ kezelett á Spartai
præcisiohoz. A jo regula alatt ügyés,
ép, és Jerfiás Karakterik fejlödnek ki,
mert ottja lélek mindenütt önn árká-
ban van – A tapasztalás is ezt bizo-
nyittya. A regulátlansag között szé-
lyel omlik á lélek erge, mint egy pa-
tak mely a sikságon el veszti magát –
Az a régi jo példa beszéd, hogy az ifiu

ember

embernek tiszta vizet kell tölteni pohará-
ban, meg ternie bizonyoson mindenütt ál-
dását, tsak hogy ez nem boszubol, nem
ellenséges indulatbol, hanem valoságos
atyai szivböl törtények.

Valamint a polgari társaságban is
nintsen egy nagyobb fel adat mint a
büntetést jol el találni, éppen ugy a
hevelés dolgában is. A büntetés Jö elve
itt is valamint amott, nem lehet, egy él
hanem, ki ki annyit veszszesen el a ma-
ga Jogaibol a mennyit a másébol el
rontott. A bütetésnek valamint amott
ugy itt is ollyannak kell lenni hogy a
bünös ne romolyék el még jobban, h
nem javulyon, és mások is, kik még
ezen kisértetben es hetnének tanulya-
nak.

A testi büntetést a Rhetorika
Klasison fejül meröben el törölném,
és tsak olyan helyt engedném meg,
a hol maga is másnak testi Serel
met ~~okozott~~, de akkor is törvény szá-
jábol

szájából ki mondva. A közönséges dé-
precatiok, meg Követesek meg roszszabbak mint sem az
el üzés, mert a mely ifiu egy szer ezen
a gyalázaton keresztül ment, soha töb-
bet fejét azon társaság elött, önn érzés-
sel nem tudja emelni.

A Kolégyomokrol valo el szakasztás-
sal nagyon vigyázva kelletik bánni, mert
igen természetes az, hogy ö ~~mind~~ Kim ez meg
történik, bár ha homályoson is, de érzi
hogy ö a társa~~ságára~~ elött meg jobbit
hatatlan. Ez a gondolat ugy le veri lel-
két, hogy mind magára mind a társaság
ra nézve ebben az életben tökélletesen
el vész — száz közzül alig tészen egy
itt valami ki fogást — De nem azt te-
szi ez, hogy a ki ezt meg érdemli el ne
küldessék, mert jobb hogy egy vesszen
el mint sem száz meg száz — Egy
tsep méreg el ronthat egy egeszsztisz-
ta Jorást. El kell tehát az olyant kül-
deni — de tsak olyankor, ha a bün, és

az

az itéllő szozatok nagy többsége azt ki-
vánnya és a Curatoratus is mint jő elöl-
jároság helyben hadja — Az ilyennek
nints tanu levele — mert nyilván van
el küldve —

A titkos elküldés vagy az ugy ne-
vezett Consilium abeundi más, mert ez
mindenkor valamely olyan gyengeségtől
származik, a mit ugyan a társasági Rend
nem szenvedhet el, de a miből meg is re-
mélhetni a meg jobbulást. Ezt jo tehát
a leg nagyabb kiméléssel tsinálni, hogy
mentől kevesebb romlással történnyék.

A roszsz tanulo két féle — vagy
olyan a ki nem tud tanulni vagy a ki nem
akar tanulni. Az első nem érdemel el
küldést mert nálla vagy a lélek tehettsé-
gei hibáznak vagy az első nevelés — Ha
a Tudománnyokban nem halad is elé, de az
emberesedésre példa és jo szo által tsak
ragad réá mindennap valami, és lehet
egy hasznos ember a társasági életben.
Minden társaságban ha van első lenni

kell

kell utolsonak is —.

Másképp van az olyanra nézt a ki
tudna tanulni és nem tanul, mert a kor-
helség minden bünöknek a dajkája. Az
ilyen tehát ha kétszeri vissza vetés utánn
jobbulásának semmi jelét nem adja —
szakasztassék el társaságától —

A mi az ifiuságnak forma ruháját
illeti, légyen az Joga, Reverenda — Hosz-
szu dolmány vagy egyéb akármi, de le-
gyen tisztességes, nem költséges és az
ifiui karral meg egyező — közönséges
szava a Hazának, hogy légyen a Déá-
kon valamely esmértető jel, a mely
ötet a leg első tekintetre ki tüntesse.
Ez a közönséges kivánság nem is oknél-
kül valo — mert mihelyt nints forma
ruha, ugy jő ki mintha a Déák meg
szünt volna egy egész ~~szén~~ szép testület-
nek tagja lenni Maga az ifiu ember
is, forma ruhájában társaságát képzel
tetve látván, melynek az Ország törvényei
nemesi jogat és ki váltságokat adtak,

igyekezik

igyekezik azt ugy viselni, ne hogy az ál-
tal társasága betsüllete tsökenyen — A
mostani öltözet magában elég tiszteséges
és zel arányos is — de tenni kellene valami
ismértető jelt hozzája — Nem merek u-
gyan jovallatot mondani, de még is azt
gondolom, hogy az egyeb nem lehet, mint
egy tiszteséges öv. A sinorbol készült
öv, mint igen szoros, nem helyt ülő em-
bernek valo — Nyárban igen meleg — egé-
ség telen — igen is költséges — es tsak
lovagoknak jo. Nem lehetne e e helyett
egy szép szőr matériabol készül tiszte-
séges övet adni, a mely nélkül soholt
mint Deák meg ne jelenhessen.

§ X

~~Ezen~~ A szép mesterségek között itt tsak kettő
jöhet kérdes alá U: M: a Muzsika és rajzo-
lás — A Görögöknék a miveltség leg szebb
karában is a muzsika a nevelésnek neve-
zetes része volt — En is nem azért javallom
a Muzsikát egy Kolégyomban, hogy ez az Os-
kolai innepélyeségeknek fényt adjan és
ez által ugy szolva tsak a pompának te-

gyen

tegyen eleget, hanem sokkal fontosabb
és valoságos Psychologiai okokbol — Ugy
nézem a muzsikat mint egy valosagos esz-
közt az erköltsök szélidittésére, és a lélek
nemesedésére, ~~és~~ Ugy nézem azt, mint egy
orvosságot, de nem a Tarantula marásra,
hanem a lélek belső nyavaljái ellen. Min-
den szép mesterségek közt ez a leg ártat-
lanabb — A Pöézisnek van a maga Saty-
rája es épigrámmája a festesnek van
a maga Carricaturája — de a muzsika
fullánktalan, tökélletes ártatlan —

De hát mit használ ez a nevelésben
a hol minden ora, sőt minden szem-
pillantás ~~olyan~~ drága?

Az emberi sziv sokkal gazdagabb
mint sem a nyelve, mert ezer annyit
tudunk érezni mint a menyit ki tu-
dunk mondani. E mellett a sziv éppen
olyan mint a visszhang, mindennek
felel, de nem tsak felel, hanem egy szerszt
mind érzi is. A muzsikát már ugy le-
het venni mint a végetlenségnek nyel-
vét, mely a sziv azon mozdulásáit, mel-

lyek

mely eknek nintsen szava, szép hangokban
adja ki. A ki ezt hallya a fel ébrednek szivé-
ben a rokon érzések, mely ek mind jók, mind
szépek, mind fel emelök. Mikor egy ifjú
egy szép muzsikát hall, meg vagy ok győ-
ződve rolla, hogy akkor egy hamisjában
valami durva tettre nem alkalmas — Az
Orpheus története bár mely myth ous ja-
mában jöjjön is elé, de csak azt tészi ki
la proszában hogy a' szeliditésre a polgá-
zi életben a muzsika által jutt be —

Ha tehat ifjainkat kivánnyuk szinültani hol
és élö nyelvekre, mint fordítanak meg őket a végetlen
ség Nyelvétől, mikor azon a Nyelven is annyi rokon
pet és jol lehet olvasni. Az el légyulásból nem le
het tartani mert a mi a szivet emeli, a nem szokta
azt gyengiteni, a mint ezt a hadi muzsika bé
folyásában szokták lehet látni.

Vagyon ezen kivül még egy más nevezetes
sebb ok is. A nevelésnek jo szabálya, hogy az
ifju emberben az ártatlan örömet és elevenség
melyet a Természet Ura az ö korával egyben
kösött sokat ne gátolya, hanem még élesegítse
és elevenségbe tartsa, mert valamint a jo időben
a virágok is könnyebben nyilnak ugy az ártat
lan jo kedvben, minden jo dolog könyebben

halad

halad a tökéletesedés utyán. Az Oskolák
állásában, még a leg jobban is van valami
komoly és szomoritto, mely jóhel a rendtar-
tás természetétöl is, jöhet a Tudományok
ban való meg fertőzéstöl is — Igy ekezni
kell tehát ezt a komoly vagy at valamivel
enyhitteni és az ifjuk bátoritni.

A Katonáknak nem csak tréfravaló ezt
tartották eleitől fogva a muzsikát, hanem a
lélekben való nagy bé folyásáért, és azért hogy
nem je zek ifju ember muzsika nélkül so-
kaig (egyedül) tartani — Mikor felső Magy jo tomban
a Generalis Desidek táborához meg érke-
zett a hadi muzsika, mint hogy a bomok
pusztak látására bele járadt volt lelkek —
az elsötöl fogva az utolsoig ugy örvendettek
a Franciák neki, mint a kis gyermekek —
Ilyen bomok pusztása valik ebből az or-
=dinapi exercitiumnak

Ezeket csak azért említtem oly bövön, mi-
vel tudom hogy az elö itéllet még állunk a
muzsikát a nevelésben jel üleg ez dolognak
nézi — A fennebb érintett pontokból kiin-
dulva reszemről jónak itélem, hogy a hol
leg kisebb mod van benne egy oskola se,
legyen muzsika nélkül, mint a nagy

erköltsi

erköltsi bé folyásáért, mind pedig azért hogy
a ki magát tökélletesitteni akarja, legyen mod
ja réá —.

De hogy van mod benne, honnan veszük
réá a pénzt és költséget? ez igaz nevezetes
kérdés és minden jo dolog ki vitelében itt
akadunk meg. Az észből szásszorta több ki
telik mint sem az erszényből — szollittas-
sék fel tsak és buzdittassék az ifiuság, egy
kettő mindjárt találkozik a ki magát for-
málya ez azutánn másokat formál ugy hogy
a Lankaster mod, minden költséges és tzifra
muzsika mestert szügség telenné tészén.
Nem kell egyebb tsak szép szo, jo tanáts
és pártfogolás és a Muzsika eszközeket
az ifiuság nagy részént maga meg fogja
szerezni magának.

A mi a rajzolást illeti még terjedel-
messebben szükségésnek látom minden
Oskolában — Nem értek pedig itt egyebet
hanem tsak a situatiorajzolást melyet
éppen mint az irást akár ki is könyen
meg tanulhat — Legyen gazdagha egy
Gépelyt vagy egy epületet akar keszi-
tettni

készittetni el mulhatatlan sükséges.
Légyen katona, ~~hogy~~ ha ellenség szemléle-
sére ki küldik és a ~~tengeren~~ tengeren vagy a nye-
reg kapában egy darab pappirossa, a
helynek fekvését, melyre szüksége van, bár mi dara-
basan is le tudja rajzolni, aval mind-
gyárt elöljárainak figyelmét magára
vonnya, meg pedig evel a gondolat-
tal, ebből az emberből még több is
lehet A gyakorlati Géometria naprol
napra szükségesebb tárgy. Ez rajzolás
tudása nélkül éppen nem mehet. Egy
szoval az életnek egy neme sincs a
hol a rajzolás el mulhatatlanul szük-
séges ne lenne. A hol nintsen mod
állando rajz Janittot tartani, igen
könnyü ott egyet kettőt el készit-
teni és az emlitett Lancaster mod sze-
rint, a rajzolás jo tétemennyet az
egészre ki terjeszteni. Nem is adnék
réá különös orát, hanem meg kiván-
nam hogy üress oráiban gyakarolya
minden

minden magát, és mikor Deákká lesz
mutassan ebben is valami elö menetelt.
söt az ugy nevezett polgári oskolákban,
a hol mester emberek formáltatnak, ott
is olyan szükségesnek látom ~~mint~~ ep
pen a Kolégyomban, valamint szüksé-
gesnek látom azt is hogy olyan oskolák
mellé olyan tanitto rendeltessek ki az
elémi rajzalásban leg alább valamenyire
jártos. §. XI

Regi panasz a hazánkban, hogy ifia
ink igen el vadnak foglalva a tsupa
elmélkedö vagy ugy nevezett speculatio
tudományokkal – eleget tanulnak az os-
kolának, de keveset az életnek – Ha egy
mechanicusra van szükség, külföldröl kell ha-
zatni. Ha egy nevezetes mintat, vagy
modelt kell készitteni, külföldön kell azt
meg szerezni – Ha a leg egy szerübb ma-
tematikum, physicum, vagy opticum,
instrumentumra van szükség, messze
földre kell utánna irni – E magában
mindigot, és a mellett hogy ezeknek

nem

nem léte káros, még nagyobb kárt látok
abban, hogy ebben még eddig elé egy
lépés sem tétetvén, minmindeg hátra
maradunk, akkor midön tsak nem min-
den Europai Nemzetek ebben elö felö
sietnek. Azt talám tsak nem állittya
senki hogy ezen tzélra lelki tehettsé-
geink hibáznának. A székely ség
közt, ki ezen nemes Nemzetet közeleb
röl esméri, annyi talentum van a me-
chanismusra, hogy tsak egy kitsiny
miveltség kivántatnék, és akár hol eb-
ben a tekintetben is betsülettel meg
álhatna – Meg esmérjük szükségeinket,
érezzük erönket, és tehettségün
ket, kire várakozunk hát? a történet
re? vagy az idegenyekre? E bizonyo-
son egyik sem segitt! és mi mindég
tsak ott maradunk, a hol vagyunk.
Mért ne tennök meg hát az elsö lé-
pést ~~réája~~ midön modunkban van,
és mért ne vetnök meg azt az álapot

mim a

a minna jövendö tovább haladhat? Ezen a
szükségen is valamint minden más effe
lén, egyedül tsak a nevelés segithet. Tu-
dom én azt, hogy a mit mi most tennénk
tsak egy töredék lenne ~~most~~ kezdetben,
de azok a Nemzetek is kik ma a mecha-
nikai mesterségek déli pontjan állanak
tsak ott kezdettek Nemet országon nin
tsen olyan szegény Universitás, melynek
Mechanicussa nelenne. —

Erre nézve az én szives vélekedésem és
Hazám's Vallásom javát buzgon ohajto ki-
vanságom, választassék ügyes jo ifiu ember
kinek már a mátématikai tudományok-
ban jártossága van, és küldessék külföld-
re, hogy készülyön mechanicusnak. Mi-
nekutánna magát tökelletesitette es uta-
zott is valamit, allapittassék meg á
valamely fö Oskola mellett, a hol az min-
den tere nélkül meg eshetik — A fövel
tárgyak a mire ez ~~az~~ ifiunak keszülni
kellene, lennének a szükséges mü esz-
közök machinaknak készittése, minden

nek fellett

nek felett pedig matematicai physicai esz-
közök — Üveg pallérozás — és opticai eszkö-
zök készitése — Egy ilyen mechanicus Nem-
zetünkböl telve ki, meg betsülhetetlen len-
ne a hazában. Az ö fö kötelessége, mi-
nek utánna valamely Kolégyomnál meg
állapadott a lenne hogy minden Kolé-
gyom-ház, a meg kivántato nimtakat
és mátématikai's phÿsikai eszközö-
ket illendö jutalom mellett készittse
meg. De még ennél szebb és hasznosobb
kötelesség lenne az, hogy minden Kolé-
gyombol a kinek kedve volna azokat
tanittya. A több Kolégyomokbol, ha oda
tanulni mennek, meg határozott szám-
mal, a Kolégyom leg alább szállásal
könnyen segithetné azokat. Igy re-
mélhetni lehetne, hogy kevés eszten-
dök alatt minden Kolégyomban lenne
öt hat's több is, ki a mechanikai
mesterségekben magát tökelletesit
tené. A példa nem tsak a roszban
de a joban is ragados —
Az ifiu ember egyik a másiknak a

mit

mit Jud örömest általadna – és egy nehány
ezerdenö feltével Harónk örömmel lekin
hetne, hogy a kitsiny kezdetből mi lett
Ezen tanitvá nyokból válhatnék idövel
olyan, a ki ~~annak idejében~~ Janittoj ihoz
ki pótolhatná – ö't remélve azt, hogy a
részvétel minden jo dolgot elö szokot
segitteni, idövel lehetne minden hol,
gyomnak a maga mechanicussa – Je,
dom én ezt hogy most elöre Ramsden Dol
lond vagy Frauenhofer nem lenne egy is
De akármi kevés lenne az a mi lehetne
még is éder lenne, mivel a Harabol tel,
nek ki. Jövel válnának neveretes embe,
bereinek is, de ha soha sem kerdünk vala
sem fog válni egy is

Ha még ezt az unalmas kérdés állat
a mi jelyebb, hol van a pénz a mivel egy
ügyes ember formálhasték, ki ezt a neve,
zetes munkát el kezdje? Egy ilyen ember
nek ezerdenei költségére nem kellene több
mint 600. p. forint, vagy mikor utarik 800.
Három leg jelyebb négy ezerdenö alatt
könnyen el készülhetne. Szinte dicsek

nek

nek tartanam jel is tenni, hogy Haránk
és Vallásunk tehetösebb emberei közöt,
egy előre bottá lott alá irás utánn, ne
alkodhatnék egy olyan jöl tévö egye,
tület, mely ezt a költséget ily kör ha,
szon tretra maga meg erölletésének,
kül meg ne tehetné – A kik az életet
közelebröl ismerik Jud batyákat azt,
hogy sokszor kitsiny mozdittás ál,
tal nagy dolgokat vég bez lehet
vinni. A hol a szivesség és kö'z
akarat meg van, nem kell egy ébb
tsak az Archimedes emelö rudjat a
maga igazi pontjára tenni és nagy ter,
hektek lehet jel emelni vélle. —

§. XII.

A nevelésben különös figyelmet érdemel meg minden
kor a Magyar Nemzetség gyermekének nevelése, mi
azért mintha ott öcska meg tsellene a többitöl külömbözni
a mástól, a hol tsak egyaránt a jo tsinekezés és erköltsös
maga viselés tekinte ~~ma~~ valami külömbséga, hanem
egyéb fontos okoknál fogva. Mentöl tölb valaki tanúl az
inget, és mentöl könnyebb az élés módja, annál könnyebb
a hanyagság és az el romlás. Tehát a hol könnyen tör
ténhetik a rész, ott kell jobban a szoros ügyelet. Ennél
fogva a Nevelöi figyelemnek szüntelen szemre elötenlett
arsani az ifiu Nemzetséga és minden el követni hogy

annak

annak idejében polgári el rendelésének meg felelyen
Szoros függésben kell állnia sartani, mert egyedül ez
ez által fenn tartathatik. A munkásság szeretete jónak bolya
tsepegtetne, hogy annak idejében az Elemek minden
terhes annyival könnyebben birja. Meg kell hülönö
ben ötlei minden olyan körülményről melyben a
hüzelkedés a gyenge lelkeket kaís tsak.

Ez a mit emlitek, a Nemességre való külömöj ügye
lésre nézve, erőltetni és psychologiai indításokból ja
mazni, de van még más nevezetes oka is, melyet az idő kö
vetkezményeiből folyt. Minden a Jelenvalónak egy nevezetes
sebb fel adatja, mint ez — Egyik, ez az Óraljait az embe
nek nem ugy nézi mint a közép idő maradványait,
és a mostani formával meg nem alhatot — Más azo
ki változásaiban gyanusonkodik — Ot nélkül, hogy ezen
kénél fogva bövebb vizsgálásban erepkedjem, a mi ezen
idő tanyán, tsak annyit mondok, hogy bizonyos
egyenlőség tsak alá vetve, mert vitsek elégtelenek
mint közönség terhe alá vetve, mert vitsek elégtelenek
mikor a Hazának minden polgárait Szolgálatára az ő véréből és költsé
géből tseli ki. Ma is ha meg szállittatik sokaság hátra nem
vonnya magát.

Van a Polgárnak két fő Jogja, a leg szebb a mit egy emberis ha
tsági Elrendelésben el érhet ne m. a Személy és a Vagyon biztossága. Ezt
vigyázni ki meg pedig a mi elainkat, és annyi sok viharon keresztül
dolmányza. Ez az igazi polgári ön állás, és a mi a Nemesség alapja
sége — Ha a Magyarnak nem lett volna egy ügyes és erőszakos
hőlem, hogy annyi sok viszály, környül mélyek közt, Nem szerzett
fenn tartá volna e tartani. Tsak azért említem itt ezeket, hogy
hogy a Magyar Nemes ifjú honáról fogva vagy kell képzelnem, hogy
a maga politikai ön állásán érzé, érezze, és annak tudatá
fentartására alkalmas legyen — mindenki felett hogy
érezze az, az igazi Nemes ember, a ki ha annak nem fülé
tett volna és, meg ön aulene azzá lenni.

Minden jol el rendelt Statusban három el mulhatlan Osztálya van az embereknek, u. m: a Nemesség, Pol,
gárság, és a Föld mivelők. Nem azt a Hazát tartom én bol,
dognak, mellynek annyi Gyárja, vagy Fábrikája van, hogy
utolyára Piatzra sem kap elegendőt, a hol azt el adja, vag
annyi pénze van, hogy nem tudja, mellyik Bankba tegye
le. Igaz ugyan, hogy a köröndéges boldogság az eggyes bol,
dogságok summájából tétetik; de nem mindenkor még
és, mert vagynak eggyes boldogságok, mellyek a kör jovai
nem közlik magokat egyaránt, és mindenkor csak eggyeseknél
maradnak. Leg boldogabb az a Haza, a hol ezek három, u. m.
Nemesség, Polgárság, és Föld mivelő egy más körül vendes
és szerető bizonyban vagynak, és mindenik a maga köré,
ben tellyes tét érzéssel birhat. azaz: mindenik jol ki ültheti
azt a mértéket, a hol áll, és meg felelhet szabadon annak a
hellynek, a hová őtet az Isteni gondviselés tette. Ezen Haza,
ki Triasban a Nemesség a leg nagyobb tettvér, a mint gondja,
nak kell lenni, a más tellőre, és a hol meg szollittatik, bizo,
nyosan mindent is örömest meg tesznek.

Ennél fogva igen méltányolni lehet sok érdemes Hazánk,
fiainak azon régi mondott kivánságát: hogy a Polgári osz,
tálat sötétebb tetsziléssel nem lehetne már valaha nyulni: a Pol,
gárság mint közép rend, el mulhatatlan egy Országaiban.
Az ő kerében vagynak a mesterségek, belső, és külső kereskedés:
ő népesitti a Városokat. A mivel módja van, jo gyermekeket ne,
vel a Hazának, kikből sokszor elő való, hasznos embereket válnak.
Nálla nélkül sem a Nemesség, sem a Föld mivelő el nem lehet,
nének. Ezt fel véve, látni való, hogy mennyire szükséges a nevelés

jo tekintés

jo ìtèmennyèl reájok is a' lehetöv leg tellyesebb mèrtèkben lè
terjèsztteni. Sìt ezen fövebb pontok jöttetnèl fogva alá. Hol tell
a' Polgàri oskolàkat fel àllìttani? Mik legyenek annak tàrgyai?
Hol lehès legjobban a' Polgàri oskolàk gyarapodàsàt tellyesìtèsbe
venni?

Hol tell a' Polgàri oskolàkat fel àllìttani? Igen termèszetes,
ott, a' hol Polgárok laknak, t. i. a' Városokban. Collegyomokban
nem tartom tanàcsosnak, mert az egyik a' màsiknak akadàlyul
lenne - sem igazi Polgàri oskola nem lenne, sem Gymnasi-
umi oskola. A' Polgàri oskolàknak fö czèlja az, hogy azon esme
rètekkel, mellyek egy mester emberben elvètetlen meg kìvàntat
nak, a' lehetöv leg jobb móddal tanìttya. Minden Magyar Vá-
ban vagynak ma oskolàk, èn jo rendben ugy alapìtva, hogy egy
jo Polgàri oskolàt meg birnak.

Mik lennènek a' Polgàri èskola tàrgyai? A' leg elsö a' val
làs, jo ìràs, Arithmetika, elemi Geometria, - egy lès egyben lö
vö Geometriai gyakorlattal egyètt. Nèp szerü Phisika, - a' le
lhetö experimentumokkal - Termèszet Historia, föképpen a' Mi
nerologiàt, a' mi egy Erdélyi embernek igen szükséges. Geographia
és Historia. Ehhez a' rajzolàs a' mester embernek èppen olyan
szükséges, mint allàr melly tudosnak. Egy Polgàri oskolàban
se lehetne ollyannal lenni, mellyben egy olcsó electrica Machi-
na - egy olcsó libella - és mèrö tartal, és egy kevès Mineralogiai
gyüjtemény ne legyen. A' lehetövebb Polgárok segedelmèvel
lassanként mind meg lehet szerezni; föképp ha letèsülhet valaha,
a' mit fellyebb egy Mechanicusról èrintettem. Egy jo Normal
oskola sincs, mellyben ezek meg ne legyenek, màr pedig a' tellö egy
rangú. Termèszet szerint ezek mind nèpszerüleg. A' tanìttók
egy tellene el rendelni, hogy 3 esztendö alatt el végezö jèk. A' mig
ìrni, és olvasni meg tanul, addig is egy esztendö leg alább el telik,
és egy ollyan emberfi mesterségre sèdentetzik, bizonyoson többet

négy esz-

négy esztendönèl a' tanulàsra nem fordìtnak -

Hogy lehet ezeket végbe vinni? leg elsö èll a' kèzi könyv. azon
kèzi könyvek, mellyek a' Gymnasiumi alsobb osztàllyaiban haszna-
hatok, èll is haszmàlhatók. Egyedül a' Phisicai kèzi könyv nem
mert èll több nèpszerüség kìvàntatik, annàl pedig több tudomà-
nyosság. Irattassék tehàt, vagy fordìttassék egy, és a' nyomtatàsson
felyül lövö hàzon adassék az Ironak. A' tanitto legyen minden
kor valamelly Collegyomból, azonnat szàmàból, tìl a' többség miatt
Classis Praeceptorok nem lehetnek; bàr is ha azt más könyülmé-
nyek körül meg èrdemelnè vólna. Mindenek felett meg kellenek kì
vànni, hogy rajzolni valamit tudjàn. Fizetès adassék nèki ollyan,
a' millyen csak telhetik, a' mi azt gondolom, hogy ha az Ecclesiak
jövedelmei jol szàmban vètetnek, tizedö lenne, Három esztendö,
nèl tovàbb nem kellene egy Tanittot is tartani, mert vagy meg hàza-
sodik, vagy nem, azon fizetèssel nem lehet hàzat tartani - ha meg
nem hàzasodik, könnyen el romolhatik - a' Tudomànnyok is mindég
ujjulnak. Jobb tehàt minden hàrom esztendöben ujj Tanittohoz
nì. A' Collegyomos helyeken adhatnak ugyan a' Collegyomok tanittot,
de a' tanìtàs ejtet a' Collegyomon kivül, mivel meg eshetik, hogy né-
melly oràkat, mint Arithmetikàt, Geometriàt, és rajzolàst azokis
jàrtanak, tìl màr mesterségen vagynak. hogy pedigjàt kiarl, a' mit
el mulattak. A' közsèget hordozni termèszetesben az Ecclesia, és a'
szülök. A' fö felügyelet legyen minden tor a' Papnàl, kinis minden es-
tendöben egyszer àllìttva censurára ölet, arra szorosan ügyelve, ne
hogy mind a' szülèt, mind a' gyermeket a' parade Censura által meg
csalattassanak.

Itt meg jegyzem azt, a' nem Collegyomos Városokban addig elé
minden oskolàban Deàk nyelv is tanittatott. Ezt meg kell hagyni a'
maga állapotjàban, mert ha el törölnè, a' szülèt elötte a' Polgàri oske-
la kìvànatot elöttenenè. Volna sok ollyan, àki azt hinné, hogy ez azért

törtènik,

sörlénik, hogy az ő gyermeke a további elő menetelből el ne találjon esni, a' minek még csak gyanujától is el kell kerülni. Kérdezze meg hát a' Pap a' tsetsétől, hol gyermekeitől Collegyomi pályára vártak, és azoknál külön tegye a' Deák nyelv elemit tanittani —

Vagynak olyan gyermekek is, kik nem szántak magokat mesterségre, ha nem minden esetben, egy fogmat élni. Ezeket is annyira kell vinni, hogy legalább irni, és olvasni tudjanak. Erre nézve legyen minden Cselekedetében hitelesen feljegyezve, hogy hányadik mel van, a' ki tanulhatna. A' melly szülék el mulatnák gyermekeiket oskolába fel adni, azok szollittassanak fel a' Domestica cum Consistorium által, szülői kötelességek tellyesittésére, Vagynak olly gyermekek, kiknek tehetségek sintsen; és kik többnyire a' ruházatlanság miatt oskolába nem járnak. A' Pap szollittsa fel az illyetrendü Hallgatóit templomba, és bírományosan elegen találtatnak, kik tö, bbel, vagy kevesebbel segittsék. Legyen a' Mgs fő Egyházi Tanátsnál egy Centrális Birtosság, melly az egész Reformatus Statusban a' Polgári, és falusi oskolákat számban vészi, és a' Pap kezében adott Tabella szerint tudositsa erent Méltóságos Birtosságot minden esztendőben az oskola állásáról — —

A' leány gyermekek a' Cantorok által tanultsanak, szükséges ollyan is a' szorosabb ügyelet, és a' szülőknél tenni rendelése, hogy gyermekeiket az oskolába jártassák. Megvallom, jónak látnám azt, hogy a' Confirmalás előtt esztendővel intessenek meg, hogy mikor az, ra kerül a' sor, leg alább olvasni tudjanak. A' Cselekedetre nézve, kik olvasni nem tudnak, jó volna a' Vasárnapi oskolákat divatba hozni, — Jónak látnám azt is, hogy a' kitsinyes ollalomnál nem csak a' Keresztlevél, hanem a' Confirmatiotól való tanu levél is vétessék számban, nem azért, hogy ennek nem lehet álnokság legyen, hanem azért, hogy ha Divatban jön, a' nép figyelmét szünetlen ébren tar, ssa. A' Leány oskolákról éppen úgy tudositsa a' Pap a' Centralis Birtosságot

Birtosságos, mint a' fiu oskolákról — — —

Polgári oskolát tehetnének - Sepsi Szent György-ön. Kézdi Vásár helyt. Udvarhelyen, Maros Vásárhellyt. Debrecen, Bánffy Hunyadon, Kolosvárt, Enyeden, Torda-ban. Ezen utolsóra meg jegyzem azt, hogy a' két Tordának két tsinos birtokos oskolája van, nem lehetne é' a' kettőből egyet jól csinálni?

§. XIV

Amint fellyebb is említtém, minden jól alkotott Statusban három fő oszlálya kell lenni az embereknek, és akár mennyit is oszlodjék dr emberi ész, utoljára mégis az idő mindent erre a' formára visz, visz, mert ez egy tsolva, a' politicai Élet organismusa, és az embereknek fő fel adattya itt e' világban abban állhat, hogy ezt az organismust minél inkább meg tartsa a' maga egészségében, és épségében —

Ha egy virágzó Nemesség, és mivelő Polgárság el nem kerülhetetlen szükség egy Országnak boldogságára, az épen nem kevésbbé az. Az előtt nap ízzadsága tészi ébressé lennyé a' földet, ő hozza ki abból az első élelmet, az ő tsépénél terhes munkája állitja elé a' tsolat az anyagi dolgokat, mellyek nélkül a' mesterséget, és kereskedés el nem lehetnek. Ha vesszőtskéjem fenyegeti a' Határt, az ő vére önti leg inkább, egy szóval olyan ő, mint az az alap, mellyen az országlás nyugszik. Mél, tán meg érdemli hál, hogy a' nevelésnek, és a' mivelő Egésznek jó tsele, ménnyé reá is ki terjesztését, annyival is inkább, hogy mentől boldogabb ő, annyival inkább boldogitt másokat is, és mentől nyil, tabb, annyival meg elégedettebb — —

Nem hazafi hiu vágyból mondom, de a' tapasztalás mutattya, hogy az Erdélyi kör rendben lévő Magyarság, a' természet Uráról olly ép tsélellel, és egészséges észszel ván fel ruházva, hogy Nemzetünk meg nem tsúfolhatja mdgát vélle. Vegyük fel csak az egy Falcra szegel, olly szép, és tiszteségtes kör nép, hogy Német Országnak alig melly részében is meg járna. Mi okozza ezt? Én azt gondolom, egy felől a' földes Uraknak gyakori gyakori közel való meg fordulása a',

más felől

más felöll, hogy még ahoz képest a' falusi Oskolák ill lürkestöleg jol állattak. Ez mi egy formán be'süllelésre szolgál a' Kolosvári Collegyomnak, melly a' Tanitsolat adsa, és a' Papi rendnek, melly ezen Orszra jol ügyels -

Hogy mennyire follyt be'a' Falusi Oskolák a' Nép állapotjában csak Három Szélel horom fel peldául, a hol bizonyoson ezen oskolák eleitöl fogva az egesz Országban a' leg jobban állottak. Ez ki csak egyszer látta is ki szelelly Szeretettel edgyüt, örömmel emlékezik vissza arra, a' sok nyilt és szives ábrázatra, melly allár a' Csata merön, allár a' bélepségben a' Nemzet be'süllelét fenn tartotta. A' Tajna melyéki, ek, hol a' nagy Francia háboruban 9 eszlendöt ültek, a jo fenyités, kes, és be'süllelesegét solaig el nem felejtették, és sokat közülök név szerint emlegették. Ezt en nem egyébért emlitsem, ha nem csak annak bizonyságául, hogy az elsö nevelés mennyire follybé a' Nép állapotjában -

Kevés az, a' mit ill tenni kell, de mégis a' Népre nézve nagon sok. Mint hogy kevés a' járadság, és nagy mégis ki kövelteres, annál somoruabb dolog lenne ezt a' kevesel meg nem tenni. Nem lehet monda, ni, hogy a' Mlgs Fo egy hári Tanitsban sokszor ne lettel volna olly ér, deme Haragjat, lit szivelet, külsö lehettségelet önként ajántalával ezen szent Czélra. A' leg jobb rendeléset tettek, de a' minden jo ala, valnak élete, vagy halála, a' végre hajtás nem mindenkor felöl meg.

Csak nem minden Ecclesiainkban vagynak Oskola Mesterek, de ezek nek nagy részének olly szelelly fireltése van, hogy bámulásra méltó, miként találtatnak még ezen fireltésre emberek. Ill tehát az elsö lé, pés az, hogy arokat fireltését tell valamivel jobbitani, mert allor mindjárt mivelttebb emberek is fogjál magokat ezen hivatalra ajánlani. Ill van meginl a' büllenö, a' pénz nem létel, és minden jo szándéknak idö nap elött Sirja! -

A' Nép adna jo szivvel, de néki sem sok van. Szinte mondani, egyebet tenni itt nem lehet, hanem hogy eddigi jövedelmet, bár mi kevés, egy neverett Canonica Portiával szaporitassék, hol le,

het

lehet. Minden Ecclesiában hol egy, hol más mod van, a' hol lehet nétiel valami kevés segedelmet nyujtani. Emellett, a' hol földös Abrak vagynak, arol a' Mlgs Egyházi Fo Tanács által fel trollitatva, mivel ennek elsö hasznа reájok háromlik vissza, bizonyoson, a' mi tehettségelben van, mindent meg fognak tenni ezen Ország javára szoritó fondos tárgyban -

Az leg elsö lépés tehát, a' mit ezen ideltni szülségesnek látnók az, hogy a' nevelésre ügyelö fo Birtosság (: jol tsve, hogy egy illyennek lenni kell:) Minden Ecclesiából kérje fel az Oskola Mesteri jövede, lemnek bizonyos részét állapotját, e' mellett Practicalis Curatorok, tol, Esperestektöl, Papoktol, és Domesticum Consistoriumtol kér, jen vélletedést irásban, hogy a' Nép terhelletse nélkül mivel lehet, ne még bár mi kevéssel a' jövedelmét jobbitani - a' többi ezután önként tövetkezik -

Ha a' fizetést valamivel jobbitani lehet, szülség arra is egy kevés figyelmet fordittani, hogy külsö lépp is ez a' rend valamibel emelödjék, és ennek fogva meg az olyan tösetességetöl, mellyel ösei, mint Nép Tanitsok polgári lag le alázzák, jámbár ezen élet nemével is mint belsö Hivatalnak az ország szövétnye Nemesi Jogokat adott. Ez is szülséges lenne, hogy közönséges kellyt min, denkor forma szerint jelennyenek meg. Forma szerint ezek eleitöl fogva egy volt a' Deákokéval -

A' Falusi Oskolás tartani kellene rendesen Szent Mihály naptol fogva Szent György napig, mivel arontul a' mezei munkák fokoltalja el a' Népet, hanem ezen idö alatt huromoson, és minden lehetö szorgalommal. Minden falusi Oskolának közelebbi felvigá, zoja a' Pap, és ha lehet egy hét is ne mulyék agy el, hogy az oskolá, ban meg ne jelenjen, és annak munkájságát szamba ne vegye. A' melly szülek nem akarják gyermeket ezen Oskolában adni, arok a' hellybéli Consistorium által szollitassanak meg. Ez hol ez nem hasz, nál, lérettessék meg az iránt a' földes Ur tolinkéje vagy a' felsöbb Elöl

járóság -

járosàg. Légyen minden Ecclánal egy jegyzö könyve, mellyben
kitsàn állyon, hogy hány fiu, és hány leány van, s arolnal ertendo,
je, hogy egy örökke tudvalégyen, kit arol, kit az oskolában járhatna
nak, és nem járnak. Ne leány gyermeket soha se tanittassanak e,
gyütt a fiu gyermekekkel, de hol ninto más mod külön tartase
sani ötet, az egyik járjon del elött, a másik délutàn –

Mint hogy a'lly jobb igyekezet is soha elég nem ér, ha a fa
radhatatlan li vitel ninto velle egyben kötve, jonak látnam azt,
hogy minden Tractusban vállaljon fel kit érdemes Pap, oskolai fel
vigyázo nio alatt, kit közül ossza fanak fel a Tractusban lévö Os
kolát, a'mellyeket esztendöben legalább egyszer, a'közelebbiek,
mentöl többször, annál jobb, visgaljak meg sorosan. Ha valami
hibát, vagy jobbitasbeli szükséget latnak, azt tüstént jelentsék fel a
Tractualis Curatornak, kit ne'k szivessége bironyosan sokat lehet
a'nép nevelese körül. Ezen oskolai felvigyázónak (: Tractualis Os
kola Inspector :) rangjok légyen minden járás az Esperes után, - egy
sorba a Tractusbeli Jegyzövel. Tudom én azt, hogy a'visitatio al
talmával is meg szoktak az Oskolát visgálni, de több fele tárgy
lévén egyszerre, arra nagyon kevés idö jut. Légyen az ezutánn
is meg, de azért jónak látom még is a Tractualis oskola Ins,
pectorokat felállittani, kit minden esztendöben a kezekben a
dott Tabella szerint a Nevelésre ügyelö Fö Birosságnak min,
den esztendöben tellyes tudositasát tudjanek, és a'hol a'jobbit,
ásra leg kissebb utat látnak, arról a'magok vélekedését meg tem
ni el ne mulaszták. Különösön a'hol valami kétséges tálentu,
mot látnak valamelly gyermekben, melly sokszor, mint a'Tenger
mélységében rejtett drága gyöngy olyan, azt tüstént jelentsék
fel a'nevelésre ügyelö Méltóságos Birosságnak, a'hol a'tovább
bi kifejlödésre arra, és segedelem nemtsak hibázni. Hogy ha le
hetne ezen Oskola Inspectoroknak valami kevés napidijt sza,
Szavazni

szavazni, a'mit bironyosan meg érdemelnek, az is ohaj,
hato lenne. –

Egy bironyos elevenség és mozgás nélkül a'leg jobb, és leg szül,
ségesebb terv is el hal – –

Szül ségesnek látnám azt is, hogy ezen Papi oskola Inspec,
torok mellé az ifjabb Nemességből Tractualis vice Curatori tan,
gal nevezendsenek ki világi oskola Inspectorok, kik midön a
Pap oskola visgálni megyen, magok is jelen legyenek. – mind
azért, hogy jelenlétekkel tekintetet adjanak a'Pap munkásságá,
nak, mind pedig azért, hogy ifiu Nemeseink eleve szerezzék a'kö
zönséges mozditásában tekinteni a'leg szebb rangot, és hasznos érde,
met. –

A'Tárgyai a'Falusi Oskolának – olvasás – irás. Vallás – szám,
vetés, a'föld méréséből annyi, a'mennyit tanitoval véghez lehet
vinni – közönséges megismertetése a'világnak – bövebben a'
Hazai Geographia, Physica, – abból pedig különösön meg magya,
rázva azt, a'mi a'Mechanikába a'minden napi életre tarto,
zik. – Valamint szintén a'Természeti jelenésekből – Mindenek fe,
lett szükségesnek látnám, hogy tsizsmélyek egy a hoz értö ember,
tol egy rövid, de meg is czélra vezetö föld mivelési Tudomanyt,
a'mire Nemes Országunk jobbnál jobb példányokat állitott elö, és a'
hasznon légyen belölle az Iroé.

Természetre szerint, hogy a'jövendö Oskola Mestereket erre ké,
szülteni kell. Milyen tehát valamelly Collegyomból az ifiu ezen cél,
ra meg vallasával, adassék neki idö, leg alább ha lehet egy fél esz,
tendö, a'mi alatt egy ki neveztetett all Tanitto, vagy ugy nevezett
Praeses utasitasa alatt el tanuljon. – Midön az illetö helyen
egy tanitói próbát ki állván, itthon fel hivatalában, de a'mint
Fellyebb

fellyebb is mondám, minet elötte arrol gondolkozunk, mi tént kell formálni á jövendö Oskola Mestert. Elöbb arrol kell gondolkodnunk, hogy tűrhetö tisztességes szegénységgel folytathassa hivatalát. –

Bé végzem ezen kevés észre vételeim sorát, azzal á gondolattal, á mivel kezdettem, t. i. ha gondolataim nem találkoznal az Olvasóval, ne törje el ezért mindjárt á vesszöt fejem felett, mert minden esetre van egy Pont, á miben bizonyoson meg edgyezünk t. i. édes Nemzetünk Gyermekeinek jo Nevelése, és ez által Hazánknak nagyobb virágzása, 's egy boldogabb Jövendö – –

bi ki fejlödésre az ut, és segedelem nemfog hibázni. Hogy ha lehetne ezen Oskola Inspectorotnak valami kevés napidijt szatasztan

bi ti fejlödésre az ut, és segedelem nemfog hibázni. Hogy ha le-
hetne ezen Oskola Inspectoroknak valami kevés napidijt sza-
laszlan

P. Gyulai Lajos kr

Ki dolgozando Tárgy

A Nemzeti Nyelvnek foganatosabb mivelése. 2-368.

Kut Jöh

a.) A Magyar Nyelvnek mivelésére fel allittando Tár-
sasagnak Rajza az 1791bili Jegyzö Könynek
131ik Lapjan rezdve, és hogy mi történt ezzel
Országosan ezen Tárgynak folytatására. Supplem.

b.) A Magyar Országi Preferentialék.

Sokféle nro 11 azaz kettö. M. Kurir Toldg

Tud. Gy. 3dik Jünt 832 L. 117.

Magyar Nyelv

dolga.

bi ti fejlödésre az ut, és segedelem nemfog hibázni. Hogy ha le-
hetne ezen Oskola Inspectorotnak valami kevés napidijt sza-
tasztan

Felgyzése

az 179 orszag Gyülése Tegyző könyve azon kapjainak
melyeken a Magyar Nyelvről emlekezetem.

Aranka György Tiri ezen Tarsaság felálitásáról §. 4. p. 281.
ez iránti planum ki dolgozására Deputat rendeltetik §. 4. p. 367-368.
ezen Deput. munkája felolvassatik, ... §. 3. p. 574.
ezen Tarsaság számára 50 aranyat ajánl
Vitt kapitány §. 4. p. 574.
a Gyarmati Magyar Grammaticája §. 5. p. 574.
Ezen tárgyból irt törvény javallatok XLV. és XLVI. p. 54 Supplem.
a Déti Deput. Instructiója ezen tárgyra nézve — p. 113. Supplem.
Planum erigendae Societatis ad Culturam Linguae Hungaricae &c — p. 131-137 Supplem.

Ezt Igyeztem hiszen tüldem
Korniz

S. Sol

doz

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

dzatok a' nyelv ügye elmozdítására. Köz önöségesen elvagyon
ismerve ennek hűtsége volta. Minden nyomon haljuk, és minden-
kor szerzi pengetni azon szép szavakat: „hogy igen is nyelvünket pallé-
rozni és terjeszteni kell, s hogy azt valóba mívelyük, és terjesztyük
De Nagy Méltóságú Fő Rendek! vessünk egy tekintetet nyelvünk sor-
sára s állapotjával — Minek utánna Nemzetünknek magában álló
függetlensége, külső Nemzetekre vóló erős hatása, virágzott kereske-
dése nagyra nőtt gazdagsága, Nemzetiségünknek iránt szeretet
idővel magyarjai lassan lassan elhunyták, a' divatos" Nemző" még
fennebb kezdettek s aggodalommal kezdett a keservtől zsúfolt kebel
lélek ajtaja még fennmaradott, ha bár gyakran rongálva s olykor gyen-
gülve, de szilárd erővel bíró s szép reménységes nyújtó első tanúságot
polgári alkotmányát, s ennek idegen mosolygó tekintetét a hon-
nyi nyelvet — Ennek elsenyvedő korától fogva vészes magasságok
között tőkének kapjai, s csak a Magyarok szíve tartotta meg
olykor végveszélyel fenyegetett életét Nemzetje gyámolára — Sa-
nyarú ágyak szenvedése alatt lassan növekedő, még is rejtve erős ölelő
s fejlődő lecsei. Ezen már most hála az egeknek! bájjal s méltó-
sággal virító kín még most is atyai hajlékiba fájdalom! sem azon
kivességes sem azon tiszteletes nem találja, melyet hozzá tartozniának. — Valon utánnavaló divat, s félre értető s félre vezető elegan-
tia vadászsa, kikűzőbölke a' gazdagok társaságából s a' szép nem
körből — sőt Mágnásink közöt csak ritkán jelenhet meg, de nem
kap ott enyhelyet, idegen nyelven beszélnek azok untalan, nem
deákúl ugyan, igen fontos okból, hanem tőlünk nemzetül al-
jas kimondással, s sokan nem kapják ugy is tőrdemi,
franciául. Nyelvünk genius ás
a' Muzsák s kedvenc angyok hajlékából a Deák nyelv onnan belső
értéke kárára zárja ki. A' Themis Templomában ugyan azon hóla
nyelven fonó szónoklat nem bocsátjak. Kerületi Társaságba
nem léphet, mert idegenek idegen nyelven ügyeit azt. A' Magyarhoz
közönségessé tsiszlenek is lalatlanság Sámsalan a kedvelők vagynak tsupán egy

[illegible] segedelem nemsok kibárni. Hogy ha le-
helne ezen Oskola Inspectorodnak valami kevés napidíjt sza-
rasztan

fölöl gazdag birtokosok minden gazdasági dolgaikhoz csak német nyel-
vet folytatván, sámsalanokat kénszerítenek ezen nyelv megtanulására
a' magyar elmellőzésével. Más felől egész helységek hol régen csak ma-
gyar beszéd hallatott, a' földes Urak s tárgyal való nem gondolyáéra
más nyelvre betellődni váltak, s az edig idegen nyelven szólók meg
magyarosítására, a' mi pedig leg inkább sőt egedül a' Birtokosoktól
függ, alig történik az egész országban egy kéa helyt valami. Ezzenis
edy hornyi nyelvünk, melynek gyarapítására s terjesztésére annyi
betsűlünk, sincs csak tudósainknak nagyon megkötött, s gyakron
terhes szorossággal kitsűrdelő munkálkodási körébe van kötve — Sámkive
tésbe kulcsolva az ország művelődő Társaságiba — pusztúlson tevelyg
falukba vonya magát — s csárdákban sínlődik! — Most Nagy
Méltóságú Fő Rendek! midőn nyelvünk a' közvélekedés hatalmas ol-
talma alatt mostohainak kezei közül kihabarulva szerényen s bizo-
dalommal jelenik meg, itt ezen tiszteletes hajlékba, melynek ezen leg kebe ö-
rökéhez szent jussa van — a' Nagy Méltóságú Fő Rendek tsak legmeg
bíráskodó s legtökéletesebb őrzői mindenkinek a' mi Nemzeti akarnak
szeretet nélkül atyafiságtalan kezekkel irtsza tapítani? — Nem
lehet ez, mert Hazafiak s Magyarok ülnek itt. —

Sokáig Királyi Fő Herczeg! Nagy Méltóságú Fő Rendek!
Egy nyelvet kedvelni, tsőkolni s a' szép nem tsínja, belső mívelésének a'
Tudósok adják — de csak akkor bír igaz becsessel, valódi méltóságá-
s erejét az adja meg, s örökre maradandó vólta csak akkor van biz-
tonságban, midőn a' Törvénykezés nyelvévé válik, csak ez által
lesz közönségessé s kűlségessé azok közt, kiknek hatalmában van
annak terjesztése. —

Ezen akadályokról tsúlva melyek megnyugvásom szerint egye-
dül tartoztatták eddig is ezen Tárgyban a' Nagy Méltóságú Fő Ren-
deket, t. i. annak kivihetőségéről; azon fontos okokhoz mellyek a Tek. Karok csak azon meg-
jegyzésre bátorkodom tenni, hogy ha ez, a' dolgok folyása terhesebbé s
kuromvadabbá fogja tenni, ezen nehézség a' közelebbi s ezen tulk tar-
tandó Ország gyűlésinek is fenn fog maradni, hogy jelly tsőbb magyar

Kun

nunciumok legyenek s lehegyenek, azt már a' Nagy méltóságú Fő Rendek is méltóztattak lifejezni — Sőt a' jövő Országgyülés igen fontos Tárgyait meg gondolva, igen jónak látom, hogy a' dolgok folyatásának eren újabb módja, már most vétessen fzóba, hogy nagy abbor a' beleforlás által könnyebben s jobban mehessen —

Hogy a' Nuncium Magyarúl való irása a' nyelv előmozdítására igen hafznos, ha tulönben is a' leg bizonyosabb igazságban nem lenne, bizonyítja azt a' 1805-ben 4ik Czikkelynek kérdése mely a' felirásoknak magyarúl lejendő irását parancsolja eren szavaival: „ad promovendam amplius lingvae patriae culturam annuente Sua Majestate Sima N. et O. decreverunt„ — Igy elismervén a' Magyar nyelv fűzségéig vólrát, s hogy erre annak itt, s ily móddal való hafznalása is nagy és sükeres eszköz, miért halasztanánk ily hafznos dolgot még továbbra? Qui recte facienti provogat horas? Rusticus exspectat dum defluat amnis. At ille labitur labetur que in omne volubilis aevum" — „Még nem jött el ideje!" — eren mondás tölnyön ugy is olyan pálás melybe az ő vagy akarat nem léte fzokta bölcsesség formájába rejteni mezitelen fejét — melyre nézve én beleegyezésemet a' Nagy Méltóságú Fő Aszfalnok Mystériához csatolom —

[illegible], és véleményem nemfog kibánni. Hogy ha lehetne eren Oskola Inspectorodnak valami kevés napidíjt szerezni

Maselan

Wesselenyi Beseedje Oct 5. 830 Poson.

Minden Nemzetnek vele született és oly jussa sajás nyelvén szólani, melyben gátolni éppen oly véssely mint vétkezni. Nem lehet eren jusst elidegeníteni, mint ez ellen semmi exceptio.

Egy Országnak gyarapodása, nagy és állandó volta, sem polgári alkotmányától sem nyelvétől egyedül nem függ hatalomra, erőre ezek még nem emelik; nem erek tehetik azon benne minden elhozni tudó erőt, hanem Nemzetiségé, ez az a' folyam mely jóltévőleg élteti és gazdagítja Nemzete lételé földjét, s azt minden szép, jó, és hafznos előhozására termékenyíti. Ha egy kiirnyul menyek apaftjait, mecsetvetyék a' Nemzet, ha pedig a' kár kebelében abár tunni kivül vagy bár mi hatalom is envhalni gatolja, vetélype árad, partjait mossa nő, s zaggó habjai zaggatva rontják kerekből, s magokkal ragadják a' gátló akadályokat. —

A' Nemzetiségnek legfőbb segédje és álkalma a' nyelv főleg oly Országban mint hazánk melynek körét több fele Nemzetségek lakják, ez és csak ez az a' kötő arany kémiai fogalkozó mely a' különböző rétegeket egységgé és egy erőtárgyasítja. Ezt tudta ezt tudnák, s azért hazai nyelvünket mint Nemzeti létünk Palladiumát őrizték — ennek megtámadása mely ezen nemzetünk fáj és mely szándékát okozza a' Nőcsendesség kedvetlen példa mutatta. Elismerte a' honnyi nyelvek fejedelmünk fűzségét vólrát Nagy emlékezetü 2dik Leopold boldog királyunk, midőn 1790 ben költ Leiratában ars nyilatkoztatta ki, hogy ámbár ezen Országnak többféle tartományai különböző nyelvekkel bírjanak, de ő Felségének nyilvánvaló akaratja az, hogy minden hazai nyelvek a' Magyarra fordíttassanak legfőbb

végzés

és gond. Ily lélektől vezérelve hozták az ország egyben gyűlt Rendei azolta több Törvényeket, sőtt mostt uralkodó Királyunk Koronája alatt, melyeknek a' Magyar nyelv terjesztése s gyarapítása czéljai. Mivolta idején nyelvünk hazánkban történt be'szűkhatása, s a' nem Magyar beszédnek közöttünk való terjedése, kívánnyá tették, hogy a' Magyar nyelv pártolására törvények hozattassanak, s a' mivolta az idegen s nem Magyar nyelv Rendelletei egy hódító nyelv palástja alá rejtőznek, mind azon képpel, melyben a' Törvény hozásunk által a' Tárgyban tétettek egymásra következő előhaladásra mutattak, s a' mindenben de kivált akarat tárgyaiban kívánt erőltetés ellenkezései csak lépcsőként akartak a' nem Magyar nyelvet hazánkból eltávolyatni, de a' Tárgyról eddig eléhozott Törvényeink ezen szándékra vezetőle, a' mint ezekben mint Rendezéseikben nevekedőt volnak. s' még korán sincs el nem ért czél, s az előbbeni eszközök módnak körülményekben álló megfelelő kívánnyá tehetik hogy előlépésünk a' Tárgyban egymásra nyomtonkövessék s haladék nélkül történjenek. Egy ily előlépés melyet közhivatalok hűsége s apolgatása ezen munkában eszközlendő a' Statusnak—

Ezen ellenvetésekre melyekben a' Tárgyban az Ország Bírája Nagy Méltóságától volt szerencsém hallani tiszteletttel ezeket jegyzem meg:

Formájára nézve a' Gkth Statusnak és Rendeknek ezen eszközlendő változásom szerint nem kívánnyá— Úgyan is azt tették a' mit eddig is változhatlanná tehettek volna, s a' mihez örökre kötve alá nem hozható jogok maradnak, t. i. anyai nyelvünk sohultalan megtartása. valamint ezen Tárgyban Szabad kezünk is ezt nem tűrheti meg, úgy ezen eszközlendő változásom semmi engedve

szen

[illegible]

Kasztlan

tésre vagy meg egyezésre kívánnyák ninczen. ezt sem vélem hogy ez által a' Nagy Méltóságú Fő Rendeket legkissebbnyire is megsértettük volna, mert a' Tkth Kk és Rendek ezt bizonnyal azon belső meggyőződésből tették, hogy a' Nagy Méltóságú Fő Rendek kik nagyok a' Magyarok és ő velek egy formán érzéstől lelkesítve ugyan azon czélra törekesznek ezt ellenzésem nem fogják, sőt ezen kiedelem által meg tiszteltő bizodalmat mutattak a' Nagy Méltóságú Fő Rendek eránt, valamint Országunk Hűségen tiszteli Nádorához is, meg levén abban győződve hogy ő Cs. Kir. Fő Herczegsége ki magát Hazánk boldogítójának akarja, nyelvünk előmenetelét is akarja, mely hazafiui buzgóságának oly sokszoros érdemlő bizonnyságait is adta; tudják azt a' Karok és Rendek, hogy ő Cs. Kir. Fő Herczegsége azon Kegyelmes befolyása alatt Hazánkért tett minden Magyarokat elfejthetetlen munkálkodásit Kor, valamint törvényeinkre s fő gyári Akotványunk lelkes egész kiterjedésében is mejségében magáévá tette, úgy nyelvünket is megtanulva, sőt a' mint fájdalom! nem minden Magyar kedv tiszteli belső körében hazánkat gyakorolja is.—

A' mi ellenvetésünk az Ügyenek magyarul legyen a' hozzánk tárgyára nézve tekintettek azok rejtőzésére azon nehézségeket illetik melyek a' dolog ezen új módon való folyásából származnak, rejtőzésük pedig az ő fejségéhez tartozandó felirásokat Magyarból deákra történendő fordításból származó idő veszteség érdekeltek:

Lehet hogy ezen új mód vagyon s lehet nehézségekkel egybekötve, de nincs oly hatalmas újjítás mely nehézségektől

mentt

neus legyen, a' hol's a' még egyébtől való vendrodáis u-
rakodék, ott ij addig javáts nem történhet. Bizonnyal
ha azon hazznok megfontolnának, melyek ezen elö lépej-
ből nyelvünk lejettségére, mivelésére fontossá való lételé-
re, 's ez által a' Nemzetijegre haramolnak valóban a-
karnák elöfordulható nehézségek is kitsinnyégeknek kell
hogy tessenek.

Hogy a' Rex cuimok Magyarúl való irásából nagy
dö veszteség történnyen nem gondolom, mivel az 1805 ik Jú-
veny ezikkely világosan ezt mondja: „Ut jam hic Comitia
Repræsentationis ad Suam Mattem Hunam Columna
liter latino et hungarico sermone Concinnentur; 's így ed-
gyik nyelvről ugy mint a' másikról mondja ezen Törvény
us Concinnentur, az ar hogy azon iratattyanak, nem fol-
yan fordításról, hogy pedig egyiknek éppen oly gondosan kell
megiva lenni mint a' másiknak azt az ugy an azon Ci-
kelyben kifejezödik ahol ezen Törvénynek bizonyossá tétje: „ad
ansevertendos etiam dubios verborum nefors occurrentes
sensus" – ha tehát egyik nyelven éppen oly gonddal 's ugy-
szattal kellett eddig is a' Repræsentatiokuak iratni mint
a' másikon, ugy természetesen egyiknek sincs éppen annyi
idöt kivánni mint a' másik. Bizonyos hogy az eddigi-
ek mod szerint a' deákból magyarra történt fordet a's
sok idöbe nem kerülö. Ez vagy annak bizonyságra hogy
azon fordítás csak sietve 's gondotlanúl történt, nem-
lyen fel nem lehetek, 's ha eddig olyfélet ugy lett volna 's
meg vagyok győzödve hogy ezutan történni nem fog, mert
a Törvénynek minden szavai minden célja ellen lenne, vag
pedig a' mit inkább is hiszek azt mutatja ezen fordítás
na-

nak eddig tapasztalt kevés idöbe való kerülése, hogy ezen
fordítás valóban nem is oly nehéz – ha tehát eddig hamar
meg történt a' deákból magyarra való fordítás, mérsékel-
lem ezen felül a' Magyarból deákra legyendö fordításra oly
sokkal több idö.

Atyától is hallottam Cs. kir. fö Herczeg, Nagy Mélt.
Jö Rendelet hogy nem ideje most ezen tárgyra, igen is ezen
arra vélem hogy ezen lépésre elö" idö" nem most vagyon hanem
ezer évek már Országaddal bé volna – arra dicsö korban
midön a' Magyarnak hatalmas karjai önnön nemzeti le-
telét minden veszélyek közül kiviva az Europára nyhano
vadcsapások ellen erös gátat formálnak 's a' mivelödésnek
i kerekségen hitnek pálfás voltak, akkor kellett volna, hogy
törvényhozásában 's köz dolgai folytára anyai nyelvét ezeg-
je használni, de a' béke 's nyugalom napjai nem derültek
reá annyira hogy nyelvünk végre dicsö által hozzánk a Tu-
na – Deák nyelven kivánnyatnak volt által hozzánk a Tu-
dományok minden kertei, ezt tartotta meg Nemzetünk
törvényei nyelvének is. Egy Nemzet által változik
azon Nemzetté melynek nyelvét elfogadja – hóle nyelv gya-
korlása azért kevesebbé vetzedelmes mert arra a' mi mas
meg tsinn kenni nem válni nem lehet; de elégge káros mivel
gátolja az anyai nyelv terjedését mivelödését, 's art be-
tudását 's belsö értelmét nézve csak alsó polczon hagy-
ván utat nyitt más idegen élö nyelvek be csempézására.
Így történik ez hazánkban – egy hóle nyelv jarma alatt
nyögve nyelvünk tudományi pallérozodása 's ez által na-
gyobb belsés nem kapott. Idegen nyelvek kezdtek minél
inkább az anyai helyét elfoglalni, 's így inkább csak
egyes hazafiak lép igyekezetének lehet köszönni hogy
nyelvünk mind ezen viszás körülmények közt azon

ma-

mivelygünk kapcsolt, melyel most már valóban dicsekedhetik. Nemzeti hiv egy terjedelmes hálá az egeknek arra eránti buzgóságért – el van már terjedve országhera az anyai nyelv előmozditásának ohajtása. Nem egy tekintetes es Nagy méltó Föuraság, a' Statusok es Rendeknek ezen képes, mint egy csak közöttök származott ujitó Gondokra, éppen nem, a' kor lelke által hüle, és, a' Nemzetiség által magának valló kör hivatalnak köre Ezéje ez, – Valóban ez ugy jelenik meg itt mint a közelebbi fenek első hülöttje – ez pedig dicsőség és kötelesség róla egyel fogadni el, mert a közelebbi fenek magyarázza ez, mely ha meg tagadtatik és meg vetetik lehet hogy sokáig rejtve marad, de nő, és nehéz erőjével hatalommal képes fel, kemény kamadára kontja az okat tik tölle atyai függés elhatározottak.

Mindezekre nézve kellemetes érzem ez: hogy a' Tkts Statusoknak ezen hazafiui Gondokból származott, és bizodalomtól vezéltetett lépések fogadjuk el, hogy ha pedig a' fordulatokból származó idő veszélyek vallenk kimelen legjobnak vélem hogy az ő felségéhez történendő felirások is Magyarul menjenek – A' Tkts Statusokkal és Rendekkel közös fogva térjük meg Kegyes Királyunkat ennek elfogadására, fiui bizodalommal remélem hogy a' Magyarok Kegyes Királya nem fogja kívánni hogy a' Magyarok hozzá magyarul szólyanak

Kaselán

Scriptores Rerum Hungaricarum,
sive, Historici Hungarici.

Latino idiomate scripserunt:

1.
Chartuitius.

Antiquissimus Scriptor. Episcopus erat Bosnensis, tempore Colomanni Regis. Descripsit vitam Sancti Stephani. Posthumus liber ejus, primum, Cracoviae.

2.
Anonymus, Belae Regis Notarius.

Scripsit Historiam Hungaricam de VII Ducibus Hungariae. Tantum istum, libellö, qui in Bibliotheca Caesarea Viennensi occulte haesit, Jegnagel, Bibliothecae praefectus dederat. Edidit deinde Mathias Bél. Opus istud ἀνώνυμον auctoris non est. Auctor Sacerdos erat Transylvaniensis, Paulus appellatus. Vidit temporibus Bela IIdi vel IIItii. Sub Bela Imo certe non vixit, quia Stephanum primum regem, sanctum appellat. Stephanus autem sub Ladislao Imo canonisabatur. Anonymi historicam fidem in dubium vocavit Schlötzer Professor Göttingensis, defendit Daniel Cornides in opere suo inscripto: Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii, edidit Christiannus Engel. Anonymum hungaricum vertit, Lethenyei.

3.
Anonymus alter, cujus codex manuscriptus membranaceus, Vindobonensi Bibliotheca conservatur. Vixit sub Ludovico M. La

4.

Mathias Belius, edidit: Adparatus ad Historiam Hungariae, sive collectio miscella Monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium. Posonii MDCC, XXXV. in fol.

In isto apparatu sunt; inter alia:

1. Nicolai Olahi, Archi episcopi Strigoniensis Hungaria.
2. Sigleri Chronologiae rerum Hungaricarum & Trans
3. Martinusii, Archi Episcopi Strigoniensis libellus de ritu explorandae veritatis, seu judicio ferri candentis, quo in dirimendis controversiis gens hungara olim utebatur.

Math. Bél, professor erat Posoniensis, a Carolo VIto ad promovendum opus, nempe Historiam Hung. stipendio quadringentorum Imperialium quotannis solvendorum ornatus erat. Mortuus MDCCXXIX.

5.

filius Mathiae Belii, Carolus Andreas, qui Lipsiensis erat Professor etiam ad historicos Hungariae pertinet.

6.

Bethlen Ioannes.

Posteritati reliquit, Epitomen rerum in Transylvania ab anno 1629 usque ad annum 1663 gestarum, quae primo Cibinii dein Amstelodami prodiit. Mox etiam in germanicam linguam translata opera ~~[illegible]~~ Trösteri. Hanc historiam postea auxit, produxitque usque ad annum 1674, sed continuatio ista publicam lucem non vidit.

Ioannes Bethlen, Comes erat Comitatus Albensis, & trium Principum Transylvaniae, nempe Barcsai, Kemény & Apafi, Cancellarius, Enyediani Collegii restaurator, Udvarhelyiensis autem Stator ac fundator.

Wolfgangus de Bethlen

Eam temporum periodum quae a clade Mohacsiana ad initium Seculi 17mi excurrit, descripserat. Monumenta, Byzantii cumulata invenisse, dum legati munus obiret, fertur, sed id certum non est. Mortuus est, prius quam emittere Historiam potuisset. Sed nutricabatur eam Alexius Betlen, germanus ejus frater, qui in Vico Keresd erecto typographeo imprimi curabat. Ast in partu fere praefocata est. Eo enim tempore, turbatis per Emericum Tököli Transylvaniae rebus opus coeptum non ad finem perduci potuit. Quae prodiit pars hoc nomine claret: Wolfgangi de Bethlen Historiarum Transylvanicarum Libri XI. Keresdini 1687. fol. Prodiit dein Cibinii,

Casparus Bojti.

quem, Princeps Gabriel Bethlen sumtibus suis Heidelbergae aluit. Scripsit de rebus gestis Magni Gabrielis Bethlen. Opus in Msspto est. Reperitur in Bibliotheca Collegii Enyediensis & Comitis Samuelis Teleki, MVásárhelyini.

Stephanus Brodericius.

Fuit, Episcopus Vaczensis. Reliquit historiam luctuosae ad Mohácsum cladis, quam extremum fuga sibi consulens (ipse quoque enim aderat) vividissimis eloquentiae colo

ribus a se descriptam sistit. Sambucus eam in appendice Bonfinii attextam luce publica donavit.

Daniel Cornides,

Hungarus Cremniciensis. Scripsit inter reliqua: Vindiciæ Anonymi Belæ Regis Notarii, Edidit Engel.

Michael Cserei de Nagy Ajta.

Scripsit historiam transylvanicam ab anno MDCXI usque ad annum MDCCXII, idiomate hungarico. In adversarios ut Horányi inquit, acriori quam oporteat stilo utitur. Hæret in MSSpto.

Ioannes Csernovich,

qui quidem magis ad poetas quam historicos pertinet. Scripsit, de bello pannonico libros VI. quibus historia Rudolphi IIdi complectitur, carmine heroico, Claudianum imitante.

Franciscus Daróczius,

dedit descriptionem rerum in Transylvania gestarum post Moldavicam expeditionem.

Iosephus Innocentius Desericius.

Natus Nitriæ. Scholis piis adscriptus. Scripsit, De initiis ac majoribus Hungarorum Libros V.

Sigismundus Drugeth de Homonna,

Nucleus rerum hungaricarum excerptus ex Bonfinii Historia, prodiit in lucem MDCLXXXI.

Franciscus C. Forgács

Cujus Pater in prœlio ad Mohácsium commisso, una cum rege suo cæsus occubuit. Ecclesiastico Statui adscripto ad Episcopatum Varadiensem favor Ferdinandi Imi evexit. Deinde a Cæsare ad Regem Sigismundum Zápolya descivit. ~~Scripsit~~ Forgachium non vulgaris eruditionis fuisse prodit; Historia sui temporis XXII Libris constans, quam a morte Ioannis Regis orditur. Iudicio Horányii, a partium studio remotus nulli blanditur, sed quemlibet aptis eloquentiæ coloribus depingit, & congruo personæ habitu vestit.

2. Descriptio Claustri Sziget, et ejusdem obsidionis 1566.

~~[illegible]~~ Sigismundus Fordensis primus in lucem traxit, Galeoti Martii Commentarium de Mathiæ Regis egregie, sapienter, jocose dictis & factis, Viennæ 1563.

Georgius Haner

Saxo-Transilvanus et Superintendens: Das Königliche Siebenbürgen, oder Siebenbürgische Geschichte Erlangen 1770. Multa habet alia quoque opera historica, quæ ad Transilvaniam pertinent.

Casparus Heltai,

Claudiopoli Augustanæ Confessionis ministrum egit. Mox in suo domicilio typographiam erexit, in qua scripta sua edidit. Inter ista est ejus: Chronica a' Magyarok nak dolgairól, Bonfinius Antalnak nagy Könyvéből. Kolozsvár MDLXXV.

Nicolaus Istvánffy.

Celeberrimus toga sagoque Heros. Natus circa urbem Quinque Ecclesias in castello Kis Apponyfalva. Nicolaus Olahus

Episcopus Agriensis eum in Italiam misit, ubi bonis literis tam graecis quam latinis operam navavit. Dedux Cancellarius fuit sub Maximiliano, sub Rudolfo autem Palatinus. Pari tenore Palladem & Martem coluit. Martis tyrocinia jecit sub ~~[illegible]~~ Herve Nicolao Comite Zrinyi. Historia, quam scripserat tempora ab excessu Mathiae Imi, usque ad inaugurationem Mathiae IIdi complectitur, sed ei summam manum imponere aut emendare non licuit. Cum enim prope Danubium equitaret, apoplexia tactus est.

Stephanus Katona, + 1811.

Multa habet opera historica. ~~Ex~~ iis: Historia pragmatica Hungariae, ~~Historia~~ critica Regum Hungariae.

Joannes Kazy,

Commentarium rerum in Hungaria, Croatia & Transilvania gestarum.

Joannes Kemény,

Princeps Transylvaniae, descripsit vitam Gabrielis Bethlen, in captivitate sua Tartarica.

Nicolaus Olahus

Archiepiscopus Strigoniensis, e Principum Valachiae sanguine oriundus, Cibinii natus est. Vixit sub Uladislao, Ludovico IIdo, Ferdinando Imo. Scripsit 1. Chronicam suae aetatis. 2. ~~Ot~~ Attila.

Carolus Palma,

Hungarus Rosenbergensis. Scripsit: Notitiam rerum Hungaricarum,

Gregorius Pethö,

Auctor est Chronicorum Hungaricorum vernacula lingua scriptor.

Georgius Pray,

Natus Posonii 1724. Ex Soc. Jesu. Publici juris fecit:
1. Annales veteres Hunnorum, Avarum & Hungarorum.
2. Annales Regum Hungariae.

Joannes Szalárdi

Scripsit: Chronicon Hungaricum, lingua patria, quod in MSSpto est.

Samuel Timon

e Societate Jesu, Trenchiniensis. Scripsit: Annales Regni Hungariae, post Nicolaum Istvánffy ab anno 1593 — 1662 perductos.

Joannes Thuróczi

Opus historicum de Regibus Hungaricis conscripsit ab Attila, usque ad coronationem Mathiae Corvini. Multa excerpsit et verbo tenus inseruit ex operibus Simonis de Kéza et Joannis de Küküllö, qui vitam S. Ludovici Magni descripserat.

Windisch

Senator Posoniensis, edidit: Geschichte von Ungarn.

Recentiores historici sunt: Engel, Virág, Szekér, Svastics.

Antiquitates Romanae.

De ministris sacrorum.

Ministri sacrorum apud Romanos diversi a reliquis civibus ordinis non fuerunt, sed iidem et sacris et civilibus rebus tractandis adhibebantur. Plerumque capiebantur sacerdotes ex viris honoribus et eminenti dignitate conspicuis.
Alii, omnium deorum sacerdotes erant, alii nulli certo Numini addicti.

1. De Pontificibus.

Pontifices dicti sunt a posse et facere, quod eorum in sacris faciundis maxima esset potestas, vel potius a ponte sublicio, cujus reficiendi cura ipsis incumbebat, quia per eum plurima sacra deducebantur. Instituti sunt a Numa quatuor. Sulla septem alios adjecit.
Munus pontificum erat, de omnibus casis ad sacra pertinentibus inter omnes personas judicare, leges de rebus sacris condere, alios sacerdotes in officio continere. Tamen etiam ipsi censoria cautae erant obnoxii, et a tribunis plebis ad officia cogi poterant.

De Pontifice maximo.

Pontificum collegio praesat pontifex maximus, a Numa institutus. Sacerdotium hoc suscepit etiam Augustus et post eum omnes imperatores, quia pontificatui majorem venerationem, quam quae privato conveniret, tribuere videbatur. Pontifex maximus in rebus sacris maximam dignitatem obtinebat, Vestales capiebat et judicabat, sacerdotes inaugurabat, anni, annalium que curam gerebat,

In plurimis tamen rebus nihil sine pontificum collegio poterat. Insigni utebatur toga prætexta.

2. De auguribus.

Augures, Græcis οἰωνοπόλοι, dicti sunt ab augurio, hoc vero quasi avigerium dicitur. Eos primum instituit Romulus, tres. A Sulla 15 sunt creati. Proprium auguribus erat, quod sacerdotium illis vivis eripi non poterit. Valde honorati erant ita ut trabea de purpura et cocco uterentur, unde purpuram bis tinctam pro ipso auguratu posuit Cicero.

Munus augurum erat ex volatu cantu et tripudio avium prædicere, modo sequenti. Sedens augur toga augurali orientem versus prospiciens lituo hoc est baculo incurvo, certam coeli partem designabat, quæ pars dicebatur templum, et hoc etiam tabernaculum capere dicebatur. Tum observabat, quæ aves, quo gestu, cantuve et ex qua parte hujus templi se ostenderent, Signa laeva felicia, dextra vero infelicia habebantur. Inde laeva infausta, dicit Virgil. Aves, quæ cantu auspicia faciebant, Oscines,(*) quæ volatu præpetes vel alites dicebantur. Si fausta erant auspicia, addicere et admittere, sin minus refragari aves dicebantur. Præterea etiam augures de coelo ~~observabant, de coelo~~ observabant, hoc est ex tonitru, et fulmine futura prædicebant. Locus qui fulmine tactus esset, bidental dicebatur, quia bidente sive ove sacra faciebant. Tertium genus capiebant ex pullis quibus pultem vel offam objiciebant, quod si avidenter vescerentur pulli et si aliquid ex offa decidens terram paviret, seu pu-

(*) corvus, cornix, noctua. Alites erant, aquila, vultur

saret, optimum erat augurium, et tripudium solistimum nunciabatur, sed si vesci nollent pulli vel avolarent, triste omen erat. Sed tempore Ciceronis auspicia sibi fingebant potius, quam observabant. Qui pullos servabant pullarii dicebantur, cavea autem ipsa auguraculum.

3. De aruspicibus.

Aruspices, a victimis in ara inspiciendis dicti sunt, vel etiam ab haruga, quæ vox olim hostiam significabat. Hi quoque a Romulo instituti sunt numero ternario. Non ita honorati fuerunt ac augures.

Aruspicum munus erat ex victima ante mactationem et post eam ex extis, flamma, fumo occasione sacrificii forte accidentibus futura prædicere, ac deinde ea portenta explicare. Hæc scientia ab Etruscis ad Romanos pervenit.

4. De quindecim viris sacris faciendis.

Munus eorum fuit custodire libros Sibyllinos, quos Tarquinius Priscus vel Superbus miro quodam modo nactus et istos ex SCto adire, consulere, et quæ legissent ad Senatum referre, procurabant in specie ludos seculares.

5. De fratribus arvalibus

Cum Actia Larentia, Romuli nutrix, et duodecim filiis quibuscum sacra facere consueverat, unum morte amisisset Romulus se illi in filii locum adoptandum dedit, seque et fratres illos arvales dixit, quia sacra quædam faciebant, ut arva fruges ferre possent.

6. De Fecialibus.

Feciales dictos volunt a faciendo, quod pacem et foedera facerent. Collegium eorum erat sacerdotum viginti

storum munus erat belli indicendi et foederi faciendi praesse, et prospicere ne Romani bellum nisi legitimum facerent. Itaque cum gens aliqua Romanos injuria affecisset, unus ex fecialibus ea proficiscebatur, quod si injuria confestim non sarciretur, triginta dies illis ad consultandum dabat, quibus elapsis jium bellum poterat isti genti indici. Tum ad fines hostiles progressus fecialis, hasta sanguinea in illos projecta, bellum certa formula ipsis indicebat. Foedera quoque fiebant per unum ex fecialibus, qui dum ea munere fungeretur, pater patratus dicebatur, quod jusjurandum pro toto populo patrabat sive praestabat. Judicabant de ~~ff~~ injuriis fo: ciis illatis, curabant ne legati violarentur, pacem non legitime factam rescindebant.

7 De rege Sacrorum.

Rex sacrorum sive rex sacrificulus, creatus est exacti regibus, ut ea sacra peragaret, quae antea ab regibus peragi solebant. Pontifici subjectus fuit. Nec magistratum gerere, aut cum populo agere si licuit, unde postquam sacra fecisset, se quasi fuga ex comitio proripiebat.

Sacerdotes singulorum Deorum.

De Flaminibus et praecipue de flamine dii.

Flamines sacerdotes erant uni alicui Numini addicti, ejusque sacra curantes. Appellabantur ita a filo, quo caput cingebant, aeque filamines dicerentur. Creati sunt primum a Numa tres, Dialis nempe qui Jovis erat sacerdos, Martialis et Quirinalis.

Omnium flaminum dignissimus erat flamen Dialis. Huic religio erat equo vehi, exercitum armatum extra pomerium videre. Non poterat jurare, nec annulo uti, — capram, carnem in: coctam, hederam, fabam nec tangebat, nec nominabat. Pedes lecti ejus tenui luto circumlitos esse oportebat. Cum per urbem incederet, eum praecedebat praecia seu proclamitator qui homines monebat, ut ab opere faciendo, dum transiret flamen, desisterent. &c.

De Saliis.

Salii, Martis sacerdotes a Numa instituti, occasione pestilentiae. Tradunt, scutum aeneum coelo fuisse delapsum, & confestim morbum cessasse, ac tum Egeriam Nymphan praedixisse, urbem, in qua hoc scutum servaretur, potentissimam futuram. Itaque ne surriperetur, Numa duodecim juvenes patricios, patrimos & matrimos, legit, qui hoc scutum (alias ancilia) canentes in honorem Martis, per urbem ferrent, unde Salii, a saliendo, i saltando sunt dicti.

De Lupercis

Lupersi Panis sacerdotes fuerunt. Dicti sunt a lupo, ~~a lu~~ quia Pan, aliter etiam Inuperens, lupos a pecore arcere crederetur. Inde locus ubi colebatur Lupercal, et festum Lupercalia. Eo festo Lupersi nudi per urbem discurrebant, Scutieis e caprino corio factis obvios cedebant, quod castrare dicebant

De Potitiis et Pinariis.

Potitii et Pinarii Herculis sacerdotes fuerunt.

De Gallis Matris Deûm.

Sacerdotes Matris Deûm, sive Cybeles, dicti a Gallo, fluvio Phrygiae, cujus aqua potu furorem inducere credebantur.

De Virginibus Vestalibus.

Virgines Vestales, a Numa creatæ sunt quatuor in honorem Vestæ. Arbitratu Pontificis maximi viginti virgines e populo eligebantur majores sex, minores decem annis, quæ honesto genere et decenti corpore essent. Ita captæ per triginta annos ad ministerium deæ obligabantur, primis decem annis sacra discebant, sequenti decennio ea exercebant, tertio alias juniores ea docebant, et his triginta annis elapsis nubere poterant, quod tamen raro factum & infaustum est habitum. Quæ ætate omnium maxima erat, virgo maxima vestalium vetustissima dicebatur.

Munus earum erat, 1. custodire ignem perpetuum, quæque id extingui passa est, flagris a pontifice maximo cædebatur. 2. adservare arcanum imperii pignus, quod palladium credunt fuisse. 3. Sacra adsidue deæ facere. Pro his laboribus honores ingentes illis tributi sunt, ut jus testamentum condendi, licet minores essent, lictorem habendi, reum forte obviam factum supplicio liberandi, carpento vehendi. Præterea jurare non cogebantur, locus honestior iis in spectaculis datus. — Desiit hoc sacerdotium reliquis plerisque extremis Theodosii Magni temporibus.

De Ministris Sacerdotum.

Camilli et Camillæ dicuntur pueri et puellæ ingenuæ sacris ministrantes

Præficæ dicebantur mulieres in funeribus conductæ, ut ceteris plangendi modulos præirent, et laudes defuncti cantarent.

De ritibus Sacrorum.

Loci ubi peragebantur sacra, fuerunt templa, aedes sacræ, fana, delubra, sacella, et luci.

Templum dicitur a templando vel a tuendo. Significat enim omne spatium, quod videmus, ut templa Neptuni pro mari templa Parnasia, pro monte parnasso.

Fana dicuntur in genere omnes ædes sacræ, quia pontifex ~~qui~~ dum ea dedicat, certa verba fatur.

Delubrum dicitur locus, in quo dei unius, ~~vel~~ simulacra sunt dedicata.

Sacellum, locus sacer muro tantum septus absque tecto.

Luci erant sylvæ diis sacræ, ita dictæ a lucendo, quia in iis plurima lumina in honorem deorum accendebantur.

De adoratione.

Precantes stabant capite velato, ne qua hostilis facies ipsis occurreret, et mentem a precibus averteret. Manum ori admovebant, unde ipsa adoratio est dicta

De supplicatione.

Supplicatio (seu suplicia,) erat honor, qui belli ducibus præstabatur, cum a Senatu imperatores appellabantur. et consistebat in eo, ut templa populo aperirentur ad gratias diis pro victoria relata agendas.

De animalibus immolandis.

Animalia immolanda victimæ dicebantur, vel hostiæ. inter quas hæc est differentia, 1. quod hostia a quovis immolaretur, victima proprie tantum ab eo, qui hostem vicerat. 2. Hostia ante, quam in hostes iretur, victima post victoriam immolabatur. Victima a vincendo, hostia a hoste victo dicta est. — Hostiæ debebant esse corpore integræ, et gregales. Ornabantur vittis, et cornua earum deaurabantur.

De ipso sacrificio.

In ipso sacrificio observabatur 1. indictio silentii solemni formula [illegible] age, et favete linguis. Profani ac impuri a sacris a[illegible]legabantur, ut Virgilius eleganter expressit: Procul, o procul esse profani, conclamat vates, totoque absistite luco.

2. His factis, victima adspergebatur mola salsa, & hæc actio proprie immolatio dicebatur, unde immolare idem significat, [illegible] sacrificare. — His factis sacerdos ex simpuvio, ipse prius vin[illegible] degustabat, adstantibus etiam gustandum præbebat, et demu[illegible] inter cornua hostiæ ex patera adfundebat, quod libare dicebat.

3. Sequebatur ignis in ara ascensio, qui debebat fieri ex ea a[illegible]bore, quæ deo, maxime grata ēē putabant. Qualis erat aesculus Jovi, myrtus Veneri, populus Herculi.

Turis [illegible] frequentissimus erat in sacris, quod vel adolebant in turibulis, vel injiciebant focis, et ex ejus fumo et crepitu fu[illegible]tura ~~[illegible]~~ conjiciebant.

Sacrificantes partem victimæ, cum amicis comedebant, partem vero deorum papæ in ædibus suis vendebant, unde propinæ videntur denominatæ, quia ea occasione etiam vinum vendere solebant. Hinc exta inspiciebantur ab aruspicibus, qui cultris ea educebant, nam manibus tangere nefas erat, inde exta consulere dicebantur.

Distinguendum est hic ara ab altare. Altare augustum quid er[illegible] in quo victimæ adolentur, ara erat, in qua supplicabatur tantum aut libabatur. Altare diis superis, ara terrestribus et inferis statuebatur; licet his plerumque sacra fierent in scrobe vel scrobiculo.

Mythologia. Μυθος, λογος.

Mythographi, seu Scriptores Mythologiæ, apud Graecos.

1. Apollodorus, qui Grammaticus erat Atheniensis, prius discipulus Aristarchi. Vixit a. Chr. natum, 145 annis. Scripsit Bibliothecam mythicam. Edidit Heyne, Prof. Gottingensis.
2. Palaephatus, Atheniensis. Vixit ante Chr. n. 300 ann. Scripsit περι απιστων, de incredibilibus. Edidit Fischerus Lipsiæ,
3. An. Cornutus, qui Persium et Lucanum docuerat, Scrips. Θεορια περι της των θεῶν φυσεως, Vixit sub Nerone, qui eum in exilium miserat.
4. Anton. Liberalis. Sub Claudio. Scripsit: μεταμορφοσεων συναγωγη, transformationum congeries.
5. Sallustius, phil. Cynicus. Vixit Seculo IVto. Scrips. περι Θεων και κοσμου.

Apud Romanos.

1. Caj. Jul. Hyginus, qui libertus Cæs. Augusti: Scripsit ~~Liberum~~ fabularum.
2. Fulgentius, Lactantius Placidus, Albricus, — quos edidit, van Staveren, Lugduni Batavor.

peremisset, audierit a Jove ευ υιε, [illegible] fili.

Idololatriæ Origo.

Quae fingendi fuit occasio, seu quanam ratione homines ad Deos fingendos ducti erant?

Quatuor causæ assignari possunt.

1. Si quispiam corporis statura eminebat, vel valebat animi magnitudine, aut fulgebat ingenii claritate, admiratio plebis sensim in venerationem versa est et adscribebat hominem talem in Deorum numerum.
2. Vecors in in principes suos adulatio Subditorum. Illorum enim ut vanitati velificarentur, excitarunt aras, sæpe etiam tum cum essent in vivis.
3. Amor Immortalitatis, quam plerique ab imagine studebant accersere, rati, subducturos nomen suum edacitati temporis, si post fata viverent in aere, aut in marmore,
4. Studium fuit præposterum perpetuandæ apud posteros, eorum memoriæ, a quibus esset in alios profectum singulare quodpiam beneficium.

Quis primus fictor exstitit falsorum Numinum?

Ninus, fertur, Assyriorum Rex, qui Belum, seu Nemrodum parentem suum, divinis affecit honoribus.

Belumne veneratæ sunt cæteræ nationes?

Non, sed inde facto initio Idololatriæ, effixere sibi Deos aliæ, alios. Nec mortales solum, sed bruta, et res ipsas inanimes, turpes, vilissimas reposuerunt in Deos. Ita Africani, Cælum, Persæ Ignem, aquam et Ventos, Thebani Ovem ac mustelas, Libyi, Solem ac Lunam, Thessalii, Ciconias, Phœnices, Columbas, Aegyptii, canem, felem, crocodilum, bovem, adoravere, imo porcos, cepas, & allia pro diis habebant. Istis Juvenalis facete occinit:

O Sanctas Gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina!

Unde Romani acceperant Deos?

Potissimum a Graecis, et eis nomina romana dederant.

Fuere ne hii Dii, ejusdem omnes ordinis ac dignitatis?

Sicuti populus Romanus fuit in triplicem distributus ordinem, (Patricios, Equites ac Plebeios scil.) ita etiam Dii in tres classes dispartiti erant.

Prima Classis, eorum erat, qui Majorum Gentium Dii appellati sunt, quia major eis cultus, ob majores in mundo administrationes, a populis exhibebatur majoribus. Eorum imagines in foro Romano visebantur, erantque sex mares, totidemque fœminæ. Ideo appellabantur etiam Dii duodecim, quorum nomina hoc disticho complexus est Ennius:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jupiter, Neptunus, Vulcanus Apollo.

Aliter isti appellabantur Selecti, Consentes, seu Consentientes, ad quos tamen adhuc addebantur: Janus, Saturnus, Genius,

peremisset, audierit a Jove εὖ υἱε, [illegible] fili.

Sol, Pluto, Bacchus, Tellus, Luna. Oes ergo nro 20.

Secunda Classis erat illorum, qui, Dii minorum gentium appellabantur, quos sua merita in coelum vocarunt.

Tertia fuit, minutorum, Semones, quasi Semihomines vulgo dicti, quos nec coelo adscriberent, ob meriti paupertatem, nec terrenos reputare vellent, propter gratiae venerationem.

Dii aliter dividebantur in: 1. Coelestes, 2. Terrestres, 3 Marinos ac fluviales, 4. Inferos, 5. Minutos seu Semones 6. Adscriptitios seu Indigetes, — quia Diis adscripti erant et nullius rei indigerent.

Dii coelestes: Iupiter, Apollo, Mars, Mercurius Bacchus. Deae. Iuno, Vesta, Minerva, Venus, Latona, Bellona.

Iupiter, seu Iovis.

Iovis, quia olim Iovis in nominativo dicebatur.

Iste erat Divum pater atque hominum Rex. Depingebatur in eburneo aureoque solio sedens, barbatus, dextra fulmen quod in subjectos Gigantes intorquet, quos devicerat. Sceptro insidet aquila, vel quod educatus ab illa, vel quod dimicanti contra Gigantes fulmina ministrarit, unde Iovis armiger ales dicta est.

Iovis Genus.

Quot erant Ioves?

Tres numerat Cicero, Varro autem trecentos recenset. Ille omnium celeberrimus vulgo habitus, qui Saturnum habuit patrem matrem autem opem, cui adscribi solent, quae de aliis Iovibus poetae fabulati sunt.

Ubi educatus?

In Ida, Cretae monte. Nonnulli volunt eum ~~[illegible]~~ a Nymphis, educatum fuisse, alii ab Amalthaea, Melissi Cretae regis filia. Alii ab apibus liquore melleo, Amaltheam volunt fuisse capram, et mortuae illius capra detracta pelle, Iovem fecisse scutum, quo in pugna adversus Gigantes usus est, et inde scutum hoc aegis dictum, ἀπὸ τῆς αἰγός.

Iovis Facinora.

Gigantes bello devicit. Saturnum patrem insidias sibi parantem solio dejecit, regno pepulit, divisitque cum fratribus, Neptuno nempe & Plutone haereditatem paternam, ubi ipse coelum, accepit Neptunus maria & Pluto inferna regna.

Ganymedem, pulcherrimum forma puerum in Ida monte venantem per immissam rapuit aquilam, in coelum tulit et nectari Deorum miscendo atque ministrando praefecit.

Europam, Agenoris phoenicum Regis filiam, sumpta tauri specie, candoris eximii, avexit in Cretam. — (Hoc est taurus iste fuit ipsa navis, qua rapta Europa est.)

Iovis Nomina.

Iovis appellabatur quasi juvans pater.

Hammon, id est arenarius, ἄμμος, qui sub arietis figura colebatur in Lybia, quod Baccho sitienti, in sabulosis Arabiae tractibus, adfuisset.

Capitolinus, a Capitolino colle, in cujus vertice templum habuit. Idem Optimus Maximus, quod velit & possit omnibus praeesse.

Diespiter, quasi Dei pater.

scrobe vel scrobiculo.

peremisset, audierit a Iove εὖ υἱέ, [illegible] fili.

Fulminator, a fulmine vibrando.

Lapis, seu Lapideus, per quem Jusjurandum concipiebant Romani, quo dicebantur: Jurare Jovem lapidem. Dictus a lapide silice, quem in sanciendis foederibus, juraturi tenebant, hac formula: Si sciens fallo, ita me Diespiter, salvo urbe arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. — quem tunc projiciebat. Alia, foederis faciendi formula adhuc erat apud Romanos: Ni dolo malo aliquando fallam tu ille die Jupiter me sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque. Quo dicto, porcum feriebat.

Olympius, ab urbe Olympia, templo Jovis et quinquennalibus ludorum celebritate, clarissima.

Zeus, Jovis proprium nomen, sic dictus ἀπὸ τῆς ζωῆς, quia animalibus tribuat vitam. Reliqua vide in Pomey.

Fabulae sensus.

Fuit revera Jupiter, Cretensium Rex, qui patre pulso, cum Neptuno et Plutone fratribus regnum divisit. Cum autem sortito, Jovi regiones ad orientem sitae, Plutoni occidua pars, Neptuno tractus maritimi obtigissent hinc data fingendi occasio, Jovem Coeli, Neptunum maris, Plutonem inferorum esse Reges et Deos.

Jovis nomine, physici quidam, Coelum putant intelligi, ex quo locutiones istae: Jove tonante, fulgente, et Virgilii,

Panditur interea domus omnipotentis Olympi.

Alii aërem putant, eaque omnia quae in aëre sunt: ut, tonitrua fulgura, imbres: Inde apud Horatium, Jacet sub Jove frigido

scrobe vel scrobiculo.

Apollo.

Depingitur: imberbis, intonsusque juvenis, dextra sagittas et arcum, sinistra vero tenens citharam, lauro coronatus, aureoque vestitu fulgens.

Potestas ejus erat triplex: Sol dicitur in coelo: Liber pater in terra, & Apollo, in inferis.

Quatuor erant Apollines, ideo Cicero, cum tot Apollines fuerint inquit, reliqui omnes silentur, omnesque res aliorum gestae ad unum Apollinem Jovis & Latonae filium deferuntur.

Latona erat Coei Titanis filia, et Apollinem ac Dianam in Delo Insula eodem partu in lucem edidit.

Facinora.

Quatuor modis ad honores supremos ascendit.

1. Inventione 1. medicinae, 2. musicae, 3. poëticae, nec non Rhetoricae ideoque Musis praeesse creditus. Adhaec, vaticinandi et jocularandi artem, docuisse dicitur.

II. Cyclopas, fabricatores fulminum ad unum omnes, sagittis conflixit, ad ulciscendam Aesculapii filii sui necem, quem Jupiter fulmine peremerat, propterea quod mortuos, medicinae opera, revocaret ad vitam.

peremisset, audierit a Jove εὖ υἱέ, [illegible] fili.

scrobe vel scrobiculo.

De Baccho.

Depingebatur nudo corpore, ore rubicundo, gestu langvidulo, mollitie fractus, vinoque madidus. Erat enim vinolentorum Deus, ebrio sorum dux. Corona pampinea et hederacea insignis erat, thyrsum manu tenebat. Deinde in picturis curru vehitur, quem tigrides, leones, vel lynces trahunt, et regem stipat cohors temulenta Satyrorum, Lenarum, Naïadum, post agmen istud Silenus, pando asello insidens claudit.

Lenæ erant Nymphæ torcularibus præsidentes.

Senex aliquando, sed plerumque puer pingitur imberbis & comptulus

Ejus Genus.

Patrem habuit Jovem, matrem Semelem, Cadmi filiam. Educatus a Mercurio.

Nomina.

Bachus dictus est, απο τȣ̃ βαχειν, ab insaniendo, immodeste agendo. Mulieresque illæ quæ eum comitabantur, Bacchæ apellabantur. Istæ etiam Mænades, a μαινομαι desipio, ferocio,

Brisaeus, vel a Nympha ejus nutrice, vel ab uvæ et mellis usu, quem invenit. Bris autem, idem ac picundum est.

Dionysius, απο τȣ̃ διος idest a Jove, a quo genitus, et a Nysæis Nymphis, a quibus educatus est.

Dithyrambus, Quod spelunca in qua educatus duo haberet ostia, διθυρον esset.

Evan, a voce Bacchantium, unde Evantes ipsæ quoque dictæ.

Evius, vel Evohus, quod mutatus in Leonem, Gigantem cum peremisset, audierit a Jove εὖ ὑιε, macte fili, præclare fili.

Liber et Liber pater, a liberando, ideoque in universis celebatus liberis civitatibus, et Libertatis erat symbolum.
Lyaeus, idem quod liber latine, quod vinum solvat curis animum.
Thyoneus, a Thyone matre, hoc enim etiam nomen habuit Semele.

Bacchi Gesta.

1. Vini usum invenit, agrorumque colendorum rationem apud Aegyptios, qui eum Osirim apellabant.
2. Mercaturae faciendae modum primus aperuit.
3. Homines, pecudum more palantes, ad civilem vitae cultum traduxit.
4. Midam, phrygiae Regem, munere affecturus aliquo, cum ille a Baccho petiisset ut quidquid attingeret, verteretur in aurum, ei potestatem istam dedit. At cum ille cibum sumturus, et potum, aurum etiam illa fierent, Bacchum precatus sum sibi habeat donum et munus auferat. Iussit deinde Bacchus ut manus suas in flumine Pactolo lavaret, et cum Midas obtemperasset, aureas cepit fluvius ille volvere arenas.

Bacchi Sacra.

1. Res Baccho consecratae fuere in plantis & arboribus, Abies hedera, smilax, quercus, et vitis. Et animalibus Draco et pica, ob garrulitatem ebriosorum.
2. Sacerdotes ejus Satyri erant, Sileni, Lenae, Najades.
3. Sacrificia fuere varia, 1. Epilenea, tempore vindemiae, — Bacchanalia, seu Dyonisia, item Orgia, festa fuere apud Romanos a solis primum feminis, media nocte, mense februario conventibus. Postea celebrari coepta, per feminas viris mixtas.

De Marte.

Mars, belli praeses fuit, atque ita dictus, quod maribus in bello praesset, vel a Graeco Ἄρης, praeposito M, Mavors etiam dicitur, quod magna vertat.

Ejus Imago.

Depingitur vultu truci, aspectu ferox, armis undique tegitur. Curru equis duobus, qui pavorem & timorem significant, trahitur. Uxor ejus est Bellona, Martis comes vel soror, Belli Dea, quae Marti in bella euntibus curruum et equorum parare credebatur. Huic Deae, proprio sanguine Sacerdotes ejus, qui Bellonarii dicti sunt, sacrificabant, cultris se ipsos nempe cruentabant, ut sanguine suo deam placarent. Ante hujus Deae templum columna fuit, quae dicebatur Bellica, supra quam jaciebat hastam Fecialis, bellum indicens.

Martis Genus.

Jovis Junonisque filius.

Nomina.

Mars dictus, vide supra.
Graece Ἄρης, ἀπὸ τοῦ ἄρειν a tollendo, vel ἀναίρειν, interficiendo. Hinc locus ille, ubi judices ad judicandum convenerant Athenis, Areopagus, hoc est Martis collis, dicitur.
Gradivus, a gradiendo, vel ab hastae vibratione
Quirinus, a Sabina voce Curis, s. Quiris, quae hastam significat. Istud nomen postea, Romulo, ~~quia~~ ejus filio, tributum, et quo Romani, Quirites dicti.

Martis Sacra.

Ei Romani praecipuo honore afficiebatur, quia Romuli et Remi pater fuisse vulgo creditur. Praeter alia templum habuit

in foro magnificentissimum. — Animalia ei sacra erant: lupus, ~~picus~~ et maxime equus, qui etiam ei immolabat, mense Octobri in campo Martio. In volucribus picus et vultur, ob rapacitatem, Gallus propter vigilantiam.

~~Dux~~ Romani~~s~~ exercitus ad bellum profecturus antea sacrarium Martis ingrediebatur, et ancilia commovebat, mox hastam ipsius simulacri, dicens Mars vigila.

DEAE COELESTES.

Juno, Uxor & Soror Jovis.

Ejus imago.

Pingebatur haec dea throno insidens, habitu regali, sceptro et diademate insignis, pavonem, qui ipsi sacratus erat, juxta se habens.

Junonis filii

Erant Vulcanus, Mars, et filia Hebe, quae ob eximium formae decus Juventuti praefecta est ab ipso Jove.

Nomina.

1. Regina deorum,
2. Matrona, quia matrimoniis praeerat.

Juno juga, quod conjuges conjungeret.

Pronuba, quod nubentibus praeesset.

Cinxia, ex praecedenti munere, a cingulo, sive zona virginali, qua sponsa cingebatur.

Junonis ministra ~~erat~~ et nuncia erat Iris, ut Jovi Mercurius. Inde alata ~~pingitur~~ fingebatur ob celeritatem et arcu suo vehi.

De Minerva.

Dea ista sapientiae et omnium bonarum artium praeses habebat. Pingitur armata, (quia bellorum etiam et armorum ~~pr~~ dea erat,) torvo vultu, glaucis oculis, scutum sive aegidem manu tenens, quo belli Trojani tempore a Jove donata fuerat, in eoque Gorgonae seu Medusae caput, angvibus horribile effictum erat.

Genus.

Fabula haec dicit: Jupiter Junonem videns sterilem esse, frontem ferit, et tertio mense post ictum, Minervam peperit. Adhibuit autem Jupiter Vulcanum, qui securi in frontem impacta, stupore defixus est, cum puellam non tenellam, sed armatam viraginem aspexerit, et capite paterno prosilientem.

Nomina.

Minerva, ita dicta, quod vel minuit vel minuatur. Siquidem cum belli sit Dea, minuit mortalium numerum. Vel a monendo, quod bene moneat, cum sit Dea sapientiae. Imo et ipsa Sapientia vulgo habita est, unde manavit adagium: Sus minervam, quod ~~[illegible]~~ dicitur, quoties indoctus aliquis doctum conatur docere.

Graecis Αθηνα. Plato αθηναν dictum putavit, quasi ἠθενοην, hoc est, quae divina cognosceret.

Pallas, απο τȣ παλλειν το δορυ, a vibranda hasta.

~~Factum~~

Minerva cum Medusam, forma eximiam, sed capillis praesertim aureis praefulgentem, in scelero aliquo deprehendisset, capillos ejus mutavit in angves, effecitque ut eam posthac intuentes verterentur in lapides.

Inventrix dicitur lanificii et oleae.

Noctua, Minervae simulacris adpingitur, avis ei, sacra, in tenebris videns, Sapientis symbolum, qui disjectis ignorantiae

tenebris, ea videto perspicue, in quibus alii coecutiunt.

Dicitz adhuc patrima, quod patrem tum, non vero matrem habebat, hinc quoque illae phrases ortae, invita vel crassa minerva aliquid facere, nempe conari aliquid, cui negotio a natura dotes non sunt concessae.

Latona.

Mater erat Dianae. Hujus Deae numen fecit superbia Niobes. — Niobe erat Tantali filia, Amphionis Thebanorum Regis uxor, felix naturae fortunaeque muneribus non poterat felicitatem ferre suam. Quare inflata vaniore fastu, superbiusque sese efferens, Latonam coepit aspernari, seque illa jactare majorem. Septem enim filios totidemq filias habuit praestanti omnes forma & indole. Latona ubi se contemtam videt, suaq sacra turbari a Niobe, Apollini & Dianae comendat, injuriam matris ut ulciscantur. Hi jaculis filios primum, tum filias & patrem conficiunt in oculis matris, atq ita demum, ut Ovidius describit — Orba resedit, exanimes inter natos, natasq, virumq, — in marmor mutata, e quo fons lachrymarum manavit.

Lyciae quoque rustici experti sunt, Latonae iram. Ibat Latona errans, et ardere coepit tanta siti, prope ut abfuerit ab exitio. fontem inter haec videt in ima valle, accurrit gaudens, ponit genua, gelidos poturca liquores sed vetant rustici. Inurbanitatem tam feram Latona ferre non potuit, et dixit, ut Ovidius ait, aeternum stagno vivatis in isto, et rustici statim in ranas conversi, in aquas turbulentas insiluere.

Aurora.

Terra et Titanis filia, Solis seu Apollinis ac Lunae soror. Graece ἠώς, & εως unde Eous dicitz. Aurora vero quasi Aurea, αγγελεια θεου τιτανος, id est Solis nuncia. A Poetis etiam Pallantias cognominatur.

Gesta.

Thitonum, Priami fratrem ob speciem praeclaram, in coelum tulit, eiq a Parcis immortalitatem obtinuit, conjugio sibi junxit, filiumq Memnonem habuit. At cum oblita esset Aurora, illud etiam marito petere, ne senesceret unquam, in decrepitatem pervenisse aetatem dicitur, sic ut infantium more, in cunis agitandus esset, ut obdormisceret. Quocirca cum vitae taedere coepit, et Auroram obsecrat ut mori possit. Negavit illa, in sua id esse potestate, sed virum commutavit in Cicadam, quam ajunt senio confectam positis exuviis, non interire sed juvenescere.

Memnon autem cum Trojam venisset, suppetias laturus Priamo, occisus in certamine ab Achille.

Statua huic Memnoni Thebis Aegyptiorum erecta fuerat, de qua istud fabulabatur: Simulac attingeretur primores radii Solis orientis illius simulacri os, suavissimam vocem emittere solitum, quasi matris adventu laetaretur, occidente vero sole, flebili sono, cantum lacrymabilem edere, tanquam si doleret de ejus absentia.

De Diis terrestribus.

Dii terrestres dicti sunt, quod terras incolerent, quorum hi praecipue celebrantur: Saturnus, Janus, Vulcanus, Aeolus, Momus. In Deabus autem Vesta, Cybele, Ceres, Musae, Themis.

Saturnus.

Genus & Gesta.

Coelo ac Terra seu Vesta natus, inde etiam Coelus, Coelius, sive Uranus, graece dicebatur. Deorum omnium erat antiquissimus. fratres habuit Cyclopas, Oceanum, Titanum, Sorores autem Cererem, Tethym, & Rheam. Graece appellabatur etiam Χρονος, qui auctor est temporum. Latine autem ita dictus a satu quia homines primum serere docuit, in Italia. Alii dictum volunt a Saturando, quod ipse saturetur annis, quos devorat.

A Sororibus ejus exorata mater nempe Vesta effecit, ut Saturno paternum regnum deferretur excluso Titano. Titan jus suum, in Saturnum transtulit ea conditione ut nullam ille prolem educaret masculam, ut post ejus mortem ad ~~Titani~~ liberos Titanis regnum rediret. Ideo proles masculas devoravit, quod cum uxor ejus Ops ~~animad~~ cerneret, Jovem filium suum clam nutriendum in Ida monte curavit. — Successu temporis a Jove filio suo coelo deturbatus, ~~se~~ in Italiam, ad Janum Regem recepit, ex quo ea Italiae regio, in qua latuit, Latium appellata est. Ipse Saturnus a Jano in societatem Regni vocatus, populos illos agrestes, ac palantes belluinum ~~in~~ morem ad humaniorem cultum revocavit. famaq multiplicante beneficium, persuasum est posteritate, terram, nulla cultura lacessitam, nullo subactam vomere, spontaneas profudisse fruges, omnia fuisse communia, nullas lites, contentiones exstitisse, unde sub eo aetas aurea fuisse perhibebatur. Hinc, quod nempe apud Janum fuerit Saturnus, in nummis Romanorum, navis, qua scilicet in Italiam advectus dicebatur, & Janus bifrons conspicitur.

Pingebatur Saturnus ut Senex decrepitus, quia nihil est tempore antiquius, falcem manu tenens, quia tempus omnia desecat, vel etiam anguem caudam sibi mordentem, qua re significabatur, tempus se ipsum quasi consumere, aliquando deniq infantem devorans, qua re etiam tempus edax rerum denotabatur.

Sacra.

Sacra Saturno fiebant humanis hostiis. Idcirco Gladiatores in ejus tutela censebantur & adhibebantur in ejusdem festis. Festa Saturni, vulgo Saturnalia, graece Κρονια dicta sunt initio uno die peragabantur, dein ~~per~~ trium dierum spatio celebrari cepta, demum additus est quartus, quintus dies. Inde erat loquendi mos, primis, secundis, tertiis Saturnalibus.

Per eos dies fastos, 1. cessabat Senatus. 2. Vacabant Scholae. 3. Munera ultro citroq mittebantur. 4. Bellum indicere nefas. 5. Servis permittebatur cum Dominis ludere, et [illegible]is mensae accumbentibus impendebant Domini famularem

operam, ad refricandam videlicet ~~quam~~ memoriam pristinæ libertatis, nam Saturno regnante nemo serviebat.

De Iano.

Janus anni deus, dictus fuit ab eundo, quasi Eanus, qui annus semper it, vel procedit, vel quia cum Horis foribus cæli, per quas itur, præesse dicebatur. Hinc etiam foribus in terra præerat, quod ab eo januæ dicuntur cui præerat deinde & propterea quoque Januarius mensis, qui annum aperiret, et ejusque prima die felicem anni successum sibi mutuo optabant Romani, & munuscula mittebant, quæ strenæ dicuntur.

Templum ei primum exstruxit Romulus, postquam pacem cum Sabinis fecisset, in quo templo statua ejus erat bifrons, vel ad unionem duorum populorum notandam, vel, quia tempus præteritum & futura respicit. Clavem & virgam manu tenet, quia janitor cæli est. Patulcius et Clusius nominatur, quia ejus templum bello indicto patebat, pace facta claudebatur.

Consules in ejus templo auspicabantur, qui propterea dicebantur aperire annum.

De Vulcano.

Vulcanus ignis & fabrorum deus. ~~Dictum~~ Mulciber etiam fuit dictus a mulcendo, hoc est molliendo ferro. Jovis et Junonis filius fuit, sed ob deformitatem a Jove cælo ejectus, & in Lemnum insulam delapsus, ac inde claudus fuisse fingitur. Officinam suam in Lenno habuisse dicitur in insulis Æoliis, prope Siciliam, quia in iis in locis, montes ardentes sunt, quos hodie etiam vulgo Vulcanos vocant. Ejus ministri fuerunt Cyclopes, ita dicti, quod unicum haberent oculum in fronte media, figura rotunda, in modum circuli, qui Græce κυκλος dicitur.

Per Vulcanum, veteres ignem terrestrem maxime significarunt, & hinc sæpe Vulcanus pro igne ponitur. In ejus festo facibus sive lampadibus decurrebant, & qui cursu superabatur, lampadem alteri tradere debebat, unde vulgata illa phrasis est orta, lampadem suam alteri tradere, hoc est senio fatigatum munere suo alteri cedere.

Aiunt, fabricatam fuisse ab hoc Vulcano Jovis jussu feminam, omnium primam, quæ deinde Deorum omnium donis ornata fuit, inde Pandora dicta. Pallas ei sapientiam, Apollo musicæ peritiam, Mercurius bene dicendi artem, Venus, formæ decus contulit. Sed quia Jupiter in homines offensus erat, quod ignem e cælo Prometheus subripuisset, ad animandum, quem effinxerat hominem, misit ad illum, (nempe Prometheum) Pandoram cum pyxide clausa, quam ille accipere noluit. Pandora deinde pyxidem istam ad uxorem fratris Prometheri tulit, quam illa simul ac aperuit, morbos et mala omnia, quibus plena erat, in humanum genus effudit, sola Ipse, in pyxidis fundo remanente.

Aeolus.

Aeolus erat Ventorum Deus, Habitavit in una ex illis Septem Insulis, quæ de illius nomine Aeolia dicta sunt. Astronomiæ peritissimus, in eaq; scientia versatus, quæ ad naturam Ventorum pertinet, atque ita quod ex nebulis, fumoque Ventos ac tempestates multo ante prædiceret, quam exorirentur, vulgo creditum est, ventos esse in Aeoli potestate, quos posset, cum liberet, emittere, vel cœrcere. Unde Ventorum rex et Imperator habitus.

Momus.

Momus, a Græco μῶμος, quæ irrisorem significat. — Officium ejus erat, ipsum quidem nihil ~~agere~~ operis edere, et otiosam agere vitam, in aliorum autem Deorum facta artifices inquirere, &

Testes sunt Neptunus, Vulcanus & Minerva, qui de artificio contendentes, a Momo, qui fuerat electus litis arbiter, perstricti singuli sunt. Cum Neptunus taurum, Minerva domum, Vulcanus effecissent hominem, Neptunum arguit, quod tauri cornua aut oculos et in ipsa fronte non affinxisset, sic enim majore vi cornibus peteret. Domum autem Minerva, id vitii habere dixit, quod non esset versatilis, ut facile moveri posset, si vicinum non haberet bonum. Vulcanum deinde sapientius facturum fuisse, si fenestrasset pectus, quo cerni posset, quid in animo quisque foveret.

DEAE TERRESTRES.

Vesta.

Erat Cœli uxor, Saturni mater. Dea ipsa Terra ipsa est, sic dicta, a Vestiendo, quod plantis, fœtibusq; terra vestiatur. vel a græco ἑστία, (focus) quippe in cujus honorem ignis perpetuus in foco servaretur.

Vestas duas fuisse volunt, alteram majorem, alteram minorem. Illa terram, hanc ignem significatum fuisse dicunt. Romæ, habebat templum rotundum, quia tellus rotunda est, vel ~~est~~ quod universum mundum eo adumbraverint, cujus in medio ignis sit. In eo statua nulla erat, sed ignis perpetuus non in aris aut focis, sed suspensus in vasis fictilibus, adservabat ab Virginibus Vestalibus, & magna in eam, quæ id extingui passa fuerat, pœna constituta, quia hoc magni & infaustissimi prodigii loco habebatur, eoque casu a radiis solaribus rursus accendebatur, licet etiam quotannis Kalendis Martiis renovaretur. In Vestæ templo pernoctare, (nam ingredi fas erat) aut ejus penetrale ingredi, vivo fas nefas erat. Olim, in omnium privatarum aedium vestibulis (a Vesta, vestibulum dictum est) Vestæ simulacrum prostabat, cui quotidie sacrificare consueverant.

De Cerere.

Ceres Saturni & Opis filia, ita dicta ab antiquo verbo cereo pro creo, quasi frugum creatrix, prima enim sationem et usum frumenti hominis docuit, cum illi antea glande vescerentur. Primam autem hanc artem monstravit Triptolemo, ille deinde reliquis hominibus, & hinc Ceres pro ipsis fœgibus dicit. Leges etiam prima hominibus dedisse creditur, unde latinis legifera dicit.

Pingebatur coronam gestans Spicis ornatam, facem altera manu tenens, quia facibus ad Aetnam accensis filiam suam Proserpinam a Plutone raptam, quaesiverat. Altera manu autem papaver gestat, quia cum dolore confecta, nullam quietis partem capere posset, papaver ei edendum praebuit Jupiter, ~~quod~~ (plantae vim inesse ajunt soporem & oblivionem creandi) somno itaq moerorem aliquantisper mitigavit.

Sacra.

Eleusina (apud Graecos) ab Eleusio oppido. Horum alia erant majora, Cereri, alia Minora, dicata Proserpinae. Qui majoribus initiari vellent, moris erat, ut vestes, quas tunc gestarent, non prius exuerent, quam usu detritae in frustra decidissent. In utrisque mirum silentium, perpetuaq tacitur nitas, sic ut ex iis quidpiam evulgare nefas esset.

Thesmophoria, a Triptolemo instituta, quae Θεσμοφορος id est legum latrix appellata. Ista a Romanis quoq celebrabantur, et quidem mense Aprilis per dies octo, a matronis, quae tum vino abstinere debebant, & in Castro Cereris esse dicebantur. Porcus tunc immolabatz, quod frugibus obsit illud animal.

Ambarvalia, hoc est Sacra, ad lustrationes arvorum, et fertilitatem agris impetrandam, instituta, sic dicta quod ambiret arva. Agebantz singulis agricolis, victimam porcam per arva & sata ducentibus. Eorum unus, quer na corona redimitus, decantabat interea Cereris laudes. Filius Cereris fingitz esse Plutus, divitiarum deus, quia priscis hominibus divitiae ex agricultura proveniebant.

Musae.

Erant Musicorum, Poëtarumq praesides. Conviviis sacris festivitatibusque praefectae, & magistrae scientiarum omnium. Eas Jupiter & Mnemosyne Nympha ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ in Pierio natae sunt. A Mnemosyne seu memoria dicuntz procreatae, ut significetur, qui ad literarum studium appellunt animum, eos ingenio & memoria valere debere.

Nomen.

Musae dictae απο τȣ μωσαι, id est ab inquirendo, quod ea inquirant, hominesq doceant, quae ab iis ignorantur. – Alii dictas putant, quasi ὁμοιȣσας, id est similes, quod inter omnes disciplinas similitudo sit, & quaedam quasi affinitas. Ex quo ita pingi solent, ut se mutuo tenentes, choros agere videantur, in medioq sedet Apollo.

Musarum propria nomina.

1ma Calliope, απο της καλης ὀπης, a bonitate vocis, Rhetoricae praeesse creditz.

2da Clio, απο τȣ κλεȣς, a gloria & celebritate rerum gestarum, quas canit, quae eadem Historica dicitz.

3tia Erato, Choris praesidet, & saltandi artem invenit.

4ta Thalia, a voluptate cantus, θαλλειν enim vivere, florere – est. Huic Comoediae, alii Geometriae inventionem adtribuunt.

5ta Melpomene, a canendo. μελπομαι nempe canto significunde & tragoediis praesidere putatz, & cantilenas invenisse.

6ta Terpsichore, παρα το τερπειν τοις χοροις, quod choreis delectet.

7ta Euterpe, quasi bene delectans, (ευτερπις autem jucundum significat) credebat, tibiis praefuisse.

8va. Polyhymnia, Polymnia, Polymneia, quod memoria excellat, μνεια enim memoria est. Huic historiae conscribendae usus attribuit.

9na. Urania, απο τȣ ȣρανȣ, a Coelo, ita dicta & coelestium rerum cantu, quod ejus opera homines ad coelos evehant laudibus.

Musarum Communia Nomina.

Heliconides, a Helicone Boeotiae monte.
Parnassides, a Parnasso Phocidis regionis monte, in quo, qui somniasset, Poeta repente fiebat vigilans.
Cithaerides a Cithaerone monte, quem incoluere
Aonides, ab Aonia regione.
Pierides & Pieriae, a Piero Thraciae monte.
Pegasides & Hippocrenides ab Heliconis clarissimo fonte, qui a Graecis Hippocrene dicit, id est Equifons, itemq Pegasinus, quod Pegasus alatus equus eo loco saxum ungula feriens, fontem aperuisse fertur, cujus aquas vocales fuisse fabulantur.
Aganippides, ab Aganippe fonte.
Castalides, a Parnassi fonte Castalio.

Continuatio Mythologiae.

Themis.

Themidis officium erat, praecipere hominibus, ut id agant quod aequum, justum & fas est. Hoc ipsum Themidis nomen sonat, nam θεμις, latine fas est. Hujus propterea Deae simulacrum ad eos afferri solebat, qui dicturi essent ad populum, monerentque nihil dicendum esse publice quod aequum & sanctum non esset.

Astraea.

Astraea, Justitiae antistita credebat. Eam Poetae fingunt aureo illo seculo, ~~ut~~ e coelo in terras migrasse, tandemq mortalium sceleribus offensam, repetisse coelum, Saepe summit pro ipsa justitia.

Nemesis.

Nemesis Jove & Necessitate parentibus, genita habita fuit ~~fuit~~ Dea scelerum ultrix, & remuneratrix virtutum. Nemesi sacrificabant Romani ad bellum profecturi, ut significarent, se nunquam arma movere, ni justa.

Adrastaea.

Nemesis alio nomine sic dicit, ab Adrasto, Argivorum Rege qui primus ei aram condidit. Aliter adhuc Rhamnusia apellabatur.

Antiquitates Romanae.

De Ludis Romanorum.

Cura ludorum publicorum ad sacra pertinebat. Isti fiebant vel deorum immortalium irae placandae, vel pro salute populi, vel ad populi gratiam demerendam.

Dividuntur in I. Ludos Circenses II. Spectacula gladiatorum III. Ludos Scenicos.

I. Ludi Circenses dicuntur quia in Circo, quem Tarquinius Priscus extruxit, habebantur. Primum a Romulo occasione raptus Sabinarum sunt instituti. Capiebat circus loca, ut qui minimum dicunt 150,000, qui plurimum 485,000. Ex utroque latere ostii, sex erant ostia minora, unde equi emittebantur, quae dicebantur carceres, et cancellis erant clausa. In medio Circi murus erat lateritius, qui dicebatur spina, quia tanquam spina dorsi corpus humanum, ita Circum secabat. Ad hujus spinae extremitates erant columnae, sive pyramides, quae dicebantur metae. Inde proverbialis ista locutio, a carceribus ad metas, hoc est, ab initio ad finem.

Ludorum Circensium sex genera fuerunt:

1. Cursus. Currebant vel curribus vel equis. Aurigae, colore vestium erant distincti, et distinctiones istae appellabantur factiones. Istae factiones universum populum in varia studia scindebant, ita ut pro hac vel illa factione sponsionibus certarent. Qui, ~~primus~~ curriculum, septies, primus absolvit victor erat, et postquam praeconis voce victor pronunciatus fuisset, praemium accipiebat.

2dum Genus erat gymnicum seu athleticum. Istud eorum erat,

qui virium vel velocitatis gloria certabant. Inter istos nominantur, Cursores, pugiles et luctatores. Originem habuit a Graecis. Dicitur certamen gymnicum a graeco γυμνος, nudus, quia nudi certabant. Hinc gymnasium, locus, ubi aliquis quaris ratione exercetur. Athleticum a graeco ἀθλος, certamen, vel ἀθλον, certaminis premium.

Pugiles dicti sunt a pugno, qui pugnis caestibus armatis certabant. Caestus fuerunt genus chirothecarum ex corio, quibus plumbum vel ferrum erat insutum, ut ictus essent graviores.

Luctatio est, cum alter alterum in terram brachiorum viribus prosternere conatur. Graecis πάλη, unde locus ubi exercebantur luctatores palaestra. Luctatores oleo vel coromate ungebantur, et rursus pulvere vel arena conspergebantur. Ideo deus olei, pro praestanti athleta positus apud Catullum. Omnes gymnici exquisitissima luctatione utebantur. Hyeme exercebantur in loco tecto, qui Xystus dicebatur. Xystum erat locus apertus, ubi sudo coelo se exercebant.

Inter ludos gymnicos erat saltus, & disci jactus. Disci erat globus ferreus, vel ligneus, qui loro pendebat.

Ludus Troiae fiebat a pueris nobilibus, turmatim in equis discurrentibus.

Venatio, quae erat pugna ferarum inter se vel cum hominibus. Prima venatio fuit Metelli, qui 142 elephantos de Poenis captos in Circum induxit. Ferae, ad ludum istum immani sumtu ex diversis regionibus Romam advecti sunt, quae donec ludorum tempus appeteret in vivariis servabantur. Pugnabant etiam cum bestiariis, qui ad hanc poenam vel damnati erant, vel sponte pugnabant.

Pugna equestris et pedestris ad imaginem veri belli fiebat. Naumachia, sive praelii navalis assimilatio. Hic, captivi et ad mortem damnati interse ad mortem usque pugnare debebant, si clementia Imperatoris eos salvos non fecerit.

II. Alterum genus ludorum fuit spectaculum gladiatorum. Munerarius et munerator est dictus, qui hos ludos edebat, et etiam editor. Origo rei a funeribus fuit, quia olim captivi ad sepulcrum mactatis caesorum manes placari credebant. Dies, quibus dabantur praecipue, erant Saturnalia. Habebantur et alebantur gladiatores Romae in ludis. Alebantur cibo multo & valido, unde gladiatoriam saginam dicit Tacitus. Locus pugnae aliquando fuit ad rogum, cum in defunctorum honorem munus daretur, saepe in foro, ordinarie in amphitheatro. Maximum Amphitheatrum erat, quod a Vespasiano Imperatore coeptum, a filio Tito perfectum est. Dicebatur tam arena, quia locum pugnae arena sternebant. aut scobe, quae cruorem imbiberet. Sedilia sive gradus Senatorum pulvillis erant instrati, reliqui modo lapidi insidebant, et apud Graecos quoque obtinuit, unde narratur dictum Aristippi a quopiam interrogati: Cui bono eruditio? Ad hoc saltem incipit ne in theatro lapis ~~sedeat~~ super lapidem sedeat. Infra amphitheatrum erat spoliarium, sive locus in quem mortui, vel lethaliter saucii uncis trahebantur. Gladiatores fuerunt e servis, vel ad ludum vel ad gladium damnatis. Ad gladium damnati intra annum consumi debebant, in ludum damnati post certum tempus poterant liberari. Postea etiam viri nobiles et cum femina pugnabant, sed tales infames sunt habiti.

factionibus in arena eodem modo certabatur ac in Circo.

III. Ludi Scenici.

Tertium genus ludorum fuerunt ludi scenici, qui celebrabantur in theatris. Theatra, cum comoedia ageretur sacra erant Apollini, cum tragoedia, Baccho. Actores, sunt dicti histriones ab etrusca voce, hister, qua ludium significat.

Ludorum scenicorum genera apud Romanos fuerunt:

1. Comoedia, (a κωμη, vicus, pagus, & ᾠδη cantus) qua est poëma dramaticum exitu laetum, stilo populari conscriptum. Omnes fabulae Romanae, togatae sunt dictae, Graeca autem palliatae apellabant.

2. Tragoedia, (a τραγος, quae hircum & ᾠδη, quae cantum significat, quia olim apud Graecos hircus actorum praemium erat) est imitatio per actiones illustris fortunae exitus infelici, oratione gravi & metrica. Tragoedi cothurnos sive calceos altiores gestabant. Comoedi autem soccos.

Peracta autem fabula, si quidem placuerat, hoc est plaerat, populus clare plaudebat, sin minus, sibilis et suplosione pedum explodebatur, & cum cadere dicebatur.

3. Satyra est poëma argutum et mordax.

4. Mimus est poema, quod sermones et facta cujusque imitatur cum lascivia, ipsi quoque actores, mimi dicuntur. Hinc porro pantomimi sunt dicti homines, qui saltando & gesticulando omnia effingere noverant.

De vita privata Romanorum.

I. De re vestiaria.

1. Praecipua & propria vestis Romanor. erat toga. Quae erat vestis lanea, rotunda et clausa sine manicis, unaque injecta totum hominis corpus involvebat, ita ut dextrum brachium supreme extenderetur. Toga non nisi in publico gestabatur, et a divitibus, et delicatis latior. Color togae erat albus, qui distinguendus est a candido, qualis erat cum cretam togae adderent, talemque gestabant, qui magistratum petebant, unde appellati sunt candidati. festis diebus togas luteas sumebant, et dicebantur albati. Albus enim color gratus est, contrarius niger. Inde, dies latos albo, contrarios nigro lapillo notatos dicimus; hinc albus, pro homine probo, niger pro improbo.

Togae varii generis fuerunt, ut toga praetexta, cui limbus purpureus erat praetextus. Hac toga utebantur pueri, donec nuberent, pueri ad annum aetatis decimum septimum. Unde praetextata verba dicuntur obscena. Qui, eam sumebant, virones dicebantur, et actus hujus vestis summendae, virilinium. Tunc magno comitatu amicorum in forum ducebantur, ut vitam civilem auspicarentur, quod forum attingere dicit Cicero. Hinc vocant etiam alii, virones, qui officium aliquod ineipiunt. Virocinium ponere autem rum, ac exemplo demonstare, quod jam ad munus aliquod aptus sit.

2. Tunica, quae togae supponebatur, quae erat lanea et alba. et olim manicas non habebat, quia hoc delicatum nimis et molle videbatur. Tunica erat virorum & faminarum communis. Soliti erant Romani duas plerumque tunicas gestare, exteriorem, & interiorem, quae si virorum erat subucula si mulierum indusium dicebatur, et nonnisi posterioribus temporibus e lino fuit. Usu frequentissime balneis. Quia non nisi laneis vestibus utebantur, levi negotio sordes contrahebant, frequentissime balneis utebantur.

Senatores gerebant tunicam laticlaviam, hoc est, eam cui clavus purpureus latior erat insutus, equites angusti

claviam, cui angustus, Hinc latus clavus pro ipso ordine senatorio ponitur, angustus autem pro ordine equestri.

3. Vestis militaris dicebatur sagum, vel graeca voce chlamys, unde saga summere, dicitur pro: ad bellum se parare. Consulares togati esse solebant, cum in Sagis civitas esset. Imperatoris sagum dicebatur paludamentum, quod vel purpureum vel coccineum erat.

4. Lacerna, quae sago longior et laxior erat, sub interitum reipublicae utebantur.

5. Mulierum ingenuarum & honestarum vestis fuit stola, limbis aureis ornata. ~~Aliter~~ Stola erat tunica manicata. Ejus imam partem instita ambiebat, unde voces: stola et instita, quandoque castimoniam et gravitatem notant. Utebantur mulieres Romanae etiam mitra, quae tegumentum erat capitis, atque reticulo, quo comam prohibebant. Nubentes, caput flammeo tegebant.

De ratione Conviviorum.

Romani, antiquissimis temporibus ad mensam sedebant, postea et viri & mulieres accubuerunt. Mensa eorum erat rotunda et humilis, pauperiorum tripes, lautiorum vero citrea, aut acerna, & pede eburneo affabre facto sustentebatur. Mensae cum ipsis ferculis in triclinium inferebantur & convivis adponebantur. Circum mensam tres lecti erant dispositi, unde triclinium, locus ubi cenabatur dictus. Lecti insternebantur stragulis, & in quoque lecto tres plerumque erant convivae, si plures essent sordidum habebatur. Convivae vocati, aliquando quosdam invocatos secum adducebant, qui umbrae dicebantur, quia sicut umbra corpus, ita ipsi vocatos convivas sequebantur.

Ante coenam lavare solebant, luxuriosi eam post.

Coena antiquissimis temporibus simplicissima fuit, sed post auctas Romanorum opes in tres partes divisa erat. Prima fuit gustus, quo cibi appetitum moventes apponebantur. et praeterea etiam ova. Inde dicit Horatius, cantare ab ovo usque ad mala, hoc est, per totum convivii tempus. Hanc sequebatur ipsa coena, denique adponebantur mensae secundae, sive pomorum, in quibus erant bellaria.

Coenae magistrum (thaliarchum) sorte legebant, qui leges convivio ferret et modum bibendi strueret. Convivae sertis floreis erant redimiti, totum quoque triclinium floribus conspergebatur. Inter coenandum luxuriosi lascivas saltationes, pantomimos, vel gladiatores spectabant, frugaliores aliquid legi curabant, comoedos, vel poetas audiebant.

Olim, semel tantum die quotidie cibum capiebant, hora scilicet nona diei naturalis, nostra circiter tertia. Postea accesserunt jentaculum, prandium, merenda,

Potus eorum erat vinum, quod a consulibus, quibus natum erat denominabatur. Mensis secundis illatis libabant diis, quos mensae adesse credebant, vel etiam amicis honoratis, hoc est: paullum vini ex patera in mensam vel in terram profundebant, voto pro eorum prosperitate addito. Mensam ipsam sacram credebant veteres; unde etiam jurantes convivae, manu mensam, veluti aram, tangebant.

Antiquitates Romanae.

De ritu funerum.

Summo studio veteres funus curabant, quia credebant animas insepultorum ad sedes quietas non admitti, vel saltem centum annos justa Stygiam paludem oberrare unde si ipsis cadaveribus potiri non possent, tumulum tamen inanem seu κενοτάφιον ipsis statuebant, aut si cadaver inhumatum viderent, glebas saltem aliquas ei injiciebant, unde nullum genus mortis aeque abhorrebant ac naufragium.

Cum aliquis jamjam ~~moriturus~~ esset moriturus, prox: ingui praesentes Spiritum ejus ore excipiebant, ejus oculos claudebant, quos postea in rogo rursus aperiebant. Tum ter vel quater per intervalla mortuum inclamabant, quo facto Inclamatum esse dicebant, et hinc est, quod etiam conclamatum esse dicimus, cum res aliqua periit. Deponebatur inde cadaver humi, unde depositus pro mortuo dicit. Mox aqua calida cadaver abluebat et a pollinctore ungebatur, qui et familia libitinarii erat, ut etiam vespillones, praefica, praeficae, ustores, ustrodes. Tum cadaver (cujus ori quadrantem indebant, quem Charonti inferorum portitori, pro naulo porrigeret) coronatum in vestibulo aedium componebatur, & hinc componere, pro sepelire ponitur. Ante aedes defuncti statuebat cupressus quo funebris habebatur, quia semel excisa nunquam renascitur.

De ipsis exsequiis.

Octavo tandem die, populus per preconem certa formula ex. gr. tali { exsequias L. Titio quibus ire commodum jam tempus est, ollus effertur, ad exsequias convocabat. Post ultimam conclamationem pompa funebris procedere incipiebat, designatore eam ordinante, & tibicine praeeunte, qui naeniam, sive cantilenam funebrem defuncti laudes celebrantem canebat. Quia autem defunctus iis laudibus saepe erat indignus, hinc naeniae sive mortualia pro nugis ponuntur. Praeficae, mercede conductae, plangendi modum caeteris praeibant, & laudes quoque defuncti cantabant, quibus saepe sententias ex celebrioribus poetis petitas, & rei praesentis convenientes miscebant.

Servi ex testamento defuncti manumissi, funus pileati praecedebant.

De sepultura et combustione.

Antiquissimis reipublicae temporibus Romani utebantur sepultura i. e. humatione. Deinde cadavera cremabantur. Infantes infra septimum mensem mortui non cremabantur, sed sepeliebantur. Ad cadaver cremandum exstruebatur pyra in formam arae, vel turris ex lignis facillime ignem concipientibus circumpositis cupressis. Haec simul cum cadavere imposito liquoribus quibusdam pretiosis conspergebatur, et a proximis consanguineis averso vultu faces ei subjiciebantur, ac vestis pretiosa, ornamenta, arma defuncti &c in rogum conjiciebantur. Tum propinqui etiam (tus & aromata, immo) comas suas detonsas in rogum mittebant. Dum cadaver cremaretur, sanguis humanus ante rogum effundebatur, quo Manes defuncti placari credebant. Ille sanguis olim erat captivorum vel servorum, at postea gladiatorum, qui inde bustuarii sunt dicti, nam rogus cum plane jam consumtus esset, bustum dicebatur, locus vero, ubi cadaver cremabatur, dicebatur ustina.

Cadavere cremato favilla, olim vino, postea aqua exstinguebatur & ossa ac cineres a proximis in urnam legebantur, iisque odores & flores odoratos miscebant. Post haec praesentes, ut lustrarentur ter aqua pura a sacerdote conspergebantur & jam discessuri extremum salve & vale mortuo inclamabant, vel haec simili formula: aeternum vale, nos te ordine, quo natura jusserit cuncti sequemur. Denique praefica novissimo verbo ilicet omnes dimittebat. Urna inferebatur sepulcro, cui inscribebatur titulus & votum S. T. T. L. ut terra mortuo levis esset, vel ut ossa molliter cubarent.

Domum reversi amici cum cognatis funebri convivio excipiebantur, cum prius balneum ingressi fuissent, ut se a pollutione funeris purgarent. In illustri funere quandoque epulum populo datum fuit, aut visceratio, quae est crudae carnis distributio, quod epulum silicernium dicebatur. Nono die, postquam funus elatum esset celebrabantur sacra quaedam novemdialia dicta.

De Magistratibus extraordinariis.

1. De Dictatore.

Dictator, a dicendo dictus est, vel quod a consule diceretur, vel potius a dictando, quod multa dictaret, vel potius diceret. Alio nomine Magister populi dictus.

Causa creandi dictatorem praecipua fuit seditionis, aut belli gravioris metus. Hujusmodi dictator dicebatur, quoties extraordinario et brevi imperio opus esset.

Creabatur non ut reliqui magistratus, populi suffragiis, sed jubente Senatu, alter Consul, quem vellet, ex Senatoribus Consularibus dictatorem dicebat. Aliquando ipse populus jubebat.

Potestas dictatorum plane regia potestate major fuit. Pacis et belli, et uno verbo omnium rerum arbitrium penes eos erat.

Sed tanta potestas quibusdam terminis fuit circumscripta. 1. Semestris tantum erat, ne diuturnitate potentiae in tyrannidem verteretur. 2. Nihil pecuniae publicae impendere poterant, nisi Senatus aut populi jussu. 3. Non licebat iis cum imperio extra Italiam ire. 4. Equum ascendere dictatori, nisi ad bellum iturus, vetitum fuit, isaque ad populum ferre solebat, ut equum ascendere liceret. — L. Cornelius Sulla ipsam potestatem non deposuit, imo eam immaniter exercuit, occisis, ultra quadraginta civium millibus. Julius Caesar autem ad mortem suam usque eam retinuit.

Eo casso, lege Antonii, Consulis in perpetuum dictatur
e republica est sublata.
Dictator viginti quatuor lictoribus utebatur.

II. De Magistro equitum.

Munus Magistri Equitum erat dictatorem omnibus modis
juvare, eique obedientem esse. Sicuti dictator univers
populo sic isse proprie equitibus prefuit. Munus magistri
equitum erat dictatorem omnibus modis, juvare, eiq obedientem
esse.

De decemviris legibus scribendis consulari protestat
Initio Reipublicæ pauca admodum leges Romæ fuerunt, sed
regum arbitrio lites judicabantur. Hoc cum plebs diutius fe
re nec vellet, nec posset, Consul Terentius Arsa, legem promul
gavit, ut quinque viri scribendis legibus crearentur. Sed assi
duis inter patres et plebem contentionibus a. u. 299 ex
senatus consulto legati in Græciam missi, qui Athenienium
leges a Draconе & Solone latas describerent. his anno u.
302 revessis, decemviri consulari protestate ad leges conscribe
das et patriciis creati sunt, qui summa primo summa
equitate jus populo dixerunt. Tum etiam decem legum
tabulas tulerunt æquissimas. Sed cum etiam duas tabulas
reliquis adjici placuisset, in annum sequentem iterum decemviri
creati sunt, verum hi de libertate opprimenda conjurationem in
ierunt, et cum multa tyrannice gessissent, abdicare sunt coacti et in carcere
vel fuga perierunt. Leges tamen, quas tulerunt, ut erant æquissimæ,
sanctissimæ semper sunt habitæ. Et hæ sunt celebres illæ duodecim
tabulæ, juris publici privatique per orbem Romanum norma
ac fundamentum, easq ad tempora Ciceronis usq nobilior
juventus memoriæ mandabat.

Római Régiségek.

Antiquitates Romanæ.

1.

Katonai megjutalmaztatások.

A' csata után egybe-gyüjtötte a' Vezér a' sereget, s jutalmat osztott. A' legnagyobb jutalom

1. Corona civica, az kapta, a' ki egy római polgár életét megmentette. Rá volt írva: Ob Civem servatum, vagy Cives servatos. Tölgyfa levélből, e fronde querna azért quercus civilis. Ezt a' megmentetett polgár adta által a' Vezér parancsolatjából, Megmentőjének, kit mint Atyját tiszteltte. A' Császárok alatt, ők magok adták, imperatoria manu.

A' ki ezt megkapta, a' Köz Játékoknál azzal jelent m̃, s a' Szenatus mellett ült. Bémenetelekor az egész gyülekezet felkölt előtte. Augusztusnak azt rendelte a' Szenatus hogy azok két borostyán koszorúk közé, mellyeket háza ajtája elébe tétetett, egy corona Civilis tétessék. Azért van az ő pénzén: ob Cives servatos.

2. A' ki legelőszer hágott a' ~~[illegible]~~ Sánczra, vagy az ellenség táborába legelőszer rontott, Corona Vallaris ṽ castrensis volt jutalma. A' ki a' falra: Corona muralis a' hajókba Corona Navalis.

Ha az ellenségtől békerített hazai sereget valaki megszabadította, katona pajtásai adtak neki egy koronát, mellyet abból a' füből fontak, mellyen állva voltak. Graminea corona obsidionalis. Ez legtiszteltebb jutalom volt.

Némellyek arany koronát is kaptak, mint Manlius Torquatus, (Eutrop)

Voltak kisebb jutalmak: praemia minora. Hasta pura, csak egy láncsa mellyen vas nem volt, vexillum záplós, Phaleræ, lóperszám, aureæ torques, arany láncok, mellyet nyakokban viseltek.

Ezeket a' Vezér az egész Sereg jelenlétéb osztotta-ki ~~ökét~~ azokat megdicserte kik rája érdemesek voltak, 's maga mellé állitotta. Az ellenségtől elvett prédát, spolia exuviæ, ajtaikra vagy házokba voltak felfüggesztve.

Némellykor dupla portzió gabonát is, vagy fizetést, (duplex stipendium) kaptak a' katonák.

A' Triumphus.

Ez volt a' legnagyobb vitézi tisztelet. melly abból állott, hogy a' győzödelmes vezér pompásan ment bé a' Capitoliumba. Romulus kezdette. Az első a' ki triumphusba ment bé, Tarquinius Priscus volt.

A' Szenatus ezt annak a' Vezérnek engedte-meg, a' ki egy csatában 5000 ellenséget ölt-meg, 's a' győzödelem által a' Római birodalmat megnagyobbitotta. Az nem kaphatott triumphalis bémenetelt, a' kit elébb megvertek, 's győzödelmével csak azt tette jóvá.

Mint a' Vezérnek ű volt szabad a' Városba bémenni, a' triumphalis nap előtt feloldozta ez alól a' Szenatus. Az utszák, mellyeken a' triumphus tartatott, virágokkal voltak meghintve, 's az oltárokon tömjén füstölgött.

Legelől Muzsikusok és Énekesek mentek, kik győzödelmi énekeket énekeltek. Utánnak az ökröket vitték, mellyek az áldozatra voltak rendelve, mellyeknek szarvaik szántlikákkal 's koszorúkkal voltak körül véve.

Azután azok a' ragadmányok, mint Statuák, Képek, fegyverek, arany ezüst portékák vitettek, mellyeket az ellenségtől elvettek. Arany ezüst koronák, mellyeket az adozó Népek küldöttek. Hasonlóképen a' meg győzött Nemzetek nevei fatáblán, városok leirásai mellyeket elvettek. Ekkor jöttek az ~~el~~ fogott Generalisok láncban, gyermekeikkel, együtt. Ezután a' Liktorok, Énekesekkel tánczosokkal, kik Szatyroknak voltak öltözve. Közöttök egy Pantomimicus volt, a' ki a' meggyőzötteket ~~ö~~ orczája elrángatásával kicsufolta.

Itt jött a' Vezér Dux, toga picta & tunica palmata, bársony aranynyal kivarrott köntösben. fején borostyán koszorú volt, jobb kezében borostyán ág, balban egy elefánt csontból lévő sceptrumot, királyi pálczát, mellyen sas volt. Aranyos ~~fék~~ szekérben állott, mellyet négy fejér ló, vagy elefánt huzott. Atyjafijai, sok más rómaiak mind fejérbe öltözve követtek. De hogy ez által fel ne fuval. Kodjék (ne sibi placeret) egy Sklav állott hátamegett, egy arany láncczal, ki mindég ezt mondotta a' fülébe, Gondold-meg, hogy ember vagy. A' Vezér után a' Konzulok, 's Szenatorok mentek.

Utoljára a' győzödelmes Sereg jött, ló-háton és gyalog. Mind borostyán koszorúsak voltak, 's énekelték a' Vitéz dicsé retét, 's ezt kiáltottak: Io triumphe!

A' Kapitólium felé közelítvén, a' Vezér azt parancsolta
ha a' fogoly Királyok és Tisztek Ölettessenek meg. 's a'
Kapitóliumra érkezvén, megállott míg a' hírt meg-
vitték-neki, hogy Kegyetlen parancsolatja véghez ment.
Azután Jupiterhez imádkozott, az állatokat áldoztatta, 's
nagy Vendégséget adott, mellyre a' Konzulokat is invi-
táltatta, de azután kérette őket, hogy ne jöjjenek, ne
hogy valaki nagyobb lenne ott jelen nálánál. A' Ven-
dégség után fáklyák világánál, muzsikával házához
kisértetett.
Ez a' triumphalis innep egy nagy, 's három négy
nap is tartott. Sulláé két nap, ~~Pompejusé~~ Cæsaré
négy nap.
Ha tengeri csatát nyert a' Vezér, triumphus Nava-
lisnak hívták. Ha kevés bajjal jutott a' győzöde-
lemhez, kisebb volt a' tisztelet, mellyet Ovationak
hívtak. A' Vezér ekkor gyalog ment, 's lóháton,
's Myrtus ü borostyán koszorúja volt, 's ökör helyett
juhot áldoztak, honnét az Ovatio leve
Augusztus után a' triumphust csak Császárok nyer-
ték. A' Vezérek csak a' triumphusnak jeleit. Még
is Belisarius, Justinianus Vezére Konstantzinápoly-
ban tartott triumphust. A' legutolsó triumphus Dio-
cletianus és Maximinianustól tartatott.
Triumphus jő, ~~thriambos~~ thriambos görög nevétől
Bacchusnak, mivel a' mint mondják, ő volt ennek
feltalálója.
Kapitóliumnak neveztetett egy hegy Rómában. Ennek
legmagasabb tetején állott, hol a' Romaiaknak leg

nagyobb templomok állott. Neve jő. Caput oli, tól
mivel a' fundamentum ásásakor egy Olus vagy Tolusnak
lejét ott kapták. Tarquinius Superbus építette. Három
nor égett-el 's felépítették. Három templomtól állott,
egyik Jupiteré, másik Junoé, harmadik Minervaé
volt. Ennek a' porticusában tartattak a' triumphalis
vendégségek. 100 lépesőn kellett fellépni.

A' Rómaiak Esztendeje.

Romulus (élt a' Krisztus előtt 750 esztendővel) 10 hó-
napokra osztotta az időt. Első
Martzius, Marsról, ki talán Atyja volt
Aprilis, 's Venusnak görög nevétől, aphrodite
vagy mivel a' fák, akkor nyilnak (se aperiunt.
Majus, Majárol Merkurius Anyjárol.
Junius, Junótól, 's az ifjak Juniorum tiszte-
letére.
A' többiek rendben neveztetnek: Quintilis, Sextilis
September, Oct. Nov. Dec.
Quintilis azután neveztetett Julius Cæsárról Julius-
nak, Sextilis Augustusról Augustusnak.
Numa két hónapot teve hozzá. Januarius, Ja-
nus Istenről, és februarius, (mivel ebben a' hónap-
ban a' Nép minden büneitől bocsátó áldozat, melly
februaliának neveztetett, megtisztíttatott, februabatz
id est purgabatur.
Numa alatt holdesztendők voltak 354 napból.
De még egyet hozzá teve, mert a' páros szám akkor
szerencsétlennek tartatott. Ez rendetlen elosztás lévén

Julius Cæsar a' Város felépítése után 707 esztendővel ezen mostani Nap esztendőt kezdette, annyi napot adván minden hónapnak mint most vagyon. Ezt ő Sosigenes Alexandriai Astronomussal vitette véghez. Falvius Iró pg ennek dolgozásából új Kalendariomot kezdett, s a' Napokat Calendák, Nonák, Idusok szerint számlálta. Azért neveztetik az a' Kalendárion Julianum Kalendariumnak.

Ezt a' felosztást Cæsar az Aegyptomiaktól vette. Cæsar ezt Pontifex Maximus korábz tette. Az Egyptomiaknak 12 hónapjuk volt, mindegyikben harmin[illegible]r, s ezek végén 5 napot tettek az esztendőhez, a' sokó esztendőben pg hatot. Cæsar ezen napokat a' hónapokhoz ragasztotta. Az Egyptomiak Szeptemberbe kezdették esztendejiket.

A' régi Rómaiak ü osztották az esztendőt hetekre, mint mi, a' Zsidók szokása szerint. Hanem a' Nép minden 9 czed nap béjött a' városba, s vásár volt. Azért Nundinæ, quasi Novendinæ. Ezek a' Nundinák az innepekhez tartoztak, s akkor ü dolgoztak.

A' Hetek a' Császárok alatt kezdőltek, s az Egyiptomiak szokására, hebdomades, ü Septimanæ. A' hét napjai a' Planetákról neveztettek.

A' Kalend. változása.

Cæsar esztendeje 365 napból 6 órából állott, s a' sokó 366ból. De minthogy egy esztendőbz 365 nap 5 óra 48 Minutum 43 Szecundum van, e' szerint 11 Minutummal 17 Szecundummal több jött egy esztendőre. 100 esztendő alatt ez más 18 órát 44 Minutumot 10 Szecund. tett. A' 16dik Századbz más 10 napi Külömbséget csinált. Annyival elébb kezdődött a' tavasz a' termésetben, mint sem a' Kalendáriomban.

Azért az akkori Római Pápa XIIIdik Gergely 1583 bz tudós férjfiak által nevezetesen Cardinalis Montalto által megtöbbíttatta. Róla neveztetett Gregorianum Calendariumnak a' régi stilus és új stilus szerint való Kalendariom. Hogy elkezdhessék az újat, tavaszal és őszszel 10 napot kihagytak, s Martzius 11dike és Október 11dike helyett mingyárt 21 et írtak. A' Protestansok azombz ezt nem akarták felvenni, mig később Leibnicz és Weigel Mathematicus rajta ujra nem igazitottak rajta.

A' Magistratus.

1.

Konzulok.

A' Királyok elhajtása után két Konzulokat választottak a' Rómaiak Consulok, a consulendo reipublicæ. Elébb neveztettek: Prætores, Imperatores, Judices. Kettő volt minden esztendőbz s egy hatalmuak, ~~[illegible]~~

A' Koronát kivéve, minden Királyi ékességek megvolt, mint, a toga prætexta (bársonnyal béfoglalt köntös) a' Kuruli szék, az elefánt csont sceptrum, 12 Liktorok a' fascesessek és fejszékkel.

Sella Curulis volt ollyan szék mellynek háta nem volt, lábai görbék, s mint egy X volt egybeszegezve. Ezt egybe lehetett tenni, s a' Consulok magokkal hordozták szekereken, mellyről épen curulisnek hívatott. Mert a' Konsuloknak két kerekü szekerek volt az, mellyet currusnak, curriculának hívtak. A' sella, elefánt csonttal volt kirakva. Egyik hónapba egyik, másikba a' más Konzul előtt mentek a' Liktorok. Legelőszer az előtt, a' mellyiknek legtöbb gyermekei vagy legtöbb vokja, volt.

Julius Cæsar a' Város felépítése után 707 esztendővel ezen mostani Nap esztendőt kezdette, annyi napot adván minden hónapnak mint most vagyon. Ezt ő Sosigenes Alexandriai Astronomussal vitette véghez. Falvius Iró pig ennek dolgozásából új Kalendariomot kezdett, s a' Napokat Calendák, Nonák, Idusok szerint számlálta. Azért neveztetik az a' Kalendárium Julianum Kalendariumnak.

Ezt a' felosztást Cæsar az Aegyptomiaktól vette. Cæsar ezt Pontifex Maximus korábz tette. Az Egyptomiaknak 12 hónapjok volt, mindegyikben harmin[illegible]r, s ezek végén 5 napot tettek az esztendőhez, a' sokó esztendőben pig hatot. Cæsar ezen napokat a' hónapokhoz ragasztotta. Az Egyptomiak Szeptemberbe kezdették esztendejiket.

A' régi Rómaiak ü osztották az esztendőt hetekre, mint mi, a' Zsidók sokása szerint. Hanem a' Nép minden 9 czed nap béjött a' városba, s vásár volt. Azért Nundinæ, quasi Novendinæ. Ezek a' Nundinák az innepekhez tartoztak, s akkor ü dolgoztak.

A' Hetek a' Császárok alatt kezdőltek, s az Egyiptomiak sokására, hebdomades, ü Septimanæ. A' hét napjai a' Planetákról neveztettek.

A' Kalend. változása.

Cæsar esztendeje 365 napból 6 órából állott, s a' sokó 366ból. De minthogy egy esztendőbz 365 nap 5 óra 48 Minutum 43 Szecundum van, e' szerint 11 Minutummal 17 Szecundummal tobb jött egy esztendőre. 100 esztendő alatt ez más 18 órát 44 Minutumot 10 Szecund. tett. A' 16dik Századbz más 10 napi Külömbséget csinált. Annyival elébb kezdődött a' tavasz a' termésetben, mint sem a' Kalendáriomban.

Azért az akkori Római Pápa XIIIdik Gergely 1583 bz tudós férjfiak által nevezetesen Cardinalis Montalto által megjobbíttatta. Róla neveztetett Gregorianum Calendariumnak s a' régi stilus és új stilus szerint való Kalendariom. Hogy elkezdhessék az újat, tavaszal és őszszel 10 napot kihagytak, s Martzius 11dike és Október 11dike helyett mingyárt 21 et írtak. A' Protestansok azombz ezt nem akarták felvenni, mig később Leibnicz és Weigel Mathematicus rajta ujra nem igazitottak rajta.

A' Magistratus.

1.

Konzulok.

A' Királyok elhajtása után két Konzulokat választottak a' Rómaiak Consulok, a consulendo reipublicæ. Elébb neveztettek: Prætores, Imperatores, Judices. Kettő volt minden esztendőbz s egy hatalmuak, ~~[illegible]~~

A' Koronát kivéve, minden Királyi ékességek megvolt, mint, a toga prætexta (bársonnyal béfoglalt köntös) a' Kuruli szék, az elefánt csont sceptrum, 12 Liktorok a' fascesessek és fejszékkel.

Sella Curulis volt ollyan szék mellynek háta nem volt, lábai görbék, s mint egy X volt egybeszegezve. Ezt egybe lehetett tenni, s a' Consulok magokkal hordozták szekereken, mellyről épen curulisnek hívatott. Mert a' Konsuloknak két kerekü szekerek volt az, mellyet currusnak, curriculának hívtak. A' sella, elefánt csonttal volt kirakva. Egyik hónapba egyik, másikba a' más Konzul előtt mentek a' Liktorok. Legelőszer az előtt, a' mellyiknek legtöbb gyermekei vagy legtöbb vokja, volt.

A' fejsze jele volt annak hogy a' Consul halálra itélhet.
A' vessők, fasces, a' vesszőzés vagy egyéb büntetésnek
A' Consulatus legnagyobb hivatal volt nálak, Cicero
rint honorum populi finis. Minden más magistratusok
ő alattak voltak, a' Tribunus plebist kivévén. Egybegyüj
tötték a' Népet, a' tanácskozásra, 's a' törvények mellyek
tettek, az ő nevekről nevezettek. Ők adtak audientziá
az idegen Követeknek. Az esztendő rólok nevezetett
mint M. Tullio Cicerone et L. Antonio Consulibz a' 69
dik esztendő volt. Numerare multos Consules, sc. annos
Ha a' Consul jött, minden kitért az utból, lepállott
a' lóról, levette fő fedezőjét, felállott előtte. ~~Consul Ac~~
~~lius~~ Hadban a' Consulok voltak Vezérek. Minden lárma va
zendüléskor ezt kiáltotta a' Consul a' Néphez: Qui rem
publicam salvam esse ~~volt~~ velit, me sequatur.

A' Császárok alatt kisebb hatalmok volt.
félesztendővel elébb pokták volt őket választani, hogy ad
megtanulják a' Konzuli hivatalt, 's kitudódhassék, ha v
lamellyik nem pénz által lett é Konzullá. Ha ez meg
történt, soha többé semmi hivatalra nem alkalmaztattak
pénzbeli büntetések volt, mint ez Autroniussal és Szul
val megtörtént. Cicero pg azt a' törvényt tette hogy
az illyen azonkívül tíz esztendeig pámkivetésben legyen
Mikor a' Konzul esztendeje kezdődött, a' Nép Szenat
hozzája ment, 's köszöntötték. A' Kapitóliumba felmen
tek, ott mindegyik egy ökröt áldozott Tupiternek. Öt
nap mulva megkellett nekik esküdni, hogy a' törvényeke
napi kulom
a' termesetben, mint em

egtartják. Konzulságok létetelekkor ismét egybegyült a'
Nép, ennek pámot adtak hivataljokról 's megesküdtek
hogy a' törvény ellen semmit se tettek. Szabad volt
a' Tribunusoknak, hogy ~~eskörvéjek~~ beszédjekben hátráltas
sák, 's csak esküdni hagyják őket. Ciceróval bánt
egy Metellus, Tribunus. Cicero fennhangon kiáltotta,
ekkor, hogy a' Republicát megszabadította. Felkiáltott
re az egész Nép örvendve, 's azt mondá, hogy az a' mire
esküdött igaz volna.
A' Konzulok Patriciusokból választódtak eleinte azután
Plebejusokból is.
43 esztendőznek kellett lenni, a' ki Consulságot kapott.
Az vala: Ætas Consularis. Elébl Quæstornak, Ædilis
nek, Prætornak, kellett lenni. Tíz esztendő mulva lehe
tett valaki másodszor.

II.

A' Prætorok.

Prætor, qui præit jure et exercitu. A' Konzuloknak
háborúban kelletvén lenni, az igazság kipolgáltatása
otthon szenvedett, azért voltak azután a' Prætorok.
A' Patriciusok közül 's plebejusok közül is válasz
tattak. Az idegenek pámára is volt egy, ez volt
Prætor peregrinus, a' másik Prætor Urbanus. Ő
vala tehát Mintegy Vice Conzul. Prætorrá lételekor
kiadta törvényes módját, mellyet Edictumnak hívott.
Eleinte csak két Prætor volt, azután hat, négy t. i. a'
Provinciákba ment. Voltak azután többen is, tíz, tizenhat.

III.

Censorok.

A' Város felépíttetésének 310 dik est. Két Magistratualis Személy

választatott, kik a' Nép számára, ~~innend~~ minden polgárnak jövedelme megvizsgálására ügyeltek, innen censores, mivel censui agendo, voltak. Eleinte öt esztendeig volt a' Censori hivatal. Minden tisztelet jeleivel birtak a' Konzulokéznak, a' Liktorokat kivévén. A' legjelesebbek Patriciusokból választattak, eleinte csak ~~Patriciusokból~~ azután Plebejiekből.

(Patricius. A' Római Nép eleinte két klassisra (ordines) volt osztva. Patriciusok és Plebejusok. Azután az Equites. A' Római Senatorok (Patresekнek ~~kikis Romulus~~ alapított vezettek, idejekre, hazai polgálatjokra nézve. Maradékait Patriciusoknak nevezettek, Patricii, qui patrem cient, possent. (Cieo, civi, citum, ciere ≠ mozdítom, hívom, szólítom)

Plebejus, a' plebestől. Plebs rustica és Plebs urbana volt. ~~Equites~~ Ez a' plebs Populusnak is nevezteteti. Populus alatt az egész Nép is értetik, mint. S. P. Q. R.

Equites. Eleinte csak azok nevezettek így, a' kik lóhátra jelentül a' Censoroktól mind a' Patriciusok mind a' Plebejusok közül ezen rangba tétettek. 18 esztendősnek kellett lenni a' kit választottak, s gazdagnak.

Az Eques, Lovag becsületjelei voltak: 1. Egy ló, mellyet a' Senatus ajándékozott, 2. Egy arany gyürü, innen Annulo aureo donari, i. e. inter equites legi. Cic. Cornelium, ubi memoranz equitum annula ~~es~~ in pugna ad Cannas. 3. Angustus clavus, az az felső köntösön egy bársony csík. 4. Különös helyen ülték a' Színtéren, hol 14 sorban ültek, innen sedere in quatuordecim. Az özvegy Asszonyok semmi egyéb adót a' fizetésen, ők tartották az első Equeseket, t. i. mellyek eleinte felállíttattak

A' Censori hivatal nagy tiszteletben volt. Azért mondja Cicero omnium honorum apex. Titulusa nagyobb volt a' Konzulénál, s' nagy elsőség volt Censori familiából születettnek lenni.

Ők vigyáztak a' polgárok erkölcseire is, s' azokat fel jegyezték. Innen Cicero: Magistra pudoris et modestiae. Et' Censust a' Campus Martiusn tartották, hol kuruli székjeken ültek, a' Nép előtt egyenként ment, hogy familiájokat, ~~jus~~ tehetségeiket megmondják. A' rosz nak találtatott Senatort a' Senatusból kitapíttották, a' nemtelen maga viseletü Equestől gyürüjét elvették, a' polgárt alább való klassisba tették, (tribu movebant)

A' Censorok dolgok volt, az utsáról ~~kikövezett~~ kövek való kiradzására, hidak, Aquae ductus-okra ügyelni. Ők gondoskodtak a' Kapitóliumban lévő tudat étetéjéről, mellyeket azért tartottak ott, hogy láimájokkal jelt adtak a' Romaiaknak, midőn az ellenség egyper éjjeljada rájok ütött. Ugy mint Kőrmőczön ezen orból a' Pávákat tartották.

A' törvényes büntetésbe azonban nekik pavok nem volt, hanem privat dolgokba, mint ha eg. Eques a' lovára nem ügyelt, ha valamellyik sokáig hőtelen vagy özvegy maradott (a' büntetés nevezetett Aes uxorium) vagy szükség nélkül adósságot csinált, fő a. képen ha valaki magát a' hadban nem viselte vitézül, nagyon megbüntették az Esküvés megszegésért. Az illy Sententia. Animadversio Censoriana nevezetett. — Azonkivül, életében a' maradott állandóság ban mert a' mit egyik Censor tett, a' másik ~~jó~~ visszavehette.

Képes a' volt szabad lenne Censornak. Sta másod

szor is választották, ű vehette-fel. Az illyen nevezte-
tett Censorinusnak.

Mikor hivataljokhoz legelőszer fogtak, megeskűdtettek,
hogy semmit irigységből, vagy atyafiságból nem tesznek.
A' Császárok alatt megszűntek.

Tribunus plebis. Nép Szószóllója.

A' Tribunusok a' plebejusoknak jussaikat tartották fenn
a' Patriciusok ellen. Minthogy a' Római nép tribusok-
ra volt felosztva (tribus, népből osztott rend) innen nevez-
tettek igy. Ha valamit azt gondoltak, hogy a' Patriciusok
ellenek mondottak, ellene szóllottak annak és ezt mond-
ták: Veto. Ha valaki a' Tribunust szóval ű cseleke-
dettel megbántotta, ~~átkozottnak~~ átok alá jött, s jószá-
gait elvettek. Ennél fogva ők kelletinél nagyobb sa-
badságot engedtek-meg magoknak, a' triumphans Ve-
zért triumphusi szekeréről levonták, a' Consulokat tom-
lőczbe tétettek. Hatalmok a' városban, és a' város-
hoz egy mértföldnyire volt. Nem volt szabad nekik
éjtszaka kinnu maradni. Ajtajik mindenkor tárva vol-
tak, hogy akármelly segítséget kereső hozzájok bátran
bémehessen. A' Tribunus előtt ű Lictor, hanem Viator-ment

Az Aedilisek.

Neveket onnan kapták, hogy az épületekre ügyeltek,
(a cura aedium) s két félék voltak plebejusok és
Kurulisok. A' Kurulisok patriciusokból állottak.
A' plebejusok csak padokon ültek.
Az Aedilisek ügyeltek a' templomokra, theatrumokra,
feredőkre, Aquaeductusokra, Porticusokra, utakra, ih a' p-
vat épületekre, hogy azok mindenkor csinosan tartassanak.

A' piaczi árrakra, borházakra, az uzsoráskodókra,
a' halotti pompa regulázására.
Ezeknek se Liktorok, se Viatorok ű volt, hanem csak
Sklávjok.
A' Kurulis Aedilisok megvizsgálták a' theatralis dara-
bokat, ha azokat játszani szabad volt é vagy nem,
megbüntették a' Szinjátszókat, a' mint érdemlették. —
Megkellett eskűdniek, hogy csak annak adják az első-
séget, a' ki rolljat legjobban játszotta.

Quaestorok.

Neveket kapták, a' quaerendo, mivel a' Statusnak jöve-
delmét bévették. Voltak Quaestores urbani, kik a' Vá-
rosban laktak, Provinciales, kik a' Provinciában, vagy
militares, kik a' háborúbs voltak.
A' Status jövedelméről, s kiadásaikról számot
kellett adniok. A' büntetést ők vettek bé, melly ar-
gentum multatitium-nak neveztetett.
Nálak állott a' hadi zászló, melly ű olly volt mint
nálunk, hanem az vagy aranyból vagy ezüstből állott,
s kiadták a' Konzulnak, mikor háborúba ment.
A' hadból vissza jött Vezéreknek, legelőszer a' Quaestor-
hoz kellett menni, előtte megeskűdni, hogy a' Szena-
tusnak igazán adták-fel a' csata kimenetelét, hogy
t. i. hány ellenség s hány római polgár esett-el.
Hogy mellyik Quaestor mellyik provinciába menjen
sorsot vetettek. A' Quaestorság volt az első lépeső a' hivatalokra.
A' hely a' hol a' Quaestor volt a' háborúbs hogy
a' Katonákat fizesse, eleséget szerezzen: Quaestoriumnak
neveztetett. — Se Liktorok, se Viatorok nem volt.
A' Császárok alatt ez is megváltozott.

L. D. De[illegible]

Mathematikai Földleirás.

Készítette
tanítványa számára
Döbrentei Gábor.

Kolozsváratt Jan.
1813.

---

§. 1.

A' föld, mint a' Világ Systhemájához tartozó egyik Világi test. ∴

Számlálhatatlan égi testek, mint meg annyi világok forognak az egész Nagy Minden: nek üregében. Ezek közül némellyek min denkor egy helytt vagynak, azért Álló Csillagoknak, (stellæ fixæ) neveztetnek; mások bujdosnak, s ezért bujdosó csillagoknak, (planetæ) hivattatnak.

Planeta, görögből jő: πλανη, η, ide s tova való bujdosás. πλανητος, η, ον, ollyan valaki, a' ki tévelygésnek alá van vetve.

A' bujdosó csillagok körül pedig, ismét más csillagok forognak; ezek drabantok, kisérők.

A' mi földünk bujdosó csillag. — Sok idők mulának-el, mig bizonyosan meggyőzödtek

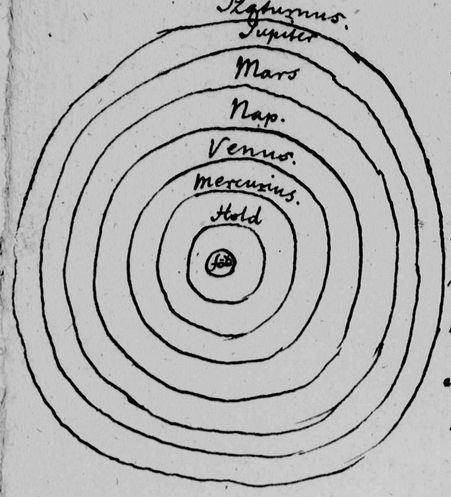

+ 139 esztendővel

abban a' tudósok, hogy a' föld, melly helyett vagyon a' többi világi testek között.

Ptolomeus, azt hitte, tanította, hogy a' föld, éppen közepében áll az egész világi minden testeknek, s még pedig meg nem mozdúl helyéből: Körülötte a' hold azután Merkurius, Venus, a' Nap, Mars, Jupiter, Szaturnus forognának, s még az álló csillagok, szoros circulusban.

1. Ptolomæus Claudius Pelusiumból való volt. A' IIdik Században élt + Alexandriában, Adrianus és Antoninus alatt. A' Görögök divinusnak, sapiensnek nevezték. Ezt: Δαιμονιος Claudii Ptolomæi magnæ constructionis, id est perfectæ cœlestium motuum pertractationis libr. XIII. Basileæ 1538. fol. írta

Anbahnung u. Anfangsgründe der Astronomie u. der Bewegung der Himmelskörper. von Bode 1795.

2. A' legelső Csillagvizsgálónak Thales, Miletusból való, Tarquinius Superbus idejében, a' Tyrustól tartatik. Az Egyptomiaktól tanúlt. A' Krisztus előtt 609 esztendővel az Nap fogyatkozásait előre megtudta mondani. De ismereteinek még is nagyon kevesellnek, s a' mindennapi tapasztalásra fundáltattaknak kellett lenni. Élt a' Világ 3360 esztendeig.

Thales után Pythagoras lett ebben nevezetessé. Ezt Pythagoreusokat nézik Kopernicus Systemája előfutárjainak, mert ezek ámbár bizonytalan melly értelemben azt hitték, hogy a' világ közepében tűz vagyon. Pythagoras tanítványa tője, Philolaus, tanította, hogy a' földnek forgásait tanította, Plato idejében 398 esztendővel a' Krisztus előtt. Még ez előtt Aristarchus (250 esztendővel K. e.) a' Napot mint megmozdúlhatatlant adta-elé.

Tycho de Brahe, megakarta jobbítani Ptolomeus tévelygését, azt tanítván, hogy a' föld a' világi testeknek közepette nem megmozdulva áll, s körülötte a' hold, s nap forog. A' Nap körül pedig, mint egy központ körül, Merkurius, Venus, Mars Jupiter és Szaturnus. Az álló csillagoknak pedig nem a' Napot, hanem a' földet tette középpontjául. De, még ő sem találta jól a' nagy elrendelést.

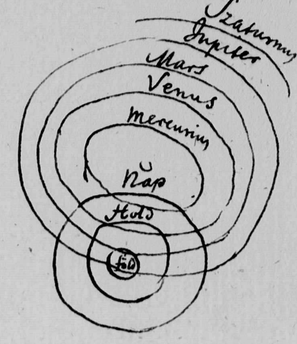

Brahe Danus volt. Szül. 1546 Knunstorpban, + 1601. Jó Nemes familiából. Apja Dánus Tanácsos. Távan 14 eszt. kor. hogy a' nap pontban akkor setétedik-meg, a' mikorra ki volt jelelve, az Astronomiát isteni tudománynak nézte. Lipsziába küldötték Törvényt tanulni, de Astronomia kellett neki. Ütten duellált, s órrát levágták. Csontyágát egy darab ezüsttel úgy kipótolta, hogy azt senki észre nem vette. 1569. utazott Német, Olasz Országi. A' Király

paranesolatjára a' Plattérák' theoriájokat tanulta. Falujában egy paraszt leányt vévén-el feleségül, familiája üldözte. El akarta hagyni hazáját, de IIdik fridrik kegyelmei megtartóztatták. Ween szigetét, tineki adta, 1000000 tallért, mellyen Urániavárát építtette. Itt astronomizált. Itt látogatta m. VI Jakab Skótziai, IV Keresztely Dán Király. IIdik fridrik halála után, ellenségei elnyomták, mindenétől megfosztották. 's Koppenhágában még azt sem engedték meg neki; hogy a' csillagokat vizsgálhassa a' toronyban, Holsteinba ment Ranzan Urhoz 1597. IIdik Rudolf Csápár, Tanácsosi és Mathematicusi ranggal hívta magához. 's eljött Prágába, hol Keplerrel együtt dolgoztak. Rosenberg asztülvén, szemérmes volt felkelni hogy vizelljék, 's hólyaga elpattant.

Az ujabbak között Cusanus Miklós volt az első a' ki, azt állitotta h. a' föld a' Nap körül forog. Trieri faluból való Cusából, szül. 1401. + 1464. Kopernicus egészen megbizonyitotta ezt az igazságot.

Kopernicus Miklós szerint a' Nap nincsen ugyan a' Világni ~~tartok~~ közepébe, de még is az van óda legközelebb, 's megfordúl a' maga tengelye körül minden 27–28 nap alatt, egyszer, 's e' szerint a' tíz más plánétákkal együtt ellipticus circulusban forog a' Világ Systemája Közepe körül.

A' ~~Nap~~ körül forognak a' más tíz plánéták, mellyek közül a' hozíája közelebb lévők hamarabb elvégzik körül futásokat, mint a' távolabb esők, 's a' mig ezek igy a' Nap körül forognak, úgy a' magok tengelye körül is mindenkor ~~meg~~ bizonyos idejek alatt megfordulnak. Akármelly plánétának a' Napkörül való egyszeri megfordulása revolutziónak, a' maga tengelye körül való megfordulása pedig rotatziójának mondattatik. A' Naphoz legközelebb Mercurius vagyon, azután Venus, a' föld, (mellykörül ejmét a' hold fordúl) Mars, Vesta, Juno, Pallas, Ceres, Jupiter, + Szaturnus Uranus. Az álló csillagok pig az égen nem mozdúlnak, kivévén hogy kétség kívül, a' magok tengelyek körül fordúlnak. Kopernikusnak ezen állitását, némelly vetélkedések után, helyben hagyták, 's igaznak találták.

Kopernicus Miklós Thorenben szül. 1473. A' Philosophiát és Medicinát elvégezvén Mathesisre 's Astronomiára adta magát. Az utolsó mellé vonta lelke. Bonóniában sokáig ~~járt~~ Rómában Math. tanított. Hazájába ~~Hakott~~

+ melly körül négy hold, (drabant) vagyon.

Merk. ☿, Venus ♀
föld ⚥, Mars ♂, ~~Vesta~~
Vesta ⚶, Juno ⚵
Pallas ⚴ Ceres ⚳, Jup. ♃
Saturn. ♄, Uran. ♅.

Ceres, felfedezte Piazzi Szicil Jan. 1. 1801.
Pallas, — Olbers Marz 28. 1802.
Juno, Harding Sept. 1. 1804.
Vesta, Olbers Marz 29. 1807

térvén, ~~egy~~ gazdag Kánonokságot kapott, mellynek jövedelméből bőven élhetve, Kénye szerint folytathatta tudományát. Systhemáját, csak akkor tette közönségessé, mikor már sok tapasztalásai után, mellyeket tett, megbizonyosodott, 's akkor is csak mint vélekedést nyujtott a' tudós világ elejébe. Megholt 70 eszt. Korában. Systhemáját Ptolomaeusból Aristarchusból, Card. Cusabonusból vett. + 1543.

Möstlin, Astronomus, 's az ő halhatatlan nevü tanítványa, Kepler, hamar helybenhagyák Kopernicus Systemáját. 's Ptolomaeusá és Tycho de Brahéé hamisaknak találtattak. De sok perek valának, mig ez közönségesen jónak lenni ismertetett. Czitáltak ellene a' Bibliából, —

Galileit minthogy azt tanította a' Inquisitziónak bépanaszolták. A' R. Pa egy Biztosságot rendelt-ki, hogy Galilei azt ne merje állítani, hogy a' föld a' Nap körül fordúl. Galilei hallgatott egy darabig. De, utóljára, bosszonkonda a' babona vak

*) Olasz Országnak nagy fija Galilei új világot Herjesztett rája.

gyermekein, 's a' Systemának igazságától feltüzeltetve, tanított, 's úgy a' mint Kopernicus.

Ezen bátorságát, új véteknek vették, 's az Inquisitzió czitálta, 's 1623 ban ezen visszavételre kénszerítette. Hogy a' Nap a' planéták Systemájának közepette ~~vesszen~~, 's nem mozdúlna, az sületlen, bolond sőt eretneki bizonyitás lenne. Éppen ugy balgatagság azt vítatni, hogy a' föld nincs a' világ közepébe, Eskü-vésének formája ez vala: Én Galilei, 70 eszt. személyesen itéletszék elébe idéz tetvén, térdelve eskűszöm vissza azon tévelygéseket — — A' szegény böles öreg elvégzi eskűvését, felkél, megijed ~~eskü~~ ki csikart eskűvése hazugságán, béhunyja szemeit, 's lábával a' földet verve, ezt kiáltja. S még is mozog. — Galiléi, a' Nagy ember, a' balgatagoktól ezért még 3 esztendei rabságra itéltetett. Melly szégyen Olasz Országnak.

Galilei 1564 bz. született, 1642 bz. halamd, vakon.

A' föld formája.

A' földnek formáját sokféleképen képzelték az

régi tudósok. Hogy gömbölyü, az bizonyo
Ezt nyilvánosítja

a) A' hold fogyatkozásai. A' holdra, i
illyenkor a' föld kerek árnyékot vet. Ker
árnyéka pg csak a' kerek testnek vagyon.
A' magas hegyek, a' földnek nagyságáho
képest kicsinyek, s nem szolgálhatnak elle
vetésül.

b) Az utazó ha éjszakról délnek megye
mind inkább látja maga előtt a' déli
csillagokat; az éjszakiak pg eltünnek előle
Ellenkezőképen van a' dolog, ha az emb
délről éjszaknak megyen.

c) A' Napkelet felé lakók, mindenkor
elébb látják-meg a' Napot, mint az
Est felé lakók, s megfordítva, a' Napny
gotiaknál kéjőbbre nyugszik-el a' Nap
Mert, ha az ember a' ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ a' lineán ~~[illegible]~~ 15 gradussal túl m
gyen, egy órával elébb látja m a' Na
pot, mint ott látta volnas a' honnan
kiindult.

d.) A' kik tengeren párazon utaznak, a' to
nyok, hegyek csúcsát ~~[illegible]~~ már látják, m
kor azoknak lábok még alatt vagyon

A' földnek ezen gömbölyüsége által
lehet a' fogyatkozásokat s egyéb égi jel
néseket előre megmondani.

e) A' földet már többszer is kö:
rül hajózták.

A' legeslegelső Világmegkerülő Magel:
haens ferdinand, vagy is inkább társa
Cano Sebestyén, Portugallusok. Ezek 1519 bz
Aug. 10diken Szevillából 5 hajóval meg:
indultak. Magelhaens Szebubaok, a' Filippi
szigetek egyikében megholt. Cano pg sze.
rencsésen visszaérkezett 1522 ben Szept. 7diken
San Lucan de Barrameda kikötőhelybe,
Szevilla mellett. Cano egy föld golyóbist
kapott ajándékba, ezen felülirással:
Primus me circumdedisti. Antonio Pi:
gafetta, ki vele volt, irta-le utazásokat.

A' második Világkörülhajózó a' híres
Drake ferencz, Anglus, a' ki 1577 ben
Plymouthból megindult, s 1580 ban Szept.
16 dikán Plymouthba visszatért. Utja
1056 Napig tartott.

Drake ferencz Anglus Ns volt. Apja
tengeri hajós pap. Egy franciánál volt sol
gálatba, a' ki Hollandiába portékát vitt.
Ez annyira ínszerette, hogy hajóját neki
testálta. De csekélységnek nézte Drake ezet
nemét. Hajóját eladta, s Amerikába ment.
Itt a' Spanyolok miatt vagyonját elvesztette
de rájtok ezért bosszút állott. Plymouthból
1577 1600 emberrel indult meg. Utjábz sok

Vdik Károly Császár alatt.
Magellan egy portug. Nemes
ember volt. A' Filippina si
getén, a' lakósokkal volt
csatábz esett-el. Az egész
út 1124 Napig tartott.
A' Portugallus Király a'
akarván hónapi fizetését
féltallérral nevelni; Vdik
Károly szolg. ment. Róla
neveztetik a' tengerszorossa
fretum Magellanicum.
Halálát méreg miatt is mond
s hogy emberei ölték vol
na m keménysége miatt.

Spanyol hajókat elfogott, Gazdagon tért vissa. Darsfortbz megvendégelte a' Király-nét Erzsébetet, A' Királyné nemessé tette, 's czímerül a' Világot egy hajóbz adta neki. Aintán ismét elmeut Amerikába 's a' Spanyolokkal sokat hadakozott. Ő hozta bé legelső a' Krumplit Európá-ba, Braziliából 1586 ban.

A' harmadik Cavendish, v Candish, Anglus 1586 — 1588 ig. Utja, 777 nap alatt.

A' negyedik Mahn Jakab Hollandus, és vele Simon de Cordes, Rotterdámbol, 1598.

Ötödik Olivier van Noort, Hollandus. 1598-16[illegible]

Hatodik, Pedro Ordonez de Cevallos, Spanyol 1614. Irta Viage del mundo.

Hetedik Spielbergen, Német 1614 — 1617.

Nyolczadik Shouten Cornel. Wilh. Hollandus, 1615 — 1617.

Kilenczedik l' Hermite és Hugo Sha-penham. 1623 — 1626. Goreeból mindult, Amsterdamba visszajött.

Tizedik Brouwer, 1643, (11) Cowley 168[illegible] —86. (12) Dampier Angl. 1683 — 1691. (13) Giov. franc. Gem. Careri, Olasz 1693 1699. Nápolybol. (14) Edward Coocke, Angl. 1708 — 1711. (15) Woodes Rogers, Angl. 1708 1711. (16) de la Barbinais le Gentil, franc. 1714 — 1718. (17) Cliperton és Shelvoke, Angl. 1719 — 1722. (18) Roggewein Jakab Holland.

1721 — 1723. (19) Lord Anson György Angl. 1740 — 1744. (20) Byron John, Angl. 1764 — 1766. (21, 22) Wallis Samuel és Carteret Filep Anglusok. 1766 — 1768 — 1769. (23) de Bougainville franczia 1766 — 1769. Bresztből.

Ennek utazását Robins irta le. Hat hajóval indult volt ő.

Huszonnegyedik Cook James, a' híres, a' nevezetes Világmegkerülő. Plymouthból 1768 ban Aug. 26 dikán, 1771 ben Jun. 12 Dünenbe megérkezett.

Huszonötödik, hatodik két Anglus four-neaux és az említett Cook, 1772 be megindultak 1774 ben visszajöttek.

Ekkor volt vele a' két forster, és Sparmann muis természetvizsgáló.

Cook harmadik utját 1776 ban kezdette. Megöletett ez a' nagy férjfiú Ovaihiban egyik Szandviki Szigetben. Februar. 14 dikén 1779 ben. A' testét a' Sziget lakóssai egybevagdalták 's magok között főbbjeik felosztották, melly darabokat csakugyan Ka-pitány Klerkének visszahozták, a' ki azokat a' sokott tengeri pompa között a' tengerbe bocsáttatta. Lásd Schütz allg. Erdkunde.

Kook James a' Yorki Grófságbz született 1728. Apja, segény szántó vető volt. Kook egy ollyan hajón volt hajóslegény melly Newcastleből Londonba köszenet hord. 's a' t. Magától jött arra, h Mathesist tanuljon, 's pénzecskéjével könyveket szerzett, olvasott.

's a 2.

A' földnek formájáról, minekelőtte kerek nek nem ismertetett, ezen vélekedéseik voltak a' tudósoknak.

Legelőszer egészen egyenes ~~és~~ kerekség nek gondolták. A' Világ teremtetésének 3000 eszt. Homeros és Hesiodus azt ~~hitték~~, képzelték, hogy a' Köréptenger kerek, 's ezt kereken a' végénél föld vesi körül, 's a' Nap a' tengerbe elnyugodnék 's ismét onnan felkelne. Hogy ezt a' Magyarok is ugy hitték ~~vat~~ régenten, mutatják ezen szavaik: Nyugszik, felkél.

A' Miletói Thales (+ 3439 ben) azt hitte, 's tanítványa Anaximander is, hogy a' föld vizen az az a' tengeren úsz.

Pythagorásról és Parmenidesről is iratik, hogy ők ~~[illegible]~~ tanítottak volna legelőszer a' föld kerekségét. Socrates még nem tudta. Aristoteles, Ptolomaeus a' 2dik Századbz a' Kr. Után is tanította, de azonbz ebben még bizonytalanok voltak, ha gömbölyü é vagy nem; az az ha valóságos Golyóbis formáju e vagy nem!

Azt, hogy a' föld a' két pólusnál be volna horpadva Newton és Huygens kezdették állítani, hogy hosszúkó volna, pedig Eisenschmid és Cassini. Ez a' per 50 esztendőnél tovább tartott, 's utoljára a' francia, Tudományok Akadémiája ennek megvizsgálására tanult, férjfiakat küldött.

Éjszak felé ment Maupertuis, Clairaut, Camus, le Monnier és Outhier, 1736 ban megindulva, 's Torneában, melly város körül méréseket meg is tették. A' mint ezek azért jöttek ide hogy a' Meridianusnak gradusát itten megmérjék, úgy azért ment a' másik társaság az Aequator alá Quitóba, hogy azt ott is megmérjék. A' déli társaság de la Condamine, Godin, Bouguer franciákból állott. Az éjszaki társaság később ment-el ugyan, de leghamarább tudósított hogy a' Meridianusnak ~~egy~~ melly a' Polaris circulust keresztül vágja egy gradusa, sokkal nagyobb volna, mint a' francia Országi, hogy a' nehéz ség sokkal nagyobb volna a' pólus felé, 's tehát hogy egy ollyan golyóbison laknánk, (Sphaeroidesen) melly a' pólusoknál be van nyomva.

A' Déli társaságnak visgálódásai is ezt erősítették.

Azonban épen ezek munkájiból igyekezett egy Anonymus azt megmutatni, hogy a' föld a' pólusoknál hosszukó volna, franciául. 1771.

Báró Newton, 1642 ben született. Nagy Mathematicus. Életét Mathesissel, Astronomiával és Physicával töltötte. + 1726. 85 eszt. kor. A' mi nehéz és homályos a' Mathesisben, Physicában, Astronomiában, az mind világos az ő irásaiban azért irták felőle:

Naturam legesque suas nox atra tegebat
Sit Neutonus ait Deus, et lux cuncta fuere.

Monumentumot a' Nemzet emelt neki.

Huygens, nagy Mathematicus, szül. 1629 ben Hágában. Már gyermek korában nagy hajlandóságot mutatott a' Mathesisre. Colbert franczia Miniszter nagy penziót adott neki; csak hogy Párisban tartóz tathassa. A' Szaturnus Annulusait és Szárom Szatelleseit ő fedezte-fel. Az órákra ő készített legelőszer Pendulumot, melly által jobban járni kezdettek. A' Perspectivát ő jobbította meg.

Eisenschmidt, Mathem. Szül. 1656 ban Strasburgb. + ott 1699. Irt De figura telluris elliptico-sphaeroide.

Cassini, szül. Nizzában 1625. Nagy Astronomus. Ő látta legelőszer a' Jupiter Satellesei. Közül a' harmadikat és negyediket.

A' földnek maga körül való fordulása. Ha a' föld minden 24 órában a' maga körül egyszer megfordúl, a' mint meg is fordúl, úgy két egymáshoz általellenben álló punctumoknak kell lenni mellyek nem mozdulnak. Ezek égi pólusoknak neveztetnek. Egyik éjszaki másik déli. Az éjszaki csillagot mindenkor látjuk de a' délit soha sem. A' két pólus egymástól 180 gradusnyira van. A' két polusnak a' földon keresztül huzott lineája neveztetik föld tengelyének. (axis terrae, v globi.)

Zenith és Nadir.

Akárhol álljak mindenütt gondolhatok magamnak egy lineát, melly fejem felett egyenesen fel; ~~lábamnál egyenesen a' földön keresztül~~ megyen, Ez a' képzelt linea neveztetik Zenithnek. Ha lábamnál egyenesen a' földön keresztül képzelem az Nadir. Igy minden embernek van Zenitje és Nadirja, A' Városoknak csak egyet szoktak adni.

Zenit és Nadir Arabs szavak.

~~Éjszaki és déli~~ Pólus.

Semt al nadhir teszi: az általellenbe tett punctum.
Semt al ros, a' fő punctuma.

Az Aequator, v. Egyenlítő

Az a' circulus melly a' föld golyóti, a' körül menve, a' földet két egyenlő részekre osztja. A' Polustól mind északról mind délre 90 gradusnyira esik. Ez is, mint minden circulusok 360 gradusra vagyon osztva.

A' Meridianus, linea meridionalis, déli linea az a' circulus mellyi a' két póluson keresztül megyen, az Aequatort kétszer keresztül vágja, 's az egész egét két egyenlő részekre osztja, egyik napkeleti, másik nap nyúgoti. 360 gradusra van osztva. Minden helynek egy meridianusa vagyon, a' mellyben áll a' nap, midőn ott dél vagyon.

A' Meridianus primus alatt azt a' circulust értjük, a' többi sok meridianusok között, mellynél elkezdünk az Aequatoron számlálni napnyugotról keletre. Illyen több felé van huzva, ámbár jó volna ha minden Nemzetek beme megegyeznének. Napnyugotról számlálnak ugyan mind, de kulömbfelé Meridianus szerint.

Némellyek az Azori Corvo szigeten, vagy a' Sz. Miklós szigetén, mások a Teneriffa szigetén, Palmán huzva. A' Csillag vizsgálók többnyire azt veszik elsőnek, hol tapasztalásaikat tenni akarják.

A' franczíák 1634 től fogva XIII dik Lajos parancsolatja szerint ferro szigetén huzzák, mellytől a' Párizsi Csillagvizsgáló torony, (turris astronomica) 20 gradusal esik napkelet felé, 's számlálásaikat itten kezdik. Az Anglusok a' Londonit veszik első Meridianusnak, a' Svékusok az Upszalait.

Egy helynek szélessége, (latitudo loci) az Aequatortól való távolsága. Ha a' hely az Aequator és éjszaki pólus között fekszik, úgy a' szélesség éjszaki, ha dél felé, déli.

Egy helynek hosszasága, (longitudo loci) annak az első meridianustól való távolsága.

A' circulus parallellicusoknak mellyek onnan neveztetnek igy, mivel az Aequatorral paralelle mennek, közép pontjok az éjszaki vagy déli pólus, 's mennél közelebb jönnek valamellyikhez, annál kisebbek, 's a' gradusok is annál kisebbek lesznek.

A' gradus jele ez $\underline{o}$, a' Minutumé ', Szekundumé ''. 60 Minutum tészen egy német mértföldet. Minden gradusban 15 Német vagy geographiai mértföld megyen. 13½ magyar.

A' Napnak úgy látszó mozgása két
féle. Elöszer úgy tetszik, mintha min
dennap megfordúlna a' föld körül
24 óra alatt, másik A' Nap, a' tavasz
kezdetén az Égi æquatorba jö, vagy
az Æquinoctionalis circulusba, mi
dön éj, nap egyenlö lesz, azután
minden délbe magasabbra emelkedik az
éjszaki pólus felé, mig egy parallel
circulusba jö, melly az Æquatortól
23° 30' nyira van távol, 's tropicus
cancri (rák fordulójának neveztetik)
Ebben az idöben midön a' Nap áll
punctumába vagyon, van nekünk a'
kik az éjszaki polus és Æquator
között lakunk a' leghosszabb napunk
Azután megfordúl a' Nap, 's napon
ként közeledik az Æquatorhoz, elér
ösz kezdetekor, 's ismét æquinoctium
van. Azután ismét dél felé megyen
mig 23° 30' tumnyire ér vagy a'
tropicus capricornihoz, 's akkor megál
nekünk a' legkurtább éjtszakánk van,
Ismét megfordúl, 's tavasszal az Æqua
torba érkezik. Ez neveztetik punctum
æquinoctiale-nak, a' másik midön a' nap
megáll, punctum solstitiale-nak. Az

tenni akarják.

circulus mellyet ezeken keresztül huzunk
egyik pólustól a' másikig neveztetik:
colurus æquinoctiorum, amaz colurus
solstitiorum.
A' Napnak azon menetele neveztetik
Ecclíptica lineának, melly az Æquatort
két helytt ketté vágja. Az Æquatortól
8 gráduft jobbra és balra számlálva,
van a' Zodiacus, mellyben az égi
jegyek vagynak. Az Ecclíptica is 360°
van osztva, azután 12 hasonló részekre
mellynek mindenike 30 gradus, 's attól
a' csillagtól kapta nevét, melly hozzá
közel vagyon. Ezek a' 12 égi jegyek.
Nyugotról reggelre kell őket számlálni.

♈ ♉ ♊ ♋ ♌ ♍
Kos, Bika Kettős, Rák, Oroszlán, Szüz
♎ ♏ ♐ ♑ ♒ ♓
Mérték, Skorpio, Nyilas, Bak, Vizöntő, Halak.
Sunt Aries, taurus &c.

Az a' circulus melly az éjszaki pólustól 23°
30', van, neveztetik circulus polaris
arcticusnak, a' déli, circulus polaris
antarcticus, Mivel az Ursa major
az éjszaki pólusnál van, αρκτος. (arktos)

Öt öv (zona) vagyon.
Az a' zona, melly az Æquatortól éjszak felé 23° 30' szélességü, igy dél felé is, és tehát 47° foglal magában, a' zona torrida. (hév öv.)
Azoknak a' kik vagy a' tropicus cancri vagy capricorni alatt laknak a' Nap csak egyszer áll egyenesen fejek felett egy esztendőben, mikor nálunk t. i. a' leghosszabb nap vagyon Jun. 21. dikén, akkor azoknak kik a' Trop. caneri alatt vagynak, a' Nap fejek felett áll. A' tropicus capricorni alatt lévőknek pedig Dec. 21. mikor nálunk a' legrövidebb nap vagyon.
Azoknak kik a' két tropicus közötti élnek kétszer áll a' Nap fejek felett mikor t. i. a capricornitol a' caneri hoz megyen 's vissza, 's igy kétszer nyarok, egyszer telek. A' kik épen az Æquator alatt laknak, kétszer van nyarok, kétszer telek. A' nagy melegséget a' szelek enyhítik. Éjszakáik nagyon hívesek.
A' zona temperata (mérsékelt övezet) az melly a' tropicusok és circulus polarisok között van. Illyen északnak délnek is egy fekszik. A' Nap soha se áll itt a' lakosok feje felett. Egyszer van telek egyszer nyarok. Ha éjszak felé nyár, délfelé tél, vagyon.
A' Zona frigida (hideg övezet) a' két polusnál van. Minthogy a' Nap mindenkor alatt áll rájok nézve, ~~ban~~ szüntelen hideg van ott. Az a' különös nálak, hogy a' Nap néhány napig el nem nyugszik, de fel sem jő. A' polusnál magánál ½ esztendeig éj, ½ eszt. nappal van, csakugyan az éj nem hosszabb 2 hónapnál, mert a' többi idő szürkület. ~~hajnali~~ esti
I még azon a' két hónapon által is hold vagy éjszaki fény van, 's igy kevés valóságos éjszaka.
Mennél messzebb távozik az ember az Æquatortól a' pólusok felé, annál egyenetlenebb hosszaságuak a' Napok.

Az Æquator alatt lakók.

Ezeknek, a' a' Nap épen az Æquatorban áll, árnyékok nincsen, délben. azért árnyéktalanok. Az esztendő más részében, árnyékok majd éjszak, majd dél felé esik, azért kettős árnyéknak. Ha a' polusnál lakosok vagynak azoknak árnyékjok forog. Ezeknél a' csillagok soha le ű mennek.

tenni akarják.

A' mi árnyékunk éjszaknak dül, mert éjszak felé lakunk, a' dél felé lakóknak pedig délnek esik.

Az Antipodesek.

A' kik lábaikkal felénk vagynak fordulva, Antipodesoknak nevezetnek. Nálunk tél van, mikor nékünk nyarunk, ősz mikor náluk tavasz, 's a t.

Azok a' kiknek velünk egy hosszúsági gok, mind az Aequatortól mind Délre, mind éjszakra Pedigtől egy forma távolságban vagnak velünk együtt Velünk ellenünk lakók, Antoecusok. Ezeknek is mikor nékünk nyaruk van, telek van, 's a t.

Azok a' kik a' parallelcirculuson pár lálva tőlünk 180 gradusnyira vagynak, Periaecusok, Mellettünk lakók,

A' földnek négy fő sarkai: Napkelet, Nyugot, Dél éjszak, vagy hollandred szarok kal, Ost, West, Süd, Nord. Ennyi fő szél is vagyon, Eurus, Zephyrus, Auster, Boreas. Ezek a' hajózók tajékozhatására Kompasz által mutathatnak. Ezt nevezik hajózóvzsának. Részszerint,

A' Geographusok mappájokat éjszak felé tévén mindenkor, a' Keletet, a' föld jobb felének nevezik. A' Napkeletiek Kelet felé fordúltak 's így a' Bibliában, dél felé jobb felé.

A' folyó víznek jobb partja abból határoztatik ki a honnan a' folyó ered. forrása felé fordúl az ember, 's a' melly part jobbról esik, az a' jobb part így Pest, a' Dunának jobb felől való partján felsül.

A' föld golyóbisának, t. i. Kerekségnek ki volt legyen első feltalálója, bizonyta. lan. A' Bibliában 1 Királyok 7 könyve 6 – 20 vers. jő elé kit golyóbis a' Salamon templomán. Diodorus Siculus Atlast, Mauritaniai Királyt irja feltalálójának, a' kiről ostán úgy a' mese támadott, hogy a' világot vállain viszi.

Az újabb időben Behaim készített legelőször. A' Petersburgi Tudományok Akademiájának Bibliothekájában vagyon egy nagy globus, mellynek diametere, általmérője 14 lábnyi. Gottorpi globusnak hívattatik. Ennek közepéte belőről egy asztal vagyon, mellyen körül pad, a' hova ülve láthatni belőről az egész csillagos eget, mint forog a' globus peripheriája, mint jőnek -fel és nyugszanak - el a' csillagok.

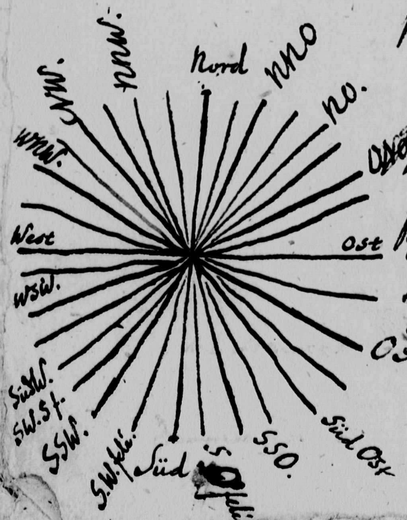

tlenni akarjak.

A' föld golyóbisán kellehet keresni, egy egy Városnak hosszúságra ů szélesség re való fekvését.

tenni akarják.

Cornel. Nepos.

Hostiliában, a' mai Veronaiban született. Catullusnak, Cicero nak, Pomponius Atticusnak barátja volt. Egy Libertinus mérget adott neki, 's megholt Augusztus idejében.

Húsz görög híres férjfiak életét irta-le, mellyeket Atti cusnak ajánlott. Hamilcar és Hannibal Carthagóiaknak is. Rómaiakét-is, de ezek közül csak Catoé, Atticuse van meg, a' többi elveszett. Atticus életéből, még életében irt 18 Részt.

Sokáig Æmilius Probusénak tartattak munkáji, mint hogy ő irván-le őket, nevét eleikbe tette.

A' legfényesebb legjobb kiadás Lejdában jelent meg, 1734 Van Staveren altal.

Neposnak sok Munkáji elvesztenek. Az illy Munkáknak régi lételekről tudhatunk más brókból, a' kik őket ezitálják, 's minth most meg nincsenek elkellett vesznek.

Régen csak úgy irtak-le mindent. Ez görögösen nevez tetik chirographicának, Kézzel való irás.

Mikor kezdtek az emberek imi bizonytalan. Közönségesen Thout, ů Taut, Egyptomi ů Phoeniczai pap tartatik első feltalálójának az Özönvíz után.

Az irás előtt sokkal, ismeretes vala a' festés. Ezen festés által kijelentett szavak neveztettek Symbolica van Hieroglyphica brásnak. hieron ἱερον, szent, glypho γλυφω, vájok metszek. Illyen jelekkel ma is élnek a' Chin. a' Spanyolok illyent találtak az Amerikaiaknál. Szokás ban volt az Egyptomiaknál, Obeliscusaikon.

Obeliscus, hosszú magas Oszlopok, az Egyptomiaknál.

Sok illyen Ob. találtatott az Egyptomi partokon.

Obeliscus (görögül οβελος, a' Napnak pentsére) volt Sesostris Egyptomi híres Király; a' ki a' Vörös tengert a' Nilussal egybeakarta venni, egy 100 lábnyi magas gust állíttatott -fel. ~~Voltak 150 lábnyiak is.~~

~~Heliopolisban~~
Heliopolis Egyst Mátarea, Kairó mellett.

A' Hieroglyphicum — p: o. egy kéz íves emb helyett egy kezet ' nyilat festettek. Királyt ak van festeni, szemet ej Királyi pálczát festettek.

Ezután volt a' Syllabica irás, midőn minden bát ezt egy jellel tették-ki.

Később az Alphabetika irás, melly 24 betüvel deut leirt.

Régen jobbról balra írtak. Zsidók máig Naptekeletek. Görögök is eleinte így, mintegy a' Phoeniciaiaktól t nultak. Hol volt Phenicica. 2 Balról jobbra Athe naei Pronapides kezdette Homerus előtt. Később jobbról balra az első sort, a' másodikat balról jobbra, a' harmadikat ismét jobbról balra v. a. t. voltak irva Solon törvényei. Nevezték bustrophedon nak, ökörfordulásnak, írtak oszlop formára, egyik bet a' másik alá. Kairóban, s ugy is felyül ~~fe~~ les alatt kiskeny volt.

Legelőször kőre, érczre, ónra, fára metszettek. Azu írtak állatok bőrére, fák hajaira, leveleire, pálma lev re, vászonra, elefánt csontra, czigákra, papyrus p tára. Utoljára a' XIII v XIV Századtól fogva rongy készült papirosra.

A' kemény materiára, vászonra stylussal írtak, másképp graphium. A' stylus egyik vége hegyes, (ad exarandas a' másik lapos, (ad delendas literas) Ez vasból volt Egybe vetették az írók, egymásban kárt tettek, öltek, s gon ból készítettek azután. Rézre, metsző vassal írtak. A' papyrusra ~~kig~~ materiával, calamussal, melly nádból kádképes, nad. A' lud tollával, X dik Században kezd közönséges lenni:

A' kig materia fekete lévén, atramentum. A' közép Századokban veres tinta volt módi. A' kezdő betüket Sybil irásokat azzal tették. A' Konstantzinapolyi Csá párok encaustum veres festékkel éltek.

Legpompásabb irás volt a' Chrysographia. P. O. Upsalában az Ulphilas Evangeliuma. Ulphilas Gothus Püspök ford. a' Bibliát régi németre a' IV Század vége A' Részek aranyos betüvel kezdődnek, a' textus ezüst betükkel van irva.

Eloszlani a' sorokat, jegyzéseket által jöttek a' margón innen paragraphus, παραγραφειν az az oldalról irni. Veres festékkel volt ez, innen a' paragraphus rubricának is nevezetett.

A' Könyveket régen egybehajtották, mint ma a' mappá kat. Innen Volumen. (A' Könyvet (liber) annak nevezték Rómaiak, t fahártyára írtak, s az a' fa hártya volt ber.) A' legjó s felső pergamen s papyrus árusok nevezetes Asiának hívták περγος első, Kolla, Engy. A' rövidítő jeleket abbreviaturáknak hívták. Ezek Notáknak hívtak. A' kik ehez jól tudtak Notariusok nak nevezettek. Cicero Tiró libertussa találta-fel

vividitó" jeleket, azért Notæ Tironianæ. A' ma
nus irók, kik az általok leirt könyvekkel kereskedtek
nevezettek Librariusoknak, a' Bibliothécák Librariusai
nak.

Cryptographia, mi ez?

A' könyvnyomtatás feltalálása felett pör van, el' Bá
gák és Németek között, s még Harlem, Argentor
tum (Strasburg) és Moguntzia (Mainz) között.
A' Belgák azt mondják t Harlemben mai 1430ban
nyomtatott Janson Lőrinez, a Küster Lőrinez. Elöper
az Alphabetumot, Miatyánkot, Ave Mariát, Hiszekegyet
egy Istent. Ezeket most is mutatják Harlemben.
A' kik Strasburg mellett fognak azt mondják, hogy Gu
tenberg János 1436 — 1439 között találta-fel a' betüket
ból metszett betüket, s azokkal isten nyomtatott. Ezt elő
erősitik hogy a Strasburgi Protocollumban Guttenberg
leirásáig az van hogy titkos és csudálatos mesterséget
zött. Ez alatt a' betüket értik. Moguntziába a' magyar
hazájába visszatért 1445 ben a' lévai Költsége. el' fa
betük hamar Kopván ón betüket öntött, ezek lágy
lévén vézből. Nem lévén-fel akar se az esztendőt
nyomtatás helyet, a' tudatik miczoda betük voltak Könyv
ket nyomtatott. Ezeket gondolják. Gesta Christi.
A' Moguntzia mellett fogják ezt mondják: Janssen,
fusstól Utten 1450 Guttenberg pénzt költségezett, Hozzá
jok vetődött Schoeffer péter, a' ki feltalálta mint
kellyen a' fekete ónat, fejérrel a' czinnel elegyitsen
hogy se lágy se kemény ne legyen, s tintát készitsen
nellyen faust annyira örült ha leányát neki adta
Lábrai t Guttenberg nélkül ellehet, elvált tőle adós
gába minden pergamenit elvette. faust és Schoeffer ezt ny

Printed [illegible]

letették legelőször: Psalmorum Codex. — A' Casseneyek
első kiadója Editio Princeps nek nevezetik. —

Eutropius.

A' IVdik Századbeli. Némelyek görögnek, Konstantinápoly
ról valónak tartják. Constantius Császárnak Epistolagra
phusa volt. Élt még Julianus, és Valens Császárok alatt.
Némelyek Keresztyénnek tartják. Historiáját Livius, Sallust
us, Svetoniusból meritette: Breviarium historiæ Roma
næ. Minthogy Képpen irt, sok más szavak jönek elé
irásában, mellyek a' régiebbekben nincsenek meg. Hist.
ciáját görögre is fordították. Stylusa könnyü.

Phædrus.

Augustusnak libertusa volt. Élt Tiberius alatt is. Született
Thraciaiak s görög vala. A' Rómaiak meséjit nem igen becsül.
ték. 90 Mesei vagynak, mellyeknek tárgyát többnyire görög
fabulistákból vette. Meséjében rövidség, egyszerüség pontosság
de ritkán poéta. A' dialogizált Meséit
Némelyek azt gyanitották, hogy az egész Mesét, opus
supposititium volna, all munka, s Perottus Miklóstól
volnának, nem úgy van. Elöpes kéziratból pithoeus
Péter adta ki 1596 ban. Kiadta azután Burmann, és Schwabe.

Sallustius

született a' Szabinusok földjén Plebejusi családból
esz. a' Krisztus előtt. 36 esztendőben. Korában a' Nép szószól
ói Hivatalt (Tribunus plebis) élezte. Ekkori hivatala a
latt tartott mondotta Cicero az Oratiojait: Oratio pro Mi
lone. T. i. Egész Róma meghasonlott volt. Egyik rész pom

péjust, a' másik Julius Cäsart védelmezte, mert ezek p
Vedték az elsőségen. Pompéjus mellett fogott Cicero
Milo. Cäsar mellett Clodius. Ebből való gyülölségből
Milo megölte Clodiust. Cicero megakarta menteni
Milót, híres Oratziója által, de Sallustius nagyon
ellene dolgozott, mivelhogy Cäsar és barátjai pénzzel
megvesztegették. Ezért Cicero megharagudott, hogy Mi
meg nem menthette, és Appius Pulcher, hogy Cicero
barátságát megnyerhesse, Censor korában, a' Tanácsb
kitiltotta. ~~Mások azt állítják~~
~~így védelmezi Cicerot a Oratziusi levelei kiad~~
Mások azt állítják, hogy ez nyája azért történt, mivel
nagyon festette, rossz ételt élt. Cäsar azonban később
hivatalába vissza helyhezette, Questorrá, és Praetorrá is
tette. Utoljára, Numidiának és Mauretaniának Pro Pra
tora volt, de rosszúl viselte magát. A' szegény Latoktól
sok pénzt csikart, mellyből magának pompás épületeket
készíttetett. Sallustiana brevitas, quae nihil apud aures
vacuas atque eruditas potest esse perfectum.
Quintilianus azt mondja, hogy az írásban Thucydidest
feljül multa. — Kívánása karakterének az, hogy a' leg
jobb, s tisztább életü ember sem volt, de nagyon rossz
író, mert Munkája tele van Nemes gondolatokkal.

A' legjobb Deák írók Classicusoknak neveztetnek. T.
Servius Tullius Római Király a' Népet Classisokra oszt
totta, s a' legelső rangbeli Rómaiak Classicusoknak
hivattattak. Innen a' jó írók Scriptores Classici.

A' Deák Classicusok régent szokás szerint ~~felosz~~
osztattak idő szakaszokra, t. az érezettől vett hason
latossággal: Arany, ezüst, réz, ón vas ideje
az Atas aurea, argentea, cuprea, plumbea, ferrea
Az Atas Aurea, Augustus alatt, vagy általában
midőn a' tudományok legintebb virágzottak.
2. Az emberi korhoz képest. t. gyermek idő
ifjui idő, emberkor, öregség. De ezekhez kötni
az Auctor becsét nem lehet.
Az Atas aurea volt a' 2dik Punicum bellum
től fogva Augusztus haláláig.
Az Atas argentea, onnan fogva Trajanus haláláig
——— cuprea, onnan, Rómának a' Gothusok
által lett elpusztíttatásáig.
——— ferrea, a' közép időben, a' Litera
tura ujabb felállításáig.

A' Latiai és római nyelv tulajdonképen kétféle.
Latán, latine, Latiumba beszéltetett a' Királyok
deje végéig, ebben voltak írva a' XII Törvények,
a' római oda is beiktatott egy periodus után.
Ezeket osztva a' megyei különbözetre, in sermonem
rusticum, urbanum & peregrinum.

Einleitung in die Encyclopaedie der Wissenschaften.

Wie werden die Gegenstände der Menschlichen Erkenntniß der Beschäftigung nach eingetheilt.

Theoretisch u. praktisch.

Die Theoretischen wissen oder kennen wir, wenn wir von ihnen u. ihren Beschaffenheiten eine deutliche Vorstellung in Verstande besitzen.

In den praktischen sind wir fertig u. geschickt, die Wissenschaften, ihren Erfordernißen, u. Zwecken gemäß auszuüben.

Was liegt für ein Unterschied hierinne?

Der beiden Begriffe: Wissenschaft u. Kunst.

Die erstere beschäftiget sich mit theoretischen Kenntnißen, u. ist eine klare Einsicht von denselben.

Die letztere äußert sich in Hervorbringung gewisser Werke zu einem bestimmten Zweck, welche Kunstwerke heißen.

Was ist eine historische Kenntniß?

Von dem Faseze u. der Beschaffenheit der Dinge.

Was ist eine philosophische?

Einsicht in die Natur ihrer gegenseitigen Beziehung.

Was ist ein wissenschaftliches System?

Wo die Erklärungen, Eintheilungen, Beobachtungen, Erfahrungen, Grundsätze, Beweise, Aufgaben und Hypothesen, vollständig, in Ordnung, Zusammenhang

Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld um sich gegen die Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

deutlich, gründlich, in Ein Ganzes aufgestellt sind.

Wer wird ein Gelehrter, wer ein Literator genannt?

Ein Gelehrter wird im allgemeinern Verstand derjenige genannt, der wissenschaftliche Kenntnisse philosophisch u. historisch inne hat, Literator der von den Wissenschaften bloß historische Kenntnisse besitzt.

Was ist ein Polyhistor, Facultätsgelehrter, Gedächtniß Gelehrter u. Denker?

Polyhistor ist der, wem Kenntnisse von allen Wissenschaften in vorzüglichem Grade eigen sind.

Facultätsgelehrter ist der, wer vornehmlich in einer der vier Hauptklassen der Wissenschaften Theologie, Jurisprudenz, Medicin, u. Philosophie vorkommen bewandert ist.

Der Gedächtniß Gelehrte, faßt dasjenige was der Denker hervorgebracht hat gut auf, und behält es ohne etwas selbst noch nicht Gedachtes Originelles beizulegen.

Was kam man von Seiten zur Erwerbung einer gründlichen Gelehrsamkeit nothwendigen Erfordernisse bemerken?

Sie sind theils natürliche theils erworbene Fähigkeiten. Zu jenen gehört eine vortheilhafte natürliche Anlage, die diesen: Erziehung, Beobachtung, Erfahrung, Umgang, Unterricht, Lecture, Fleiß u. Übung.

Was ist die analytische u. synthetische Methode?

Die analytische zergliedert u. verfolgt die Begriffe weiter, — die synthetische welche von Lehrsätzen ausgeht, sie beweist u. erörtert. Die erstere ist zur Erfindung der Wahrheiten die zweite ihrem Lehrvortrage brauchbar.

Welcher ist der Ursprung gelehrter Kenntnisse?

Zerstreute zufällige Einsichten, Wahrnehmungen, Erfahrungen.

Welche sind die vornehmsten Vorkerschaften, die den Wissenschaften u. Künsten Fleiß u. Beförderung gewährte?

Die Aegypter, Griechen, Hetrurier, Römer. — In den neuern Zeiten, die Italiäner, Spanier, Franzosen, Engländer, Niederländer, Deutschen, Ungarn, Dänen, Schweden, Pohlen u. Russen.

Was ist der Gegenstand der Literärgeschichte?

Daß man mit dem Ursprung u. Fortgang der Literatur, mit den merkwürdigsten Gelehrten jeder Art, mit den Ausgaben der Werke bekannt werde.

Die Literärgeschichte kann entweder scientifisch oder chronologisch behandelt werden.

Was ist Encyclopädie der Wissenschaften?

Untersuchung über den Inhalt u. Umfang einer jeden Wissenschaft. — Sonst wird sie Isagogik, oder vorbereitende Wissenschaftskunde genannt.

Was ist der Nutzen der Encyclopaedie der Wissenschaften?

Die Encycl. d. Wiss. ist dem Gelehrten das was einem Rei-

Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld von sich gegen die Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

finden eine richtige Karte von den gegenwärtigen Stand Ländern, die er durchreisen gedenkt.

In wie viel Klassen können die Wissenschaften eingetheilt werden?

In 8. In philologische - historische, philosophische, mathematische, physikalische, medicinische, juristische & theologische.

Philologische Wissenschaften.

Philologie bedeutet Sprachstudium oder Sprachwissenschaft, sie beschäftigt sich mit Bemerkungen und Regeln, welche zur Kenntniß der Sprachen dienen. Die Sprachkunde ist von der Sprachwissenschaft zu scheiden.

Was ist Sprache?

Ein ganzer Inbegriff vernehmlicher Zeichen unserer Vorstellungen & Gefühle.

Was kann man Daher von der Ausbildung einer Sprache bemerken?

Allemal steht die Sprache eines Volks mit dem Grade seiner Kenntniße & Cultur in genauesten Verhältniße, und es läßt sich also von der einen auf die andere mit Sicherheit schließen. Dem in dem Maaße als ein Volk in Kenntnißen fortschreitet, muß auch seine Sprache reicher, gebildeter & vollkommener werden.

Welcher Meinung kann man von Ursprunge der Sprachen beitreten?

Daß sie unmittelbar göttlichen Ursprungs sey. Denn der Mensch besitzt nur als Hier eine Natursprache in unartikulirten Tönen, und ist zur Erfindung & Anwendung derselben, nicht nur die Sprachfähigkeit, sondern auch ein dringender Trieb zur Äußerung und Entwickelung derselben angeschaffen ist.

Was müßte die Absonderung, Verbreitung der Völker in ihre Sprache fortbringen?

Verschiedenheit der Sprachen, und auch dieser entstanden verschiedner Dialekte.

Wenn kann erst eine Grammatik gut geschrieben seyn?

Wenn die Sprache lange vorhanden gewesen, geschrieben ist & durch den Gebrauch selbst zu einer gewissen Bildung gebracht seyn.

Auf was gründen sich grammatische Regeln?

Auf den Sprachgebrauch, und wo dieser nicht entscheidet auf Sprachähnlichkeit, Analogia. Wenn diese beyde nicht zureichend sind so kann man die Etymologie oder die Abstammung der Wörter zu Rathe ziehen, und wenn auch alles dieses nichts entscheidendes für Gallier &.
3. May
Veji
in da
gewähren ist, den Wohlklang, Euphonia.

Was ist ein Lexicon Etymologicon?

In welchem man bloß auf die etymologische Abstammung der Wörter Rücksicht nimt.

Was ist ein Lexicon Idioticon?

Wo die besonderen Mundarten einer Sprache erklärt werden.

Nach im Jahr 878 anzuordnen, wo er die Pflicht eines jeden gegen die Volksbuch zu schützen, auch die Christen gelob.

Was ist ein Glossarium?
Wo minder bekannte u. veraltete Wörter erklärt werden.
Was hat die Philologie noch für andre Gegenstände?
Sie betrachtet, als Linguistik die Sprachen historisch, sie entwickelt die Entstehung, Abstammung u. Verwandtschaft der Wörter, und giebt ihre Schicksale vor.
Was ist wahrscheinlicher, ob nur eine Ursprache anfangs gewesen sey, oder daß mehrere auf einmal auf mehreren Orten erfunden wäre?
Daß anfänglich nur eine Ursprache da gewesen sey, von welcher nach und nach alle die übrigen abgestammt wären.
Ob man etwas sicheres von der ganz ältesten Sprache wisse?
Nein, denn ohne Zweifel verlohr sie sich bald wieder. Die hebräische ist aber ohnstreitig die älteste, die wir kennen. Wie die Bevölkerung der Erde so hat auch die Sprache ihren Ursprung in südlichen Asien genommen. Die Morgenländischen sind also älter als die abendländische Sprachen. Unter den morgenländischen sind die hebräische, chaldäische, syrische, arabische, persische, phönizische, äthiopische die vornehmste.
Was ist von den abendländischen Sprachen zu bemerken?
Unter diesen gehört der griechischen in jeder Rücksicht der erste Rang, wegen ihrer ganz vorzüglichen Ausbildung, u. der darin vorhandenen musterhaften Werke.

Man unterscheidet hier das alte klassische Griechische, mit seinen drei Mundarten, die dorische, ionische, attische. Dies dauerte bis zur Gründung des griechischen Kaiserthums unter Constantinus. Das Mittlere Griechische ist sehr verderbt, mit fremdartigen Wörtern untermischt. Dieses ist bis zur Eroberung Konstantinopels, da das jetzige Neugriechische aufgekommen ist.
Welche Epochen sind in der Römischen Sprache zu bezeichnen?
Es sind 5 Epochen.
I. Von der Zeit ihrer Entstehung bis zum Ende der Römischen Republik, oder eigentlicher vom 11ten Punischen Krieg bis zum Tode Augustus. Da lebten, Plautus, Terentius, Lucretius, Catullus, Julius Cæsar, Corn. Nepos, M. T. Cicero, Propertius, Salustius Crispus, Publ. Syrus, Alb. Tibullus, Virgilius, Horatius, Phædrus, Ovidius, Livius. Diese Epoche wird in der lateinischen Sprache: Aurea aetas genannt.
II. Bis ~~um die Mitte~~ den Tod des Antoninus Pius, oder bis um die Hälfte des 11ten Jahrhunderts. Da lebten: Valerius Maximus, Vellejus Paterculus, Columella, Pomponius Mela, Curtius Rufus, Persius Flaccus, Annæus Seneca, Lucanus, Petronius, Plinius Secundus, Valerius Flaccus, Juvenalis, Statius, Martialis, Silius Italicus. ~~Dies sind die~~ Corn. Tacitus

Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld um sich gegen die Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

Plinius, Caecilius, Secundus, Quintilianus, Florus, Ar-
tonius, Gellius. Dies wird Aetas Argentea genan-
III. Bis zum Verfall des Römischen Reiches, als Ro-
von den Gothen, während der Regierung des Valentini-
ens erobert wurde. Hieher gehören: Justinus: Dionys-
us Cato, Lactantius, Aelius Donatus, Eutropius,
Aurelius, Ausonius, Claudianus, Macrobius. Dies
wird Aetas aenea genant.
IV. Während des Mittelalters die letzten Torquatus,
Priscianus, Flavius Sosipater, Isidorus, Beda, —
Dies wird aetas ferrea genant.
V. Von der Wiederherstellung der Literatur bis
auf unsere Zeiten.
Wie sind die andern neueuropäischen Sprachen en-
standen?
Die Italiänische, französische, spanische Sprachen sind
töchter der Römischen. In Italien war vor der Zeit
der Römer, die etruskische, in Frankreich, die celti-
sche, die sich bis heute in Bretagne erhielt, in
Spanien herrschte die cantabrische. Als die Römer
diese Nationen sich unterworfen haben, würde bey
ihnen auch ihre Sprache eingeführt, und später zer-
schmelzten sich die einheimische Sprachen mit der rö-
mischen.
Was ist von den übrigen Sprachen zu bemerken.
Die Englische ist aus der alten brittischen, römischen, ang-
sächsischen, auch französischen zusammengesetzt.
Germanischen oder celtischen Ursprungs sind: die deutsche,
niederländische, — Slavischen: die polnische, böhmische, mährische,
wendische, russische.

Welchest Gegenstände ~~[illegible]~~ gehören noch zur Philologie?
Palaeographie, Pasigraphie, Steganographie, Tachy-
graphie, Stenographie, Telegraphie.
Palaeographie ist das Studium der Schriftzeichen des
Alterthums, verbunden mit allen die Schreibekunst
betreffenden Gegenständen.
Pasigraphie, wäre die Kunst, über alle Gegenstände
in einer allgemeinen Schrift, oder Zeichensprache für
alle Nationen, vollkommen verständlich zu schreiben.
Steganographie, oder Cryptographie, ist Geheimschrei-
bekunst.
Tachygraphie, Geschwindschreibekunst.
Stenographie, die Kunst auf einem kleinen Raum durch
Zeichen u. Abkürzungen viel schreiben zu können.
~~Mit~~ Was ist die philologische Hermeneutik?
Als Auslegungskunst beschäftigt sie sich mit Erklä-
rung der Wörter, Festsetzung ihres Sinnes. Diese
kann grammatisch, kritisch, aesthetisch seyn.
Was ist Kritik?
Die Schicklichkeit die Schriften gut zu prüfen, zu würdi-
gen, und über ihr Zeitalter, den ganzen Inhalt, Aecht-
heit gut zu urtheilen. Sie ist entweder Wortkritik
oder Sachkritik. Der Kritiker muß Sachkenntniß, Scharf-
sinn, Genauigkeit, Geschmack, Gründlichkeit, Wahrheits-
liebe besitzen.
In wie ferne wird die Archaeologie zu den philologischen
Wissenschaften gezählt?
Als sie die Inschriften, alte Schriften, alte Kunst beurtheilt,
Sie ist, schriftliche u. artistische Archaeologie.

Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld um sich gegen die
Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

In wie fern gehört die schöne Literatur zur Philologie? In so fern sie sich bloß auf Poesie und Beredsamkeit erstreckt, und beide sich der Sprache als Darstellungs Mittels bedienen.

Historische Wissenschaften

Geschichte ist, die Kenntniß von dem Dasezn der vorhandenen Dinge, vornehmlich aber von den mit ihnen vorgegangenen Veränderungen, ihren Anläßen, ihren Folgen.

Was ist der eigentliche Gegenstand der Geschichte?

Denkwürdige Veränderungen und Begebenheiten des menschlichen Geschlechts. Diese werden in drei Hauptklassen getheilt, ~~u. daher~~ 1. Veränderungen der Staaten u. Völker, 2. von der Religion abhängige Vorfälle, 2. Schicksale der Wissenschaften daher entsteht, die politische, kirchliche, und literarische Geschichte

Was ist Historik, Historiographie, Historiomathie, oder Historische Kunst?

Sie giebt Anleitung zur Prüfung des historischen Genies, zur Samlung, Anordnung u. Bearbeitung des historischen Stoffs, zur Wahl der historischen Schreibart.

Welche Methoden giebt es in der Erzählung der Geschichte?

1. Nach der Zeitfolge, wo die Begebenheiten alle in der Ordnung als sie sich vorfinden, in Zusammenhang erzählt werden.

II. Die synchronistische, wo man mehrere in Einem Zeitpunkt in verschiednen Ländern vorgefallene Begebenheiten zusammen nimmt.

III. Ethnographisch, wo sich der Geschichtschreiber nur auf einzelne Länder oder Völker einschränkt.

Welche Eigenschaften muß eine gute Geschichtserzählung haben?

Wahrheit, Glaubwürdigkeit. Es sollen nie Erdichtungen, Vermuthungen hingemischt seyn. Hernach: Deutlichkeit, Ordnung.

Wie wird die Geschichte pragmatisch?

Wenn die Ursachen der Begebenheiten angezeigt, alles vollständig, alles in Ein richtiges ~~Augenmerk~~ Gesichtspunkt gestellt ist, u. die Geschichte nicht nur bloß für Wißbegierde u. Verstand, sondern auch für Herz u. Willen unterrichtend abgefaßt ist.

Was ist Geschichte der Menschlichen Cultur?

Sie betrachtet den Menschen in seinem rohen, Zustande, u. zeigt wie er allmählig zur Entwickelung seiner Seelenkräfte, zur Erfindung der Künste u. Wissenschaften, gekommen.

Was ist allgemeine Weltgeschichte?

Sie umfaßt alle merkwürdigen Begebenheiten, welche das menschliche Geschlecht von Anfange der Welt bis auf unsere Zeiten gehabt hat. Sie betrifft die politischen Merkwürdigkeiten, Religionszustand u. Kultur.

Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld um sich gegen die Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

Wie wird der Vortrag der Geschichte eingetheilt?
In 3 haupt Abtheilungen: In die alte, mittlere u neuere.
Die erste ist von Anfang der Welt bis zur grossen Völkerwanderung!
Die Mittlere von d an bis zur Wiederherstellung der Wissenschaften, u der Gründung der meisten heutigen Staatsgesellschaften.
Die Neuere, von dieser Veränderung bis auf gegenwärtige Zeiten.
Was ist Urgeschichte!
Der alten reste Anfang des Zeitzeichen wo eigentliche Chronik, Völkergeschichte entstanden sind. Von diesen ist aber wenig bekannt, ausser den mosaischen Nachrichten keine sichere Urkunden. Hier muss der Geschichtsforscher durch gemeinschaftliche Muthmassungen über den ersten Zustand der Erde, den ganz jene Urvölker vorzeigen.
Welche mögen die ersten merkwürdige Staaten gewesen sein?
Das Babylonische, assyrische, medische u persische Reich. Merkwürdigere noch ist Aegypten in der Geschichte der frühere Kultur. Das jüdische Volk seinen wurde durch den Lauf seiner merkwürdigen Religion, und Absonderung bedeutend. Minder bedeutend waren die Syrer, Mesopotamier, Natolier, Trojaner.
Welche Völker mögen die Griechen in der Geschichte Merkwürdigkeiten machen mit bemerkenswerthen Charakterzügen zur bürgerlichen sittlichen u geistigen Ausbildung mehrere gehoben.

endlich zuerst ihr Ruhm, u wurde zuerst den Macedonern heraus den Römern zur Beute.
Wie heissen die Geschichtschreiber die ihre Geschichte beschrieben haben?
Griechische. Herodot, Thucydides, Diodor, Xenophon, Neuere. Goldsmith, Gillies, Milford, Rollin, Millot.
Durch den Griechen Fleiss sind die Römer in der Cultur am weitesten fortgeschritten, — ihre Geschichtschreiber sind.
Römische. Dionysius Halicarnassensis, Livius, Velleius Paterculus, Appianus, Aurelius Victor, Tacitus, Sueton. Neuere. Goldsmith, Ferguson, Rollin, Millot.
Was ist wird Byzantinische Geschichte genannt.
Das Abendländische u morgenländische Römische Reich wurde zu Ausgang des IVten Jahrhundert getheilt. Die Geschichte des morgenländischen Reichs wird byzantinische Geschichte genannt.
Welche Geschichte schliesst sich an diese?
die, des türkischen oder osmanischen Reichs, sowie der Araber der Saracenen, der Tartarn; Nach Geschichte der Kreuzzüge, diese Gegenstände, welche mit der grossen Völkerwanderung anfahen, u die darauf erfolgten politischen Veränderungen durchgehen machen die Geschichte des mittlern Zeitalters aus. wo den Theil mit 2 sehen, die Geschichte der andern Europäische Nationen erzählt wird.
Welche besonderen Geschichte fahet hier an?
die Geschichte der übrigen drei Welttheile. Hier fasst [illegible] Stadt im Jahr 878 anzugreifen, wo er die Pfalz [illegible] Volk zu schützen, auch die Christen [illegible].

zu sehr an einseitigen Quellen, dem Mangel an
dort Nachforschungen auch eine einzige zuver-
lässige Art nachst wird. Mehr chorographisch
als eigentlich historisch sind die hierher
den von Asien, besonders von Persien, China, Ja
Ostindien, Tibet. Unzulänglicher ist unsre
risse Kenntniß von Africa, so viel gewiß für
Geschichte Amerikas gilt, betrift wenigstens die
resten 2 nassenigen Entdeckungen. Einige Hülfs
die Charakterisirung seiner Bewohner.
Hier ist Robertsons Geschichte von Amerika zu b
machen.

Was ist die allgemeine Religionsgeschichte?

Beschreibung der alten Stadt Rom.

Rom, lag in der Landschaft Latium, am Tiberflusse, wurde von Romulus angelegt, der eine Colonie dorthin aus Alba longa führte. Es soll aber vor ihm dort eine Stadt gestanden haben, die Pallantium hies. Rom soll sie von griechischen Worten, die Stadt, Mächtige genannt worden seyn, die Romulus baute. Man fing nach den 2ten griechischen Krieg von ihr zu reden an, diese Benennung wurde von Cato Censorinus eingeführt. Unter Romulus Zeiten waren die Häuser armselig. Die meisten waren domus cratitiae, das heißt, sie waren aus Flechten und Ruthen zusammengesetzt, die Zwischenräume mit Lehm ausgefüllt, das Dach von Stroh.

Die Geschichte von Rom theilt sich in 7 Perioden.

Die erste, von seiner Erbauung bis 365, wo sie durch die Gallier gänzlich verbrannt wurde.

Die zweite von 365 bis zum zweiten punischen Krieg. 553. Nach dem die Stadt abgebrannt hatte, wollten die Römer nach Veji ziehen, welche Stadt viel schöner war, aber Camillus stellt sie da von ab,

Die dritte bis zur Schlacht von Actium. Rom erhob sich in dieser Periode zur Beherrscherin der Welt. Eine Menge Fremde zohen hin, die würdige prächtige Gebäude aufführte.

Die vierte bis August. dieser Kaiser führte den griechischen Ge. nach hin, er hies auch selbst durch seinen Vitruvius, Baumeister viele Gebäude aufführen. Es standen aber doch noch viele unvergl prächtige Gebäude neben den schönen, und Nero, hies diese die Stadt im Jahr 818 anzuzünden, wo er die Schuld dem sich gegen die Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

Die fünfte Periode bis Marcus Aurelius. A. U. 933. Rom wu
de auf der Höhe seiner regelmäßig aufgebauet und dieses Rom
ist so prächtig dessen Trümmer man jetzt noch sehen kann. Ner
selbst liess einen sogenannten goldenen Pallast aufführen.

Die sechste Periode ist bis Constantin den Grossen. bis 1059. a. U.
Die Einheit bis zur Wiederherstellung der Wissenschaften. Als
kaiserliche Residenz nach Byzanz verlegt wurde, anstatte man in
neue Rom, und aus diesen Ruinen grosse Gebäude aufgeführt,
weil die Kaiser nach dem Hofe zogen.

Roms Bevölkerung war zu verschiedenen Zeiten grösser u gröss
In der blühendsten Periode rund man 2½ bis 3 Millionen an
Fremde und deren ihre Sclaven mitgerechnet. Der eigentliche römi
Census der Bürger betrug 300000. Nach diesem nehmen einig
nur 1 Million an. Der Umfang soll 2½ geographische Meil
gewesen sein.

Augustus theilte sie in 14 Regionen.

1. Porta Capena, aus Appia. Hier befand sich das Grabmal d
Scipionen der drei Horatier, welche gegen die Curiatier kämpf
die sind Horatia. Ausserhalb der Porta war die Hayne d
Minerva, Apollo, Spes, hier versammelte sich der Senat, u
gab den fremden Gesandten Audienz

2. Coelimontium, aus Montana, von dem Berge Coelius. Hier
war Markt. Hier hatte die Familie der Lateraner einen gross
Pallast. Plautius Lateranus war das Haupt der Verschwörun
gegen Nero, die entdeckt ward. Nero nahm seinen Bruder weg
Als Constantin Byzanz zur Residenz wählte, schenkte er den
Pallast dem Papst Sylvester. Von der Zeit besassen sie die
Päbste, u die Basilica dieses Sancti Johannis in Laterano
die erste Hauptkirche Roms.

3. Isis et Serapis, aus Moneta, Hier mag ein Tempel der Isi
und Serapis gestanden haben. (Isis verstand die Behandlung der
Haare) Im dritten Theil der Stadt war das Amphitheatrum Titi.
Thermae Titi, nicht weit von diesem war domus Titi. In diesem Pallas
befand sich die berühmte Statue des Laocoon, dessen Schicksal Virgil
beschreibt.

4. Via sacra, dann templum pacis. Eine der prächtigsten Regionen der
Stadt. Der Name entstand weil hier die Pallästen der Vestalinnen
und des pontifex Maximus lagen, und hier die Processionen
mit den Heiligthümern des Staats (pignoribus imperii) nach der
Vesta Tempel gingen. In templo pacis waren die aus Jeru-
salem mitgebrachten Beuten, u eine Bibliothek. Am Ende war
Neros Colossus, 120 Füss lang. Hier hatten die römischen Bürgerl
ihr Heil. Hier stand das tigillum sororium, unheilig die Schand
säule des Horatius, der seine Schwester in Aufwallung seines
Zornes über die Curiatier ermordete, da sie ihm Vorwürfe machte.

5. Esquilina cum turre et colle Viminali. Der esquilinische
Berg war mit Bäumen bewachsen, und hier waren daher grüne
Lustwälder. Hier waren die Gärten des Maecenas, in denen ein
Thurm, von welchem Kaiser Nero den Brand von Rom mit ansah.
Auch Virgil und Propertius wohnten in dieser Gegend. Auch
der jüngere Plinius in Pensis.

6. Alta Semita, hier waren die berühmten Sallustische Gärten
die Thermae Diocletianae, das Templum Solis.

7. Via lata, in diesem Theile wohnte Martialis.

8. Forum Romanum, der älteste Markt u Versammlungsplatz
in Rom. Auch magnum, vetus genannt. Es bestand aus dem
forum Romanum, und dem capitolinischen Berge. Schon Romulus
bestimmte diesen Platz zu Versammlungen. Tarquinius Priscus
liess gewölbte Gänge um ihn herum anlegen, wo man auch in
Regen gehen konnte. Hier hatten, Kaufleute, Goldschmiede und
andere Künstler ihre Buden. Auch wurde der Marktplatz vorzüglich
Gerichtsland sorgfältig worden waren, gezieret, dass man einen

grossem Theil wieder ungebauen müßte. Jetzt heißt dieser Platz Campo Vaccino, Viehmarkt, und ist fast ganz wüste.

In Leben hatten vornämlich den Geldwechslern (Argentarii) dafür die Kaufbarken: fidem de foro tollere, den öffentlichen Credit genießen, in foro versari, handeln, foro cedere, bankerott werden. Auf dem Forum wurden die Comitien gehalten, Gerichte, und der Praetor hielt Gerichte daselbst.

Auf der Seite des palatinischen Berges befand sich die Erhöhung welche Rostra hieß. Auf diesen Rostra wurden die öffentlichen Vorträge an das römische Volk gehalten. Im Kriege des Aeneas warfen einige Säulen angetrafft, vor die hieß diese Aeneasbrücken Suggestus. Als die Römer den ersten Krieg zur See geführt hatten, pflanzten die Säulen mit den Schnäbeln (Rostris) der erobert Schiffe. Wer vor den Rostris zum Volke sprach, mußte sich mit dem Gesicht nach dem Capitolium wenden. Bei den Rostris war ein aus Gr. [illegible] erbauter Altar, dessen Erhaltung die Römer angingen.

Auf dem forum stand der von Augustus errichtete vergoldete Meilenzeiger, Milliarium aureum, eine Säule, wo die Abstände der vornehmsten Städte von Rom nach Tausenden von Schritten (Milliaria) angegeben waren. Weil sie alle in der Stadt stand, hieß sie in der Mundart, umbilicus urbis.

9. Circus Flaminius, der Campus Martius, hier hatte Mars einen Tempel. Es war ein Theil des Übungsplatz der Römer. Auch wurden hier die Soldaten gemustert. Hier hieß Pompejus ein Theater errichten, das 40,000 faßte. Hier stand die Curie wo Julius Caesar ermordet war.

10. Palatium, eigentlich der Name des kaiserlichen Pallastes, den Augustus erbauen hieß, auf dem palatinischen Berge. Palatia weil dort vorzüglich Fürstenreden gewandelt wurden, palare, herumschweifen balare, blöcken. Von dem Pallast waren Lücken geblieben, und auf einer hieß stand: Ob servatos cives.

11. Circus maximus. Hier wurden die öffentlichen Spiele gehalten. Nach Plinius hatten hier 260,000 Menschen, Platz.

12. Piscina publica [illegible] anfangs ein Wasserbehälter, der nachdem ausgetrocknet war. Hernach ein Bäder Ort.

13. Aventinus,

14. Trans Tiberim, hier waren die ärmsten Einwohner der Stadt. Hier die Gärten Caesars, die er dem Volke vermacht.

Vierter Theil. Vierter Band.

Viererley, die Berge auf denen Rom lag, waren, mons, collis primus, Aventinus, Quirinalis, palatinus, Viminalis, Esquilinus, Vaticanus, Janiculus.

Mons Tarpeja war

Scriptores Rerum Hungaricarum.

1. Collectiones Scriptorum Rerum Hungaricarum existantes.
1.

hier ist noch der tarpejische Berg, Mons tarpejus, bemerkt. Er war die südliche Spitze des capitolinischen Berges, seiner Lage nach hatte sie den Namen von der Tarpeja, einer Tochter des Tarpejus, dem die Besatzung dieses Postens in den Kriegen des Romulus mit den Sabinern übergeben war. Sie hieß sie von Tatius, dem Feinde, der Sabiner bestechen, ihm ein geschmeidiges Thor zu diesem Platze zu eröffnen. Von diesem Tarpejischen Felsen, Saxum Tarpejum, rupes Tarpeja, wurden Verbrecher herabgestürzt. Oft bedrohten Volkstribunen strafbare von ersten Range mit dieser Strafe.

Erklärungen der Namen, die in Homers Ilias vorkommen.

Ais, ἀδης, Αἴδες, Αἰδονευς, Pluto.

Chryses, ein Priester des Apollo zu Chrysa, dem Achilles seine Tochter Chryseis gefangen weggeführt hatte.

Calchas, Sohn Thestors, ein weissagender Priester im Trojanischen Kriege.

Hero, Juno.

Thetis, Gemahlin des Königs von Phthia, Peleus, Mutter Achilleus, übrigens eine Nereide.

Briseis, die Tochter des Brises, aus Lyrnessus. Als Achill Lyrnessus überfiel, verlohr sie ihren Gemahl, u. wurde Sklavin

Aegis, auch der Name des Schildes der Minerva, auch ein Ziegelfell den die Griechen über den Kleidern trugen.

Peirithoos Sohn des Jupiter und Dia, Freund von Theseus.

Dryas, Einer von den Lapithen deren König Pirithous war, die mit den Centauren ohnz der Hochzeit des Königs gefochten.

Apia, ein alter Name des Peloponesus.

Hecatombe, ein Opfer von 100 Stieren

Myrmidones, Innwohner der Insel Aegina, aus Ameisen, nach einer Pest von Zeus, verwandelt, Sie folgten dem Peleus nach Phthia. —

Patroclos Sohn des Menötius, Mitspieler noch in Kindesjahren des Achilleus

Danaer, Laërtiade, Atreione, Thersytes, Ilios, Idomeneus, Ajax, Diomedes, Scamandros, Feretiades, Arima, Iris, Bateia, Mäonisch, Pygmaeis, Pandaros, Machaon, Cheiron, Tritogoneia

Laertiade, Ulysses weil er ein Sohn des Laërtes war

Thersites, ein alberner Grieche, häßlich.

Ajax Telamonius, et Ajax Oeleus, Sohn des Oeleus.

Histoire Grecque.

Les Spartiates sous Lycurgue.

Quel état de Sparte avant Lycurgue?

Pendant que les anciens royaumes, comme Athène & Thèbe sont devenus des republiques, la Sparte conservât ses rois. Depuis environ neuf cents ans, deux princes de la race des Heraclides occupoient conjointement le trône.

Quel etoit l'origine de ce partage de la royauté?

L'epouse d'Aristodemus roi de Sparte ne pouvait distinguer le premier-né entre ses deux fils, qui etoient jumeaux, pour ne pas faire tort ni à l'une ni l'autre, on ordonnat, que tous les deux devroient regner ensemble.

C'etoit une source eternelle de dissension, et l'état tomba dans une polyarchie. (Sokat' vraikodâsa) Lycurgue parut enfin pour la gloire & le bonheur de sa patrie.

Qui etoit le père de Lycurgue, & quand monta-t-il sur le trone?

Eunome, roi de Sparte. Après la mort de Polydecte, son frère aîné, qui ne laissa point d'enfans, mais dont la veuve etoit enceinte, il monta sur le trone. Cette princesse lui offrit sa main, & promit de tuer son ~~fils~~ enfant, s'il l'acceptoit.

Que faisoit Lycurgue?

Il eut horreur de la proposition. Après la naissance du jeune prince, il prit soin de lui, le reconnut, & gouvernat en qualité de son tuteur. Mais comme cette action generense ne le garantissoit pas des soupçons, il voyagea en Crète, en Ionie, pour etudier les moeurs et les loix des nations.

Que faisoit alors les Spartiates ?
Ils le regrettoient, parceque les désordres se multiplioient en son absence. On le pressa de revenir; il revint & se resolut de tout changer à la fois. A l'exemple de Minos, roi de Crète, son modele, il fit parler un oracle, afin de paroitre inspiré. Les principaux citoyens approuvoient son plan de réforme, les autres n'osoient resister.

Quel gouvernement a-t-il établi ?
Un gouvernement mixte, où trois pouvoirs se balançoient mutuellement.

1. Il ne laissa guere aux rois que le commandement des armées, et le respect attaché au trône.

2. Il établit un senat de vingt-huit membres, outre les deux princes, pour tenir en équilibre ceux-ci et le peuple; de façon que l'autorité royal ne put dégénérer en tyrannie, ni la liberté populaire en révolte

3. Le senat devoit proposer les affaires, le peuple devoit approuver ou rejeter les propositions.

Comment voulut Lycurgue soutenir ses lois ?
Par les mœurs, parce qu'il savoit que les lois sont impuissantes ou fragiles sans les mœurs. — Son objet, selon Plutarque son biographe etoit de faire de Lacédémone une seule famille, où tous les citoyens travaillerent de concert au bien public, et comme on ne comptoit que neuf mille citoyens dans la ville et trente mille à la campagne, dont les premiers se nommoient proprement Spartiates, & les autres Lacédemoniens,
Que faisoit-il pour bannir la pauvreté & les richesses ?
Il fit un partage egal de terres. Aux monnoies d'or et d'argent, il en substitua une de fer extremement lourde, qui, hors

il pouvoit bien realiser ses idées dans un état si petit.

de Sparte ne pouvoit être d'aucune valeur. Il proscrivit tous les arts de luxe & d'agrément, il ordonna que les planchers de maisons ne seroient faits qu'avec la cognée & les portes que avec la scie. Et par ses intentions, l'interêt, la fraude, l'injustice, la volupté, la mollesse, devoient perir faute d'alimens.

Que c'est que etoit les tables publiques chez les Spartiates ?
Lycurgue institua, que les hommes etoient obligé de manger à des tables publiques, qu'on nommoit, phiditiae, ou en grec φιδιτια. Les femmes en etoient exclues. Chacun devoit donner a la fin du mois une certaine quantité du froment, du vin, du fromage, & des autres denrées. Ces tables etoient extrémement frugales. On y edevoit la raison ainsi que la sobriété. On s'y entretenoit des choses utiles.

Quel soin avoit-il de l'education ?
Voulant former les hommes, par l'education, tels qu'il les voulut, l'education etoit un des principaux objets de ses soins.

1. Les enfans, comme appartenant à l'état, etoient élevé pour l'état. Comme il voulut former des hommes forts, guerriers, le nourrices ne les garrottoient point des langes. Dés l'age de sept ans, on les exercoit à la fatigue, à la douleur, à l'obéissance la plus prompte. On leur apprenoient à rien craindre dans les ténébres, à ne jamais se plaindre sans besoin. Ceux qui se distinguoient davantage commandoient aux autres.

Quel autorité avoient les anciens sur les enfans ?
Chaque vieillard se regardoit comme le père de tout la

jeunesse, la jeunesse trouvoit dans chaque vieillard un censeur, dont elle respectoit les avis, la sagesse & l'autorité.
Pourquoi on obligeoit les enfans à dérober leur nourriture
On vouloit les accoutumer de bonne heure aux ruses de guerre, à la vigilance & aux perils, et quand ils se laissoient surprendre, on les chatioit sévérement.
Comment on exercoit la raison de la jeunesse?
En leur demandant sur des points de politique & de morale, on leur demandoit ce qu'ils pensoient de telle action, de tel homme, & par ce moyen ils acquirent l'habitude de juger & de raisonner. On exigeoit, qu'ils repondissent proprement en peu de mots, & d'une maniére judicieuse.
Quel exercices avoient les femmes?
Afin que des meres foibles ne transmissent pas leur foiblesse à leurs enfans, Lycurgue les assujettit aux exercices male qui rendent le corps sain & robuste. Mais On a reproché déja dans les temps anciens des abus contraires à la pudeur, surtout d'avoir fait paroitre les filles nues dans les jeux, où elles s'exercoient à la lutte, où elles dansoient en public. Plutarque etoit pourtant apologiste de cette coutume, parce, selon son avis, la force des loix conserva longtems la pudeur, Mais Aristote attribue au mépris de bienséance les désordres qui perdirent l'état.
Comment voulut Lycurgue établir ses loix?
Il voulut, que l'education les imprimat dans les coeurs, & pour cela les loix n'etoient pas ecrites.
Quelle loi avoit-il contre les etrangers?
Il ferma la porte aux etrangers, qui n'apportoit rien d'utiles de peur que les Spartiates ne contractassent les vices des etrangers. On appelloit cette loi, xenelasie.
Quel succés avoit Lycurgue dans ses etablissements?
Les Spartiates, vivant toujours comme dans un camp, ils marchoient au combat avec un sang froid. A l'égard des guerres il ordonna qu'on ne feroit la guerre que pour se défendre, qu'on ne poursuivroit point l'ennemi vaincu, qu'on n'enleveroit point ses dépouilles.
Est ce que cet effet des ses loix etoit durable?
Oui. Toutes les passions, qui auroient pu perdre l'état, enchainée par les moeurs, furent presque toujours soumises aux loix, dans un espace de cinq siécles. Sparte obtint l'estime & la confiance de la Gréce, elle en fut longtems arbitre.
Que peut on objecter aux loix de Lycurgue?
Qu'elles faisoient les Spartes trop austéres, & que l'austérité lacédémonienne, poussée à l'excès, offroit des spectacles terribles à l'humanité. Elles etouffoient la pitié & les affections naturelles.
Par exemple: C'etoit une barbarie de faire périr, pour n'avoir que de bons soldats, les enfans infirmes ou d'une complexion délicate.
Les enfans etoient si cruellement traités, que pour les accoutumer à la douleur, on les dechiroient de coups de verges sur l'autel de Diane, quelquefois jusqu'à la mort sans qu'ils osassent lacher une plainte.
Ils traitoient cruellement les Helotes, un peuple voisin qu'ils avoient reduit en esclavage. Ces malheureux

esclaves, employés à l'agriculture & aux travaux mecaniques, (parcequ'les Spartiates ne travailloient pas) etoient traités moins en hommes qu'en bêtes. Non seulement on les enivroit pour inspirer aux enfans l'horreur de l'ivresse, mais encore on envoyoit quelquefois la jeunesse en embuscade pour les massacrer.

Mais, selon Plutarque, de telles barbaries ne peuvent être imputées à Lycurgue, parceque, comme il dit, elles commencérent, après une revolte des esclaves contre les maitres.

Quel éloge méritent les Spartiates malgré leurs défauts?

Le mépris des richesses, l'amour de la gloire & de la patrie, l'obeissance aux loix, le courage heroique les ont elevés au dessus des autres peuples. Ils avoient en general la grandeur d'ame de ce pédarete, qui, n'ayant pas été admis au nombre de trois cent membres du conseil, témoigna sa joie de ce, que Sparte avoit trouvé trois cent citoyens meilleurs que lui.

Quel precaution avoit Lycurgue pour faire observer ses loix?

Pour rendre plus inviolables ses ordonnances, il alla consulter l'oracle de Delphes, qu'il en fit jurer auparavant l'observation jusqu'à son retour, que et l'oracle confirma ses loix, & declara que Sparte en les observant seroit la plus illustre ville du monde, Lycurgue alors se laissa mourir de faim, dans la vue de reduire les Spartiates à ne pouvoir se dégager de leur serment.

Dans quel temps vivoit Lycurgue?

Environ 900 ans avant notre ére.

Quelles gueres avoient les Spartiates après la mort de Lycurgue?

Contre les Messeniens, voisins de leur état. Dans la premiere ils etoient vaincus. Dans la seconde, l'oracle ordonna aux Spartiates de faire venir d'Athénes un general. Celui etoit envoyé des Atheniens à leur secours.

Tyrtée, qui etoit boiteux, contrefait, et mepris dans sa patrie. Et ce ridicule general, parceq les Atheniens vouloient se moquer des Spartiates, procura la victoire, par enthousiasme guerrier, dont ses chants embraserent les soldats.

Quel roi avoient encore les Spartiates, dont les paroles de meilleur gouvernement sont remarquables?

Léon. Celui, quand il a été demandé sous quel gouvernement les hommes pouvoient vivre avec le plus de sureté, repondit: Sous celui, où les sujets ne sont ni riches ni pauvres, où la probité trouve beaucoup d'amis, & où la fraude n'en trouve aucun.

Racontez l'heroisme de Leonidas roi de Sparte.

~~Le roi de Perse Xerxes etoit arrivé aux Thermopyles, défilé fort etroit, y l'attendoient quatre mille hommes sous les ordres de Leonidas. Et Xerxes ayant tenté inutilement de le corrompre, il lui ecrit en ennemie & lui ordonna de livrer ses armes.~~

~~Que repondit Leonidas?~~

~~Il repondit en Spartiate: Venez les prendre~~

Xerxes, roi de Perse venoit contre la Gréce, pour l'assujettir. Son armée etoit forte de 1,700,000 hommes de pied & 80,000 chevaux

20,000 Arabes & Lybiens conduisoient les chameaux & les chariots. Pendant que Themistocle excita les Atheniens contre les perses, il fut resolu dans la diéte grecque de l'isthme, qu'un corps de troupes sous la conduite de Leonidas s'emparetoit du passage de Thermopyles situé entre la Thessalie & la Locride. - Leonidas en apprenant le choix de la diéte, prévit sa destinée, & il ne prit pour l'accompagner que 300 Spartiates, dont il connoissoit les sentimens. Quand on lui a dit qu'un si petit nombre ne pouvoit lui suffire, il repondit: La Sparte seroit perdue sans ressource, si elle ne confisoit tous ses guerriers, car je ne présume pas qu'un seul d'entre eux osât prendre la fuite.

Quelques jours après les compagnons de Leonidas honorerent d'avance son trépas et le leur, par un combat funebre, auquel leurs peres & meres assisterent. Après la ceremonie ils sortirent de la ville, suivis de leurs parens & de leurs amis, dont ils recurent les adieux éternels, & Leonidas disoit à sa femme, lui ayant demandé ses dernières volontés: Je vous souhait un epoux digne de vous, & des enfans qui lui ressemblent.

Bientôt arriverent des autres troupes de la Gréce, & il avoit en tout 7000 hommes. Leonidas placa son armée pour garder le passage qui est au pied de la montagne. & il confia la defense du sentier sur la montagne aux mille phocéens.

Xerxes ecrivit à Leonidas: Si tu veux te soumettre, je te donnerai l'empire de la Gréce. Leonidas repondit: J'aime mieux mourir pour ma patrie que de l'asservir. Une seconde lettre du Xerxes ne contenoit que ces mots: Rends moi tes armes, & Leonidas ecrivit au dessous: Viens les prendre.

Xerxes outré de colére fait marcher les Médes, avec l'ordre de prendre ces hommes en vie, & de les lui amener sur le champ. Mais eux mêmes etoient mises en fuite. Le lendemain le combat recommença, mais avec si peu de succés de la part des perses que Xerxes desesperoit de forcer le passage. Alors, un habitant de ces cantons, nommé Epialtes, vint lui découvrir le sentier, & un corps de perses prenoient vers les lieux, où Leonidas avoit placé un detachement de son armée.

Leonidas etant instruit de leur projet, se disposoit a la plus hardie des entreprises. Il faut marcher disoit il à ses compagnons, à la tente de Xerxes, l'immoler, ou perir.

Comment les Spartiates montrérent leur courage?

Il repondirent à Leonidas par un cri de joie.

Comment voulut-il sauver la vie de deux Spartiates?

Prêt d'attaquer l'ennemi, il etoit emu sur le sort de deux Spartiates, qui lui etoient unis par le sang & l'amitié, il donne au premier une lettre, au second une commission secrète pour les magistrat de Sparte.

Que lui repondirent ces deux Spartiates?

Nous ne sommes pas ici, lui disent-ils, pour porter des ordres, mais pour combattre, & ils allerent se placer dans les rangs des autres soldats.

Alors, au milieu de la nuit les Grecs, Leonidas à leur tête sortent du defilé, renversent les postes perses, & pénétrent dans la tente de Xerxes, qui avoit pris déjà la fuite, ils entrent dans les tentes voisins, & se rassasient de carnage. - Mais, Leonidas tombe sous une grêle de traits. Les Grecs, quoiq épuisées, enlevoient leur general, repoussoient quatre fois l'ennemi dans leur retraite, & gagnoient encore une fois le defilé. Selon Herodote, Xerxes faisoit mettre la tête de Leonidas sur une perche, & le reste de son corps sur une potence. Quarante ans après de cette bataille on faisoit porter ses os à Lacedemon pour les enterrer. Les Amphyctions firent mettre dans la suite aux Thermopyles cette inscription: passant, annonce à Le-

cedemone, que nous sommes morts ici pour obéir à ses loix.

Quand arriva cette bataille aux Thermopyles?
484 ans avant notre ére.

BIBLIOTECA CENTRALA
M.S.S.E.
CLUJ
UNIVERSITARĂ